

Ἀγωνίζεται
τοῦ
λόγου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΖΩΗΣ»

Α Θ Α Ν Α Τ Ε Σ Μ Ο Ρ Φ Ε Σ

ΑΓΩΝΙΣΤΑΙ
ΤΟΥ
ΛΟΓΟΥ

ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ
ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ
ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ Η «ΖΩΗ»
ΑΘΗΝΑΙ 1966

Α'

ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ

(1669 - 1714)

«Μαριάμ, παρακαλούμέν σε... χάρισε εἰς τὸ ἑλληνικὸν Γένος τὴν προτέραν τιμὴν σήκωσε το ἀπὸ τὴν κοπρίαν τῆς δουλείας εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος».

1. Στὴ Βενετία.

Οἱ αἰῶνες καταργοῦν τὴ φραστικὴ πολυτέλεια καὶ ἀπαιτοῦν ἀπλές καὶ καθαρές ἀποκρίσεις. Ἔτσι τώρα, ποὺ χρειάζεται νὰ ποῦμε ἀμέσως ἀπ' τὴν ἀρχή, τί μᾶς ἔχει ἀφήσει σὰν πολύτιμη παρακαταθήκη ὁ Ἡλίας Μηνιάτης, τονίζουμε: τὴ ζωὴ τοῦ. Τὸ ἔργο του θὰ τὸ γνωρίσουμε στὶς σελίδες ποὺ τοῦ ἀφιερώνουμε, μὰ πιὸ πάνω στέκεται ἡ ζωὴ του. Τὴν ἄπλωσε ἐπάνω σὲ μιὰ ὁμαλὴ ἐπιφάνεια καὶ μᾶς τὴν ἄφησε χειρόγραφο καθαρὸ κι' ἐπιβλητικὸ σὰν βαρυσήμαντη ὑποθήκη. Εἶναι ἀπαραίτητο ἡ ζωὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔχη αὐτὴ τὴν ἀξία; Ἀναμφιβόλως ναί, ἂν θέλη νὰ δικαιώσῃ τοῦτο τὸν τίτλο. Καὶ ὁ Ἡλίας Μηνιά-

της τὸν δικαίωσε μὲ τὴ λευκότητα τῆς ζωῆς του καὶ τὴν ἠθική του λαμπρότητα, ποὺ φανερώθηκε ἀπὸ τὰ ἐφηβικά καὶ νεανικά του χρόνια.

Στὸ Ληξούρι τῆς Κεφαλλονιάς γεννήθηκε στὰ 1669 ἀπὸ τὸν παπα-Φραγκίσκο καὶ τὴν καλοκάγαθη Μορτζία. Ἀπὸ νωρὶς ἔνοιωσε εὐεργετική στὴ ζωὴ καὶ στὴ μόρφωσί του τὴν καθοδήγησι τοῦ πατέρα του, ποὺ ἦταν ἄνθρωπος μὲ ἀγαθὴ ψυχὴ, ἀξιοσημείωτη μόρφωσι καὶ ὠριμη σκέψι. Αὐτὸς τοῦ πρωτόμαθε νὰ ψελλίζη τοὺς πρώτους ψαλμοὺς καὶ νὰ διαβάξη τὸ Ὅκτω-ήχι, ποὺ ἦταν τὸ ἀναγνωσματάριο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Κι' ὅταν στὰ 1679 ὁ παπα-Φραγκίσκος βρέθηκε στὴ Βενετία, τράθηξε τὴν προσοχή του τὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριον, ὅπου ζήτησε νὰ γίνῃ δεκτὸς καὶ ὁ γιὸς του.

Ἡ Βενετία εἶναι μιὰ περίεργη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς πιὸ ἄμορφες πολιτείες τοῦ κόσμου. Εἶναι κτισμένη ἐπάνω σὲ 118 μικρὰ νησάκια καὶ τὰ σπίτια εἶναι πάνω-σ' αὐτὰ ἢ σὲ γεροὺς πασσάλους. Ἡ πολιτεία αὐτὴ δὲν ἔχει λεωφόρους καὶ δρόμους, ἀλλὰ «Κανάλε» καὶ «Ρίο», ποὺ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ δρόμοι ἀπὸ νερὸ τῆς θάλασσας. Ὑπάρχουν θέβαια καὶ μικρὰ δρομάκια πάνω στὰ μικρὰ κομμάτια γῆς καθὼς καὶ 378 γεφύρια, ποὺ ἐνώνουν τὰ πεζοδρόμια, ὅπου ἀνάμεσά τους περνᾶνε τὰ κανάλια.

Ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κανάλια, μετὰ τὸ Γκράντε καὶ τοῦ ἁγίου Μάρκου, εἶναι καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐκεῖνο ποὺ περνᾶει μπροστὰ ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη ἐκκλησία τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἅγιος Γεώργιος τῶν Γραικῶν

εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ ἄμορφες ἐκκλησίες τῆς Βενετίας. Κτίσθηκε τὸ 1530. Εἶναι θυζαντινοῦ ρυθμοῦ, πολὺ γραφικὴ, ὅπως ὅλα εἶναι γραφικά σ' αὐτὴ τὴν πόλι.

Πάνω ἀπὸ ἓναν αἰῶνα μετὰ τὸ κτίσιμο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ Κερκυραῖος λόγιος Φλαγγίνης ἴδρυσεν τὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριον, ποὺ διακρίθηκε ἀνάμεσα στὰ σχολεῖα τοῦ ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ. Οἱ ἀπόφοιτοί του, δάσκαλοι καὶ κληρικοί, πρόσφεραν πολλὰ στὴν ἐθνικὴ ἀναγέννησι τῆς Πατρίδος.

Σ' αὐτὸ τὸ περίφημον κέντρο τῶν γραμμάτων κάλεσε τὸν γιὸ του ὁ παπα-Φραγκίσκος. Σὰν πῆρε τὸ γράμμα ἢ μάννα του, λέει ἢ παράδοσις, τὸν ἔσφιξε στὴν ἀγκαλιά της καὶ τοῦ εἶπε:

—Παιδί μου, ὁ πατέρας σου λέει νὰ σ' ἐτοιμάσω νὰ φύγῃς. Μὴ λυπᾶσαι ποὺ θὰ χωρισθοῦμε. Ἐγὼ πάντα θὰ σὲ σκέπτομαι, ὅσο μακριὰ κι' ἂν βρεθῆς. Ἐκεῖ ποὺ θὰ πᾶς, θὰ μάθῃς πολλὰ γράμματα καὶ μὲ τὴ σειρά σου θὰ διδάξῃς κι' ἄλλους ἐδῶ στὸν τόπο σου, ποὺ τόση ἀνάγκη ἔχει!...

—Ναί, μάννα, θὰ τὸ κάνω. Θέλω νὰ μιλῶ γιὰ τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Ἑλλάδα!...

—Ὁ Θεὸς νὰ σὲ ἀξιῶσῃ καὶ νὰ σοῦ δῖνῃ φῶτισι. Μὴ ξεχνᾶς καὶ τοῦτο, Ἥλία μου, ὅπου κι' ἂν βρεθῆς, ὅπου κι' ἂν φθάσῃς, πὼς εἶσαι ἑλληνόπουλο, πὼς εἶσαι θαππισμένο στὸν ἅγιον Νικόλαο τῶν Μηνιατῶν καὶ πὼς ἢ Ὁρθοδοξία εἶναι ἡ ἀληθινὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ!

Ὁ μικρὸς δὲν ἔεχε ποτὲ τὰ λόγια τῆς μητέρας του, ποὺ δὲν τὴν ξαναεἶδε στὸν κόσμον αὐτό.

Μέ τις εὐχές της ἄφησε τὴν Κεφαλλονιά καὶ τὰ πατρικὰ καλωσορίσματα τὸν δέχθησαν στὴν Βενετία, ὅπου γράφτηκε στὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριο. Ἡ ἀγάπη του στὰ γράμματα φανερώθηκε πρὸ θερμῆ ἐδῶ, καθὼς ἡ ἀνάγνωσις, ἡ γραφή, ἡ ἀριθμητικὴ ἀντικαταστάθηκαν μὲ τὴ σπουδὴ τῶν ἑλληνικῶν, τῆς θεολογίας, τῆς φυσικῆς, τῶν μαθηματικῶν. Οἱ Ἕλληνες κλασικοὶ καὶ οἱ μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας μας Πατέρες τὸν μάγευαν. Βυθιζόταν ὠρες πολλὲς στὸν Μ. Βασίλειο, στὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο, στὸν ἱερό Χρυσόστομο. Μελετοῦσε ὡς ἀργὰ τὴ νύχτα καὶ τὴν ἡμέρα παρακολουθοῦσε τὶς παραδόσεις. Καὶ πάντα ἀρίστευε.

Στὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριο τῆς Βενετίας ὁ Μηνιάτης ἀπόκτησε μιὰ γερὴ θεολογικὴ, φιλολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ κατάρτισι. Ἔμαθε λατινικά, ἔβραϊκά, γερμανικά, γαλλικά, ἰταλικά. Μὰ ποτὲ δὲν δουλώθηκε ἀπὸ τὴ γνῶσι. Γνώριζε πὼς δὲν τοῦ χάριζε τὴν ἀληθινὴ ἐπιτυχία στὴ ζωὴ. Καὶ σὲ τί τότε θὰ τοῦ χρησίμευε: Νὰ προσφέρῃ τὴν Ἀλήθεια πρὸ εὐχάριστα, πρὸ μελετημένα, ὅπως κι' ἔκανε. Πρὶν καλὰ-καλὰ τελειώσῃ τὶς σπουδὲς του καὶ προτοῦ πατήσῃ τὰ εἴκοσι, διωρίσθηκε καθηγητὴς στὸ ἀνώτερο αὐτὸ ἐκπαιδευτικὸ Ἰδρυμα. Ἀπὸ τὴ θέσι αὐτῆ, πού ἔμεινε τρία χρόνια, πρωτοφάνέρωσε τὴν ἀγάπη του στὴν παιδεία. Ζωντανὸς στὴν διδασκαλία του, συναρπαστικός, χάριζε μ' ἀπλοχεριά τοὺς θησαυροὺς τῆς γνώσεως στοὺς νέους, πού τὸν κύκλωναν.

Ἡ προσεκτικὴ ζωὴ καὶ ἡ ἄρτια μόρφωσις τοῦ Μηνιάτη ἔκαναν τὸν Μητροπολίτη τῆς ἑλληνικῆς παροι-

κίας στὴ Βενετία νὰ τοῦ προτείνῃ νὰ γίνῃ κληρικός. Τιμητικὸ καὶ τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου. Πλουσιόκαρπο. Μὰ πρὸ πλουσιόκαρπο γίνεται σὰν συνδεθῇ μὲ τὸ βαρὺ «ὑπόργημα» τοῦ ἱερέως. Τότε ὁ ἄνθρωπος αὐτός—ἱερεὺς καὶ δάσκαλος μαζῇ—προσφέρει ὑπέροχες ὑπηρεσίες στὸ γένος. Ἡ ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας εὐγλωττα τὸ μαρτυρεῖ. Δεκάδες κληρικοὶ, μαζῇ καὶ δάσκαλοι, μόρφωσαν γενιὲς πολλὲς παιδιῶν τῆς σκλαθωμένης Πατρίδος.

Ὁ Μηνιάτης χειροτονήθηκε διάκονος καὶ ἀργότερα πρεσβύτερος στὸν ἅγιο Γεώργιο τῆς Βενετίας. Πολὺς κόσμος παρακολούθησε τὶς χειροτονίες του καὶ μὲ αὐθόρμητο ἐνθουσιασμὸ καὶ εἰλικρινῆ διάθεσι φώναξαν τὸ «Ἄξιος».

Μετὰ τὴν προαγωγὴν του σὲ πρεσβύτερο, ὁ Μητροπολίτης τὸν πῆρε κοντὰ του σὰν νοτάριό του (γραμματέα) καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἐποπτεία τοῦ τυπογραφείου τοῦ Νικολάου Σάρου. Ἔτσι ὁ Μηνιάτης βρέθηκε στὸ στοιχεῖο του: στὰ βιβλία πού τόσο ἀγαποῦσε καὶ πού σ' ὅλη τὴ ζωὴ θὰ εἶναι οἱ πιστοὶ του σύντροφοι. Ἀνάμεσα στὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ μελάνια πέραγε μερόνυκτα ὀλόκληρα διαβάζοντας καὶ διορθώνοντας τὶς νέες ἐκδόσεις.

Ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ν. Σάρου κυκλοφόρησε καὶ ἓνα δυσεῦρετο βιβλίον, πού ἐπιγράφεται: «Λόγος ἱστορικὸς τῆς ἱερᾶς πολιτείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου Διονυσίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως». Στὸ βιβλίον αὐτό, πού τὸ βρῆκε ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ἀναζητήσεις στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο ὁ βιο-

γράφος του καὶ ὀμώνυμός του Ἡλίας Μηνιάτης, περιέχονται καὶ δυὸ προσφωνήσεις τοῦ Μηνιάτη, ἡ μιὰ σὲ μέτρο καὶ ἡ ἄλλη πεζὴ στὸν ἀναφερόμενο Πατριάρχῃ.

Ἡ δρᾶσις του ὅμως δὲν περιορίζεται στὶς ἐκδόσεις. Ἐπεκτείνεται καὶ στὸν φωτισμὸ τοῦ λαοῦ μὲ τὸ κήρυγμα. Ἀνάμεσα στοὺς λόγους, πού ἐξεφώνησε στὴ Βενετία, εἶναι καὶ ἡ περίφημη ὁμιλία του στὴν Παναγία, πού ἔκανε δεκαεπτὰ χρονῶν. Τὰ λόγια του φανερώνουν τὸ πάθος του γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ Γένους καὶ τὸν πόθο του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσί του, πού ἔκαιγε στὰ νεανικά του στήθη. Νὰ λίγες γραμμὲς της:

«Ἐως πότε, πανακήρατε Κόρη, τὸ τρισάθλιον γένος τῶν Ἑλλήνων ἔχει νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ δεσμὰ μιᾶς ἀνυποφέρτου δουλείας; Ἐως πότε νὰ τοῦ πατῆ τὸν εὐγενικὸν λαιμὸν ὁ θάρβαρος Θρᾶξ; Ἐως πότε ἔχουσι νὰ βασιλεύωνται ἀπὸ ἡμισὸν φεγᾶρι αἱ χῶραι ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνέτειλεν, εἰς ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀπὸ τὴν ἡγιασμένην σου γαστέρα, ὁ μυστικὸς τῆς δικαιοσύνης Ἥλιος; Ἄχ, Παρθένε! Ἐνθυμήσου πῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα πρότερον, παρά εἰς ἄλλον τόπον, ἔλαμψε τὸ ζωηφόρον φῶς τῆς ἀληθινῆς Πίστεως. Τὸ Ἑλληνικὸν γένος ἐστάθη τὸ πρῶτον ὅπου ἄνοιξε τὰς ἀγκάλας καὶ ἐδέχθη τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ. Τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον τοὺς διδασκάλους, οἱ ὅποιοι ἐφώτισαν τὰς ἡμαυρωμένας διανοίας τῶν ἀνθρώπων. Λοιπὸν, εὐσπλαγχνε

Μαριάμ, παρακαλοῦμεν σὲ διὰ τὸ χαῖρε ἐκεῖνο, ὅπου μᾶς ἐπροξένησε τὴν χαρὰν, διὰ τὸν ἀγγελικὸν ἐκεῖνον εὐαγγελισμὸν ὅπου ἐστάθη τῆς σωτηρίας μας τὸ προοίμιον, χάρισέ του τὴν προτέραν τιμὴν' σήκωσέ το ἀπὸ τὴν κοπρίαν τῆς δουλείας εἰς τὸν θρόνον τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος' ἀπὸ τὰ δεσμὰ εἰς τὸ σκήπτρον, ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὸ Βασίλειον. Καί, ἂν ἐτοῦται μας αἰφωναί δὲν σὲ παρακινούσιν εἰς σπλάγχχνος, ὡς σὲ παρακινήσωσιν ἐτοῦτα τὰ πικρὰ δάκρυα, ὅπου μᾶς πέφτουσιν ἀπὸ τὰ ὀμμάτια».

Ἡ φήμη τοῦ Μηνιάτη φτερούγισε ἀπὸ τὴ Βενετία, πέρασε τὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος καὶ ἔφθασε στὰ ξανθὰ ἀκρογιάλια τῆς Ἐπτανήσου. Δόνησε ψυχὴς σκλάβων, πού τοῦ ἔγραψαν πῶς τὸν θέλουσιν κοντὰ τους.

Πῆρε τὸ γράμμα. Τὸ διάβασε προσεκτικά. Σὰν τὸ ἔκλεισε, πίστεψε πῶς ἡ φωνὴ αὐτὴ ἦταν θεῖα προσταγή. Ἐτοίμασε τὶς ἀποσκευές του, μπάρκαρε στὸ πρῶτο καράβι καὶ τράθηξε γιὰ τὴν Κεφαλλονιά. Παιδὶ εἶχε φύγει, γύριζε μορφωμένος κληρικὸς, γεμᾶτος ὄρεξι γιὰ δρᾶσι!

2. Στὰ Ἐπιάνησα

καὶ εἰς τὴν Πόδι.

Στὰ 1692 ὁ Ἡλίας Μηνιάτης εἶναι πάλι στὰ ἀγαπημένα του Ἐπιάνησα. Κατεβαίνει μὲ τὸ σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ στὴν ἀναγέννησι τῆς Πατρίδος του. Αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνειρο κάθε πνευματικοῦ Ἠγέτου στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Δὲν ζητοῦσαν νὰ συνάξουν χρῆμα ἢ νὰ δρέψουν δόξα. Ποθοῦσαν νὰ τονώσουν ψυχές.

Γιὰ τὸ σκοπὸ τους χρησιμοποιοῦσαν ὅλα τὰ μέσα, ποὺ εἶχαν τότε στὴ διάθεσί τους: Τὸν ἄμβωνα, τὴν ἔδρα, τὴν πέννα. Σ' αὐτὰ διακόνησε καὶ ὁ Μηνιάτης στὸ πρῶτο του πέρασμα ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά.

Ἄπὸ τὴν ἔδρα διδάσκει ἐγκύκλια μαθήματα καὶ φιλοσοφία μὲ τρόπο ἐπαγωγικὸ καὶ εὐχάριστο. Ἐδῶ

οἱ παιδαγωγικὲς ἀρετὲς ποὺ φανέρωσε στὸ Φλαγγινιανὸ Φροντιστήριον, τονώνονται ἀπὸ τὴν ἄσκησιν καὶ τὸν διαρκῆ πλουτισμὸ τῶν γνώσεων του. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ γνώρισμά του. Ποτὲ δὲν εἶπε: ὄ,τι ἔμαθα, ἔμαθα. Συνεχῶς, ἐνῶ προσφέρει, συλλέγει σὰν τὴν μέλισσα, καὶ νέες γνώσεις.

Συγχρόνως σπέρνει στὶς εὐπλαστες ψυχὰς τὸν σπόρον τῆς ἀρετῆς. Πιστεύει πὼς τὰ γράμματα μόνον δὲν δίνουν στὸ νέο τὴν δύναμιν ν' ἀντιμετωπίσῃ τὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς. Βάθος τῆς παιδείας πρέπει νὰ εἶναι ἢ μὲ μορφωτικὸν χαρακτήρα, ἢ ἀγωγὴ τῆς ψυχῆς. Καὶ προσπαθεῖ νὰ δώσῃ στὰ νεοεισθῆσι γιὰ τὰ εὐγενικά, τὰ ἀνώτερα ἰδανικά.

Πετυχαίνει σὰν παιδαγωγός. Διακρίνεται, θαυμάζεται, ὅσο λίγοι δάσκαλοι στὴν ἐποχὴ του.

Ἡ ἐπίδρασίς του δὲν περιορίζεται μόνον στὴν νεολαίαν. Ἐκτείνεται καὶ εὐρύτερα, σ' ὅλη τὴν κοινότητα. Ἐκεῖνο τὸν καιρὸν στὴν Κεφαλλονιά βασίλευε ἡ ἀναρχία. Διχόνοιες, μίση, συχνὲς ἀδελφοκτονίες, ἐμάστιζαν τότε τὸν λαόν. Συμφέροντα ἀλληλοσυγκρουόμενα ἐχώριζαν τοὺς φεουδάρχας, ποὺ ἐπιδέχθησαν ἐφανάτιζαν τοὺς φτωχοὺς καὶ ἀμορφώτους ἀνθρώπους γιὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦν σὰν τυφλὰ ὄργανά τους.

Μπρὸς σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν ὁ Μηνιάτης δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ ἀδρανής. Εἶναι μιὰ ψυχὴ ποὺ νοιώθει βαρύνουσα τὴν ἀποστολὴν τῆς: εἶναι ἕνας πρεσβευτὴς τοῦ Θεοῦ—ἕνας κήρυκας τοῦ θείου λόγου, ποὺ καλοῦσε τὸ λαὸν σὲ μετάνοιαν.

Τὰ κηρύγματα τοῦ Μηνιάτη καὶ οἱ νοουθεσίαι του,

συντέλεσαν πολύ στην καταλλαγή τῶν ἀνθρώπων, στο σῆσιμο τῶν παθῶν. Ἄνοιξαν τοὺς κλειστοὺς κρουνοὺς τῆς ἀγάπης. Χρόνια τώρα ἀπὸ στόμα σὲ στόμα φθάνει τοῦτο τὸ ἐπίσῳδιο, ποὺ δείχνει τὴν ἀγαθοποιὸ ἐπίδρασι τοῦ λόγου τοῦ μεγάλου Ἱεροκῆρυκος:

«Ἦταν, λένε, Δεκέμβριος, παραμονὴ τ' Ἁγ. Νικόλα. Στὴν Κεφαλλονιά, ὅπως καὶ σ' ὄλα τὰ νησιά, σάν μποῦνε τὰ Νικολοθάρβαρα, ἀρχίζουν οἱ κακοκαιρίες. Νεροποντή, θροντές, ἀστραπές ἐκεῖνο τὸ θράδυ, σοὺ φαινόταν πὼς ποτὲ δὲν θὰ ἄνοιγε μάτι ὁ οὐρανός. Σφύριζε ὁ παγωμένος ἀέρας, θρόνταγε ἡ μανιασμένη θάλασσα. Ἄγριεμένη ἡ φύσις, πίσσα τὸ σκοτάδι, μονάχα κάπου-κάπου χαραξιές ματωμένες οἱ ἀστραπές, σκοτεινές κί' οἱ κουθέντες ποὺ ἀκουγόντουσαν σ' ἓνα ἀπόμερο μέρος ἐκεῖνη τὴ θραδυά.

Πρώτη φωνή. —Ἐ, ἄκου, καλὰ τί θὰ σοῦ πῶ. Αὐριο θράδυ, ἀνήμερα τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ποὺ θὰ εἶναι παραδομένοι στο γλέντι, νὰ πάρης τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ νὰ πᾶς νὰ κάψης τὸ σπίτι καὶ τις ἀποθήκες ἐκεῖνου τοῦ ἐχθροῦ μου, τοῦ ψευτοάρχοντα, τοῦ ξαδέρφου μου...

Δεύτερη φωνή. —Μὰ ἀφέντη, τέτοια ἡμέρα!... Κί' ὕστερα ἂν μᾶς πιάσουνε, θὰ μᾶς κρεμάσουνε...

Πρώτη φωνή. —Ἄκου, τί σὲ προστάζω!... Κί' ὅσο γιὰ τ' ἄλλο, τὸ ξέρεις καλὰ, θὰ μπουκώσουμε τοὺς Βενετοὺς καὶ θὰ θγῆς λάδι... Πήγαινε, καλὴ νύχτα!...

Δεύτερη φωνή. —Καλὴ νύχτα τῆς εὐγενείας σου...»

Ἔτσι, λένε, τὰ συμφώνησαν καὶ ποιὸς ξέρει τί τραγικὸς ἐπίλογος θὰ γραφόταν, ἂν δὲν ἐρχόταν τὸ κή-

ρυγμα τοῦ Μηνιάτη νὰ τοὺς ἡμερώσῃ τὴν ψυχὴ, νὰ τοὺς λογικέψῃ. Στις 6 Δεκεμβρίου, γράφει ἡ ἱστορία, ὁ Μηνιάτης ἐξεφώνησε τὸν ἱστορικὸ λόγο «Περὶ ἀγάπης» στὸν οἰκογενειακό του ναὸ τοῦ ἁγίου Νικολάου τῶν Μηνιατῶν στο Ληξούρι.

«Ὁ Κύριος, εἶπε, δὲν μᾶς ἐπαράγγειλε νὰ γίνωμεν μάρτυρες ἢ ἀσκηταὶ διὰ νὰ σωθῶμεν· μᾶς ἐπαράγγειλε νὰ ἀγαπώμασθε· «ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Ἄλλὰ μὲ μίαν ἀγάπην, ὄχι μόνον τὴν συνηθισμένην, μὲ τὴν ὁποίαν ἀγαπῶμεν τοὺς φίλους, μὰ ἀκόμη τὴν ἐξαίρετον, μὲ τὴν ὁποίαν ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς, «ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν»... Ὅλα ἂν τὰ κάμω—λέγει ὁ Παῦλος—καὶ δὲν ἔχω ἀγάπην οὐδὲν εἶμι· «ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες—λέγει ὁ Χριστός—ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε μετ' ἀλλήλων...

»... Ὅλοι εἴμεθα ἀδελφοί, ὅλοι ἔχομεν ἓναν κοινὸν Πατέρα, τὸν Οὐράνιον, ὅλοι ἐγεννήθημεν ἀπὸ μίαν ἁγίαν κολυμβήθραν, ὅλοι πλησιάζομεν εἰς τὴν αὐτὴν ἁγίαν Τράπεζαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ὅλοι τρεφόμεθα μὲ τὴν αὐτὴν θρῶσιν καὶ πόσιν, μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ θεοῦ ἁμνοῦ, ὅλοι κρατοῦμεν ἓνα Εὐαγγέλιον, πιστεύομεν ἓνα παράδεισον καὶ ἐλπίζομεν νὰ ζήσωμεν ὁμοῦ εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν· καὶ ἡμεῖς, λοιπόν, ὅπου ἔχομεν μίαν φύσιν, μίαν πίστιν, ἓνα θάπτισμα, ἓναν Θεόν, δὲν πειθόμεθα εἰς τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ; Ἄλλὰ μέσα εἰς τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν, ὅπου εἶναι τὸ

κατοικητήριον τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας, δὲν ἔχομεν οὔτε εἰρήνην, οὔτε ὁμόνοιαν;...

»Χριστέ βασιλεῦ, ὅπου κατ' ἐξοχὴν εἶσαι καὶ λέγεσαι ἄρχων εἰρήνης!... Ἐγὼ εἰξεύρω πὼς μία ρανίδα τοῦ ἀχράντου σου αἵματος ἔχει δύναμιν νὰ σῆσῃ ὅλες τὶς φλόγες τοῦ ἐξωτέρου πυρός, μία ἀπὸ ταύτας τὰς φλόγας εἶναι ἐκείνη τοῦ μίσους, ὅπου ἀνάπτει εἰς τὰ σπλάγχνα μας· σῆσῃ τὴν λοιπὸν καὶ κάμε νὰ ἀνάψῃ ἄλλη φλόγα καθαρωτέρα, ἐκείνη τῆς εἰρήνης· ἢ ἄλλαξε τὴν καρδιά μας ἢ μετὰπλασέ τὴν ὅπως γνωρίζεις· «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἡμῖν ὁ Θεός». Ἐμπνευσον εἰς ἡμᾶς τὸ πνεῦμα σου τὸ ἅγιον, ὅπου εἶναι πνεῦμα εἰρήνης, καὶ εἰπέ μας ἄλλην μίαν φορὰν τὰ γλυκὰ ἐκεῖνα λόγια: «εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν», διὰ νὰ εἴμεθα εἰρηνοποιοί, ἄξιοι υἱοὶ τῆς ἐκκλησίας σου...».

Μετὰ τὸ σχόλασμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ὡς φαίνεται, πήγανε καὶ οἱ δυὸ ἐκεῖνοι συνεργοὶ τοῦ κακοῦ, οἱ φωνές τους εἶναι ἀλλαγμένες, ταπεινωμένες.

—Ἀφέντη, δὲν θὰ πάω, δὲν μπορῶ νὰ κάμω ἐκεῖνο ποῦ ὄρισες ψές... Θὰ πάω νὰ ξομολογηθῶ...

—Οὔτε καὶ ἐγὼ τὸ θέλω πιά, τοῦ λέει ὁ ἄρχοντας. Καὶ νὰ τώρα πάω στοῦ ξαδέρφου μου νὰ προσφέρω ἀγάπη, εἰρήνη...Μὰ τί βλέπω ἐκεῖ κάτω... Ἐρχεται πρῶτος...

Τὰ δυὸ ξαδελφία: Ἀδελφέ μου, ἀδελφέ μου!...

Πολλὰ τέτοια ψυχικὰ θαύματα διηγοῦνται πὼς ἔγιναν ἀπὸ τὰ κηρύγματα τοῦ φλογεροῦ ἱεραποστό-

λου. «Ὁ λόγος τοῦ Μηνιάτη ἦτο δεσπότης τῶν καρδιῶν, ὁ ὁποῖος ἐπροξενούσε πραγματικὴ ἀνατροπὴ τῶν ἁμαρτωλῶν διαθέσεων τῶν ἀκροατῶν του καὶ συγκλονίζων τὰς καρδίας των ὠδηγοῦσε αὐτὰς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς».

Ὅλ' αὐτὰ δυνάμωσαν τὴ φήμη τοῦ μεγάλου κήρυκος καὶ ἔκαναν καὶ τὰ ἄλλα Ἐπτάνησα νὰ τὸν ζητοῦν. Ἔτσι πρῶτοι οἱ Ζακυνθινοὶ κάλεσαν κοντὰ τους τὸν Μηνιάτη δάσκαλο καὶ ὁδηγὸ τους.

Στὸ χιλιотραγουδημένο Ζάντε ὁ Μηνιάτης ἔμεινε τέσσερα χρόνια, δυναμώνοντας στὶς νεανικὲς καρδιὰς τὴ φλόγα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσεως καὶ τονώνοντας τὸ λαὸ μὲ τὰ κηρύγματά του.

Ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ Ζάκυνθος στάθηκε ὁ τελευταῖος τοῦ σταθμός. Ὁ Ἐνετὸς Διοικητῆς τῆς Ἐπτανήσου Ἀντώνιος Μολίν, τὸν προσκάλεσε στὴν Κέρκυρα, ὅπου ἔγινε δάσκαλος μικρῶν καὶ μεγάλων. Δίδαξε τὰ ἑλληνόπουλα, μὰ δίδαξε καὶ τὰ παιδιὰ τῶν ξένων. Προύχοντες Ἐνετοὶ τοῦ ἀνέθεσαν τὴν διαπαιδαγώγησι τῶν παιδιῶν τους. «Τὸ στόμα τοῦ μεγάλου Κεφαλλῆνος δὲν περιωρίσθηκε στὴν ἰδιαιτέρη διδασκαλία του, ἀλλὰ ἄρχισε νὰ χύνη τοὺς θησαυροὺς τῆς λαμπρᾶς εὐγλώττίας του στὴν κοινωνία τῶν Κερκυραίων, οἱ ὁποῖοι ἀντιφιλοτιμούμενοι ὑπέβαλαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν Μολίν, ὅπως ἐπιτρέψῃ στὸ Μηνιάτη νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσι ἐνὸς πλουσίου μοναστηρίου των», τοῦ Παντοκράτορος, κοντὰ στὸ χωριὸ Περιβόλι Λευκίμης. Δέχθηκε τὴν πρότασί τους καὶ εἰσηγήθηκε τὸ θέμα στὰ μέλη τῆς τοπικῆς Κυβερνήσεως τὸ

1696. Τὰ λόγια του δείχνουν τὴν θαθεῖά ἐκτίμησίν του στὸν πνευματικὸ ἀναμορφωτὴ. «Ἰδιαίτερή μου ἐπιθυμία, εἶπε, εἶναι νὰ ἐκπληρωθῆ ἡ αἴτησις τῶν κατοίκων μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ Μηνιάτη ὡς ἡγουμένου τῆς μονῆς, προσώπου, τὸ ὁποῖον, προικισμένο μὲ ἀρετὰς καὶ χρηστότητα ἤθους θὰ ἤμπορῆ νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς φροντίδος αὐτῆς καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κυρίου Θεοῦ. Ὁ αἶδισ. Δὸν Ἡλίας Μηνιάτης πληρῶν μὲ ζῆλον τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἐπραγματοποίησε τοῦτο, ὡς ἄφθονοι μάρτυρες θεβαιούσι, ὄχι μόνον εἰς τὴν πνευματικὴν βοήθειαν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ποιμνίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στρατιάν τῶν κηρυγμάτων του. Εἰς τὰ προσόντα αὐτὰ δὲν παρέλειψε νὰ προσθέσῃ τὸ τῆς διακεκριμένης ἀξίας εἰς μερικὰς δυσκόλους περιστάσεις τοῦ λειτουργήματός του, εἰς τὰς ὁποίας περετηρήσαμεν ἄσκησιν λειτουργίας καρποφόρου καὶ πιστῆν».

Δὲν φαίνεται ὅμως ν' ἀνέλαθε τὰ νέα του καθήκοντα. Στὰ 1698 ὁ Διοικητὴς Ἑπτανήσου Μολίν, ἀνακαλεῖται στὴ Βενετία, ὅπου πῆρε μαζί του καὶ τὸν Μηνιάτη. Ἐκεῖ ἔμεινε ἕνα χρόνο διδάσκοντας καὶ κηρύττοντας, ὡς τὴν ὥρα, πού ὁ Ἰππότης Λαυρέντιος Σοράντζος διωρίσθηκε Πρεσβευτὴς τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας στὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Ἐφυγε γιὰ τὴ νέα του θέσι μαζὶ μὲ τὸν Μηνιάτη, πού προσέλαθε εἰδικὸ σύμβουλο.

Ὅταν ἐγκατεστάθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολι, ὁ Μηνιάτης ἀνέλαθε καθηγητὴς στὸ Πατριαρχικὸ Σχολεῖο καὶ ἱεροκέρυξ στὸν Πατριαρχικὸ Ναό. Ἡ διδα-

σκαλία του ἦταν μυσταγωγία. Καὶ τὸ κήρυγμά του ἀναμόχλευε ψυχές. Στὶς ἀρχές οἱ ἀκροαταὶ του συναπαίρονταν περισσότερο ἀπὸ τὴν μορφή τοῦ λόγου κι' ὄχι τόσο ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς θείας διδασκαλίας. Ἀλλὰ σιγά-σιγά ἀνακάλυπταν μέσα στὶς δυνατές του εἰκόνες καὶ στὶς παρομοιώσεις του, στὰ θαυμάσια παραδείγματα καὶ στὶς πνευματώδεις ἀποστροφές, τὴν συναρπαστικὴ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ. Οἱ λέξεις ἔπαιρναν ἄυλες μορφές, ἀλλάζαν σὲ θαθεῖες μεταφυσικὲς ἐννοιες, σ' ἐντολές μιᾶς ὑψηλῆς ἠθικῆς, πού ὠδηγοῦσαν τὶς ψυχές στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ!

Συμπληρώνοντας τὸν τρίτο χρόνο στὴ Βασιλεύουσα, δὲν εἶχε πιά τὸν μικρὸ κύκλο πού γνώρισε ὅταν πρωτοῆρθε. Ὁ κύκλος του εἶχε εὐρυνθῆ. Κληρικοὶ καὶ Φαναριῶτες, Ἡγεμόνες καὶ ἀπλοὶ ἄνθρωποι ζητοῦσαν τὴν συντροφιά του. Ἀνάμεσά τους ἦταν καὶ ὁ Πρίγκιπας Δημήτριος Καντεμίρ. Ὁ Καντεμίρ, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, ἤθελε νὰ στείλῃ πρεσβεῖα στὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Λεοπόλδο γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς ὑποθέσεις τοῦ κράτους του. Μὰ ἀνάμεσα στοὺς αὐλικούς καὶ ἡγεμόνες δὲν εὗρισκε τὸν κατάλληλο νὰ ἡγηθῆ μιᾶς τέτοιας ἀποστολῆς. Ὅταν ὅμως κατέβηκε στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ ἄκουσε τὸν Μηνιάτη καὶ τὸν γνώρισε ἀπὸ κοντά, εἶδε στὸ πρόσωπό του τὸν ἀξιο νὰ μῆ ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς τέτοιας ἀποστολῆς. Τοῦ τὸ ζήτησε. Στὴν ἀρχὴ ἐκεῖνος ἔφερε ἀντιρρήσεις. Μὲ τὰ πολλὰ ὅμως δέχθηκε.

Δημιουργεῖ, ἴσως, ἀπορία, ἢ ἀποδοχὴ μιᾶς τέτοιας ἀποστολῆς. Φαίνεται νὰ εἶναι γιὰ τὴν ἐποχὴ μας ἀ-

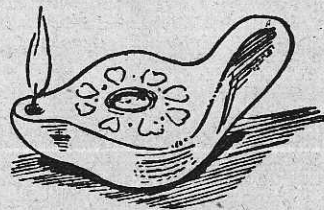
ταίριαστη με τὸ ἔργο τοῦ κληρικοῦ. Στὰ χρόνια ὁμως τῆς Τουρκοκρατίας τὰ πράγματα ἦταν διαφορετικά. Τότε δὲν ὑπῆρχαν ἔξω ἀπὸ τὴν μάντρα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πολλοὶ σπουδασμένοι. Ἔτσι, συχνά, σὲ δύσκολες ἀποστολές, ἐπιστρατεύονταν οἱ κληρικοὶ μας. Αὐτοί, πολλές φορές, τραβοῦσαν ἐπὶ κεφαλῆς πατριαρχικῶν ἢ ἡγεμονικῶν ἀποστολῶν στὴν Εὐρώπη, στὴ Ρωσία ἢ ἀνέβαιναν στὰ ἀνάκτορα τοῦ Σουλτάνου νὰ ὑπερασπίσουν τὰ δίκαια τῶν ραγιάδων. Εἶχε καὶ ἐθνικὴ ἀποστολὴ ἡ Ἐκκλησία μας πρὸ πολὺ τὰ μαῦρα ἐκεῖνα χρόνια!

Εὐστροφία πνεύματος, σύνεσι, ἐξυπνάδα ἔδειξε στὸν χειρισμὸ τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν θεμάτων, ποὺ εἶχε νὰ διαπραγματευθῆ στὴν Αὐστρία. Οἱ κυβερνητικοὶ παράγοντες τὸν θαύμασαν. Ὁ Βασιλεὺς Λεοπόλδος τὸν παρασημοφόρησε. Τὸ παράσημο ἔλαμψε στὸ μαῦρο τιμημένο ράσο, στέλνοντας τὴ λάμψη του σ' ὄλο τὸ θασανισμένο Γένος τῶν Ἑλλήνων.

Ὅταν τέλειωσε ἡ ἀποστολὴ τοῦ, γύρισε στὴν Βασιλεύουσα, ὅπου συνέχισε τὸ πνευματικὸ του ἔργο, συμπληρώνοντας ἑπτὰ χρόνια στὴ δοξασμένη Πόλι, ποὺ εἶχε αἰῶνες πρὶν φιλοξενήσει Γρηγορίου καὶ Χρυσοστόμους!

Ἐκεῖνα τὰ χῶματα τὰ ἱερά, ὅταν κανεὶς τὰ πατάη, νοιώθει τὸν παλμὸ μιᾶς ἱστορίας, ποὺ αἰῶνες συνεχίζεται χωρὶς διακοπὴ. Μιᾶς ἱστορίας, ποὺ εἶτε πρωτοχριστιανικὴ λέγεται, εἶτε Βυζαντινὴ εἶτε νεώτερη, σφικτοδένεται στὴ συνεχῆ, ἀδιάκοπη ὀρθόδοξη παράδοσι. Μιὰ παράδοσι ζωντανή, δημιουργικὴ. Ἔνας ἄ-

πὸ τοὺς κρίκους τῆς, ἀδιάσπαστα ἐνωμένος μ' ὄλους τοὺς ἄλλους, εἶναι καὶ τὸ πέρασμα τοῦ Μηνιάτη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι.

3. Φωτεινὸ μετέωρο.

Ο κόπος τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴν Βασιλεύουσα καὶ τὸν ἔφερε πίσω στὰ ἀγαπημένα του Ἐπτάνησα, ὅπου, μόλις ξεκουράσθηκε, ρίχτηκε πάλι στὸ διπλό του ἔργο: στὸ κήρυγμα καὶ στὴ διδασκαλία. Μαζὶ ὁμως μὲ τὴ διδαχὴ πρόσφερε καὶ κάτι πιὸ πολύτιμο, τὸ φωτεινὸ του παράδειγμα. Ἡ παρουσία του ἦταν παρουσία ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ, ποῦ προσείλκυε νέους καὶ ἡλικιωμένους κοντά του. Ἄλλοι, ὅταν ὑψώνονται, συγκεντρώνουν τὸν φθόνο καὶ τὴν κακία τῶν γύρω τους. Ὁ Μηνιάτης συγκέντρωνε τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀφοσίωσι τόσο τῶν συμπατριωτῶν του, ὅσο καὶ τῶν Ἐνετῶν. Ἄνάμεσα στοὺς ξένους, ποῦ τὸν θαύμαζαν, ἦταν καὶ ὁ Διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου, ὁ Ἄγγελος Ἔμος.

Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποῦ ὁ Μωριάς ζοῦσε κάτω ἀπὸ τοὺς Ἐνετούς. Οἱ ροῦγες στὶς πόλεις γέμιζαν ἄλλοτινὲς λαλιές, πλημμύριζαν τὰ καντούνια ἀπὸ φορεσιὲς πολυχρωμες, ἀπὸ στολὲς ξένες. Νύχτα μέρα οἱ στρατιῶται τῆς Ἐνετικῆς Δημοκρατίας πηγαινόρχονταν θιαστικοὶ γιὰ ὑπηρεσία, καθάλα ἢ πεζῆ, φωνάζοντας νὰ τοὺς κάνουν τόπο. Ὁ λαὸς μὲ τοὺς Εὐρωπαίους ἦταν περισσότερο εὐχαριστημένος, παρὰ μὲ τοὺς Ἀνατολίτες. Τσοῦγκρίζαν τὰ ποτήρια, Ρωμιοὶ καὶ Φράγκοι ἀγκαλιαστά, ἀδελφωμένοι.

Οἱ Ἐνετοί, στὶς περισσότερες περιπτώσεις, φέρθηκαν καλά. Καθάρισαν ἐρείπια, βοήθησαν στὴν ἀνοικοδόμησι, ἔβαλαν τάξι. Ὁ τόπος, τόσο στὸ Μωρηᾶ, ὅσο καὶ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, γνώρισε τὴ γαλήνη ποῦ τόσο ποθοῦσε. Τὸ «γκουβέρνο» γινόταν ἀκόμα πιὸ ἀνεκτὸ γιὰ τοὺς ραγιάδες, ὅταν ὁ Ἐνετὸς Διοικητὴς ἦταν ἀνθρώπος μὲ καλὴ καρδιά καὶ πλατὺ μυαλό, σὰν τὸν Ἔμο.

Ὁ Ἔμος, δραστήριος καὶ μορφωμένος, ἐνδιαφερόταν καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ προκοπὴ τῶν ὑπηκόων του. Σ' αὐτὸ πίστευε πὼς μπορούσε νὰ βοηθήσῃ πρῶτα-πρῶτα ἡ Ἐκκλησία. Γι' αὐτό—ἂν καὶ ἑτερόδοξος—ἔδειξε μεγάλο ζῆλο γιὰ τὴ θελίωσι τῆς καταστάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τοῦ Μωρηᾶ. Πάνω σὲ τούτη του τὴν προσπάθεια σκέφθηκε πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ κἀνῃ Δεσπότη καὶ τὸ Μηνιάτη. Ἦταν ὁ πιὸ ἀξιὸς ν' ἀνεβῆ στὸν θρόνο τῆς Χριστιανουπόλεως, ποῦ τότε χήρευε. Ἡ Ἐπισκοπὴ αὐτὴ ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ ἀρχαῖες ἐπισκοπὲς τῆς Πελοποννήσου. Ἐδρα της, στοὺς

καιρούς εκείνους, ήταν τὸ σημερινὸ χωριὸ Χριστιᾶνον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κυπαρισσία.

Τὴν πρόθεσί του ὁ Ἔμος τὴν ἔγραψε σ' ἓνα ἔγγραφο, ποῦ ἔστειλε στὸν Μηνιάτη. Σ' αὐτὸ τοῦ παρουσίαζε τὴν πνευματικὴ κατάστασι τοῦ λαοῦ, τὴν ἔλλειψι μορφωμένων κληρικῶν καὶ τοῦ πρότεινε νὰ δεχθῆ τὸν θρόνο τῆς Χριστιανουπόλεως. «Εἶναι καιρὸς, κατέληγε, νὰ τοποθετηθῆ ἡ λυχνία εἰς τόπον ὑψηλότερον, διὰ νὰ χύνη τὸ φῶς τοῦ θείου λόγου εἰς ὠφέλειαν τῶν περιπεπλεγμένων εἰς τὰ σκότη τῆς ἀγνωσίας χριστιανῶν τοῦ Μωρηᾶ».

Ὁ Μηνιάτης δὲν ζήτησε προαγωγή. Δὲν ἐνήργησε ν' ἀνεβῆ σὲ μιὰ τέτοια θέσι. Ἄλλοι, θὰ ἔλεγαν ἀμέσως νὰ εἰς μιὰ τέτοια πρόσκλησι. Στὸ ἀντίθετο κατέληξε ἐκεῖνος, ἀναλογιζόμενος τίς θαραιεῖς εὐθύνες τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. Γράφει στὸ Διοικητή. Τὸν εὐχαριστεῖ γιὰ τὴν τιμὴ καὶ ἀπορρίπτει τὴν πρότασι.

Ἡ πρᾶξις τοῦ Μηνιάτη ἦταν τόσο μεγάλη, ποῦ ἀντίστοιχη στῆ ζωὴ τῶν ἀρχαίων Πατέρων θρίσκουμε. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ἐκεῖνοι, ὅταν τοὺς ἐπρότειναν ἀρχιερατικούς θρόνους. Ἔφευγαν μακρυὰ.

Ἡ φυγὴ μπρὸς στὰ ἀξιώματα μετατρέπεται σὲ πρόθυμη προσφορὰ κάθε ὑπηρεσίας καὶ ὁποιασδήποτε θυσίας γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ λαοῦ. Καὶ ἡ ἄρνησις τοῦ Μηνιάτη, μετατρέπηκε σὲ ὀλοπρόθυμη αὐτοπροσφορὰ, σὰν δέχτηκε σὲ λίγο καιρὸ μιὰ καινούργια πρόσκλησι. Κι' αὐτὴ ἀπὸ τὸ Μωρηᾶ ἐρχόταν κι' εἶχε τὴν ὑπογραφή τοῦ νέου Διοικητοῦ, τοῦ Φραγκίσκου Γριμάνη. Μὰ αὐτὴ δὲν τοῦ πρότεινε ἐπισκοπικὸ θρόνο. Τὸν καλοῦσε

νὰ κατέβη στὸ Ναύπλιο καὶ στὸ Ἄργος γιὰ νὰ τονώσῃ τὸ λαὸ καὶ νὰ καθοδηγήσῃ τὴ νεότητα. Γι' αὐτὸ δὲν τοῦ προκαλεῖ ἔκπληξι. Τὴν ἀποδέχεται μιὰ καὶ προτιμᾷ «τὴν γονιμώτερη καὶ κοινωφελέστερη δρᾶσι διὰ τοῦ κηρύγματος, παρὰ τὴν ἐπισκοπικὴ δικαιοδοσίαν».

Κατεβαίνει στὴν Πελοπόννησο, ποῦ ὅπως εἶπαμε, ἀνέπνεε κάποιο ἀέρα ἐλευθερίας. Μὰ τοῦτο δὲν σημαίνει πὼς ὁ πόνος καὶ ἡ πολύχρονη δουλεία δὲν εἶχαν ἀφήσει στίς ψυχές πυρακτωμένα σημάδια. Ἡ πίστις ἤθελε τόνωσι. Ἡ ἀγάπη συνδαύλισμα. Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο διακονεῖ ὁ Ἡλίας Μηνιάτης καὶ τὰ χρόνια τοῦ Γριμάνη καὶ ὅταν τὸν διαδέχθηκε ὁ στρατηγὸς Μάρκος Λορεδάνος.

Ὁ νέος Ἐνετὸς Διοικητῆς δὲν ἄργησε ν' ἀντιληφθῆ τὴν μεγάλη ἀξία τοῦ σεμνοῦ κληρικοῦ καὶ σκέφθηκε—ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἔμος— ὅτι ἦταν καιρὸς πιά—ἦταν σαράντα δυὸ χρονῶν—«νὰ τεθῆ ἡ λυχνία εἰς τόπον ὑψηλότερον». Τὸν κάλεσε καὶ τοῦ πρότεινε νὰ γίνῃ Μητροπολίτης Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων. Μὰ, ὅπως καὶ ὁ προκάτοχός του, συνάντησε ἄρνησι.

—Ἀφήστε με ἐδῶ ποῦ εἶμαι. Δὲν θέλω ἐπισκοπικὸ θρόνο.

Ὁ Διοικητῆς ἐπέμενε. Τοῦ ζωγράφισε τίς ἀνάγκες τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων καὶ τὸν πόθο τοῦ λαοῦ νὰ ἀποκτήσῃ ἓνα ἄξιον Ποιμενάρχη. Μὰ τίποτα.

Ὁ Λορεδάνος ὅμως δὲν ἀπελπίσθηκε. Δὲν πέτυχε τὴν πρώτη φορά, μὰ αὐτὸ δὲν προδίκαιζε πὼς τὸ ἴδιο θὰ συμβῆ καὶ ἀργότερα. Ἄφηκε τὸ πρᾶγμα γιὰ λίγο καιρὸ, θάζοντας φίλους του νὰ τὸν πείσουν. Μὲ τὰ πολ-

λά κάμφθηκε και στά 1711 ανέθηκε στο θρόνο της αρχαίας Ἐπισκοπῆς Καλαβρύτων και Κερνίκης, πού ιδρύθηκε στά 1380 ἀπό τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Νεῖλο.

Τήν κατάστασι πού βρῆκε σάν ἔφθασε στήν ἐπαρχία του, δέν μπορούμε νά τήν ποῦμε εὐχάριστη. Ἡ φτώχεια βασάνιζε τόν κόσμο. Ἡ ἀμορφωσιά ἀκολουθοῦσε. Ἡ πνευματική μιζέρια συμβάδιζε. Ἦταν μαύρα ἐκεῖνα τὰ χρόνια και μάλιστα για τίς ὄρεινές ἐπαρχίες.

Γι' αὐτό κάθε Ἐπίσκοπος ἐκείνους τούς καιρούς δέν εἶχε ἕνα εὐκολο ἔργο νά πραγματοποιήσῃ. Μὴν ζυγίζουμε τὰ πράγματα μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς μας, μιᾶς εἰρηνικῆς ἐποχῆς. Καί σήμερα κάθε Ἐπίσκοπος, πού θέλει νά εἶναι ἀληθινά Ἐπίσκοπος, πρέπει νά παλαίψῃ μὲ μύριες ἀντιξοότητες, μὲ ποικίλα ἐμπόδια. Μά τότε τὰ ἐμπόδια ἦταν πολλαπλάσια. Οἱ δυσκολίες πιό πολλές. Γι' αὐτό, ὅποιος ἤθελε νά βοηθήσῃ στήν ἀναγέννησι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔπρεπε νά κοπιᾶσῃ πολὺ και μὲ πνεῦμα θυσίας νά προσφέρῃ ὑγεία και κάποτε τῆ ζωῆ του.

Τέτοιος ἦταν ὁ νέος Ἐπίσκοπος, πού ἔφθασε στά Καλάβρυτα. Ἐτοιμος για κάθε προσφορά, πού θά ἀπαιτοῦσε τὸ καθῆκον του. Καί τὸ πρῶτο καθῆκον ἦταν νά δώσῃ κουράγιο, νά φτερώσῃ τὸ θρησκευτικὸ και ἠθικὸ αἶσθημα τῶν ραγιάδων. Γι' αὐτὸ περιοδεῖ στήν ἐπαρχία του, ἀνεβαίνει πλαγιές, σκαρφαλώνει βουνά, ἐπισκέπτεται τὸ ἕνα χωριὸ μετὰ τὸ ἄλλο και μὲ τὸ λόγο του τονώνει τὴν πίστι και τὸ ἔθνικὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ του.

Τὸν ἴδιο καιρὸ θάζει μπροστά και τῆ δικαστικῆ του ἐξουσία, «δικαστικῆ» ὄχι μὲ τὴν σημερινή της ἔννοια, τὴν αὐστηρή. Συμφιλιωτῆς ἦταν τότε ὁ Ἐπίσκοπος, ὅπου κατέφευγαν οἱ Ἕλληνες, για νά τούς δώσῃ τὸ δίκαιο. Πολλές φορές ἔγινε διαιτητῆς σὲ μεγάλες ἢ μικρότερες φιλονεικίες, και πάντα ζητοῦσε ἀπὸ τούς φιλονεικοῦντας νά δείξουν συγχωρητικότητα, ἀνοχή και ἀγάπη.

Μά πιστεῦε πὼς δέν ἦταν ἀρκετὸ νά μιλάῃ στοὺς ἄλλους για ἀγάπη. Ζοῦσε μὲ κάθε τρόπο ὁ ἴδιος τὴν ἀγάπη. Ἔτρεχε στήν καλύθα τοῦ πτωχοῦ. Βρισκόταν δίπλα στὸν ἄρρωστο. Μοίραζε και τὸ τελευταῖο γρόσι, πού τοῦ ἔδιναν. Καί τὰ ἔκανε ὄλ' αὐτὰ χωρὶς τὴν παραμικρῆ «τυμπανοκρουσία». Ἐφάρμοζε τὸ «μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου».

Ἀγαποῦσε τὸ λαὸ εἰλικρινά ὁ Μηνιάτης, τὸν σεβόταν, τὸν αἰσθανόταν σάν ἴσο του, και μάλιστα σάν δάσκαλό του, και γι' αὐτὸ πολεμοῦσε μὲ ἀπόλυτη ἀνιδιοτέλεια νά τοῦ δώσῃ ἐλευθερία, παιδεία, πολιτισμὸ. Ὡς τὴ στερνὴ πνοή του ἀγωνιζόταν στίς ἐπάλλξεις τῆς ιδεολογίας του μὲ μιὰ ὀρμὴ πού τάραζε τὰ λιμνάζοντα νερά. Ἀνάγκαζε τὸ Ἔθνος νά ξανασκεφθῆ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὴν ἀρχή, τοῦ ἀνοίγε ὀρίζοντας. Δημιούργησε στήν ἐπαρχία του μιὰ νέα συνείδησι, μιὰ νέα αὐτοπεποίθησι, μιὰ αἶσθησι τοῦ παρόντος και μιὰ πίστι στὸ μέλλον, πού δέν ὑπῆρχαν πρὶν.

Οἱ ὑπέρμετροι κόποι, πού τοῦ ἐπέβαλλε ἡ νέα του ἀποστολή, μάζεψαν τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του. Οἱ συνεχεῖς ἀγῶνες του και οἱ θυσίες για τούς ἄλλους ἐξήν-

τλησαν τις δυνάμεις τῆς πάντοτε ἀσθενικῆς κράσεώς του καὶ ὁ Μηνιάτης ἔπεσε ἄρρωστος θαρειά.

Σὲ λίγο, κάποια ἡμέρα τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1714, τὸ κακὸ νέο πέρασε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα καὶ πλημμύρισε ἀπὸ πίκρα τις ψυχές: Ὁ Δεσπότης τους πάνω στὰ τρία χρόνια καὶ δέκα μῆνες ἀπὸ τὴν ἐκλογή του στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο, μόλις 45 χρονῶν, φτερούγισε στὰ οὐράνια. Ἐφυγε γαλήνιος καὶ εἰρηνικός, μὲ τὴν θαθεῖα πεποίθησι πὼς πῆγαινε σιμὰ στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ, πὼς πῆγαινε στὸν Παράδεισο, πού τόσο παραστατικά εἶχε κάποτε ὑμῆσει:

«Παράδεισος! μόνον νὰ τὸν ὀνομάζω, χαίρεται τὸ πνευμά μου, εἶχε πεί, μόνον νὰ τὸν συλλογισθῶ, εὐφραίνεται ἡ ψυχὴ μου. Παράδεισος, ὁ γλυκύς λιμένας τῆς ἐλπίδος μου, ὁ μοναχὸς σκοπὸς τῆς ἀγάπης μου, τὸ ὕστερον βραβεῖον τῆς πίστεώς μου... ὦ Παράδεισε, Παράδεισε! ἡμεῖς ἠμποροῦμεν νὰ σὲ κερδίσωμε· μὰ ἡμεῖς δὲν ἠμποροῦμεν νὰ σὲ καταλάβωμε».

Ὁ πατέρας του, πού παρευρέθηκε κοντά του στὶς τελευταῖες του στιγμές, πῆρε τὸ λείψανό του ἀπὸ τὴν Πάτρα—ὅπου τὸν εἶχαν κατεθάσει λίγες μέρες πρὶν πεθάνη—καὶ τὸ μετέφερε στὴν Κεφαλλονιά. Θρῆνος καὶ κοπετὸς ἀντήχησε ἀπὸ τὸ μουράγιο τοῦ νησιοῦ, ὅταν ἄραξε τὸ πλοῖο, πού ἔφερνε τὸ μεγάλο καὶ ἀγαπημένο νεκρό. Μὲ δάκρυα ἔβρεξαν τὸ χλωμό του μέτωπο στὸν τελευταῖο ἀσπασμὸ μετὰ τὴν κηδεῖα, πού ἔγινε στὴν ἐκκλησίᾳ πού θαπτίσθηκε, στὸν Ἅγιο Νικόλαο

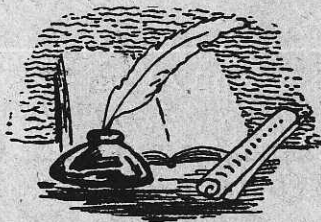
τῶν Μηνιατῶν. Μὲ λυγμοὺς τὸν ἔθαψαν κάτω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ θημόθυρο τοῦ Ναοῦ του.

Ἔτσι «πρόωρα μὲν ἢ Ἑλλάς ἔστερήθη ἀπὸ σοφὸν ἄνδρα, ἀγωνιζόμενον προθύμως διὰ τὴν ἠθικὴν τῆς ἀναγέννησιν, γράφει ὁ βιογράφος του Ἄνθ. Μαζαράκης, ἔξαφνα δὲ ἢ Ὁρθόδοξος ἀνατολικὴ Ἐκκλησίᾳ ἔχασε ἕναν Ἱεράρχη, τοῦ ὁποῖου αἱ πολυπληθεῖς γνώσεις, τὰ φυσικὰ προτερήματα καὶ ἡ σταθερὰ ἀρετὴ, ἐνῶ ἐχρησίμευον μεγάλως εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πλησίον, ἐτίμων ταυτοχρόνως τὸν κλῆρον τῆς πρὸς τοὺς ξένους».

Πάνω ἀπὸ ἕνα αἰῶνα ἀπὸ τὸν θάνατό του, καὶ ἀκριβῶς στὰ 1828, τοποθέτησαν στὸν τάφο του μιὰ μαρμάρην πλάκα μὲ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφή, πού τὴν συνέταξε ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος:

Α Χ Ρ Ω
ΗΛΙΑ ΜΗΝΙΑΤΗ
ΕΠΙΣΚΟΠΩ
ΚΕΡΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ
ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ
ΑΝΔΡΙ ΕΥΣΕΒΕΙΑ ΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΚΟΣΜΙΟΤΗΤΙ
ΤΡΟΠΩΝ
ΕΣ ΤΑ ΜΑΛΙΣΤΑ ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΙ
ΕΠΙ ΛΟΓΩΝ ΔΕΙΝΟΤΗΤΙ...
ΟΙ ΓΕΝΕΙ ΠΡΟΣΗΚΟΝΤΕΣ ΖΩΣΙΜΑΣ ΙΕΡΕΥΣ
ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΗΝΙΑΤΑΙ
ΕΥΛΑΒΩΣ ΑΝΕΘΗΚΑΝ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ
ΕΤΟΥΣ ΑΩΚΗ

Καί τὰ τελευταία χρόνια «βουλῆ καὶ δαπάνη πρω-
θιερέως Ἀγγέλου Πεφάνη καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Δια-
μαντίνας», ὑψώθηκε στὸ Ληξούρι, στὴν πόλι πού γεν-
νήθηκε ὁ Μηνιάτης, μαρμάρινος ἀνδριάς «εἰς μνήμην
ὀφειλῆς καὶ τιμῆς ἔθνικῆς τοῦ ὑπερόχου Ἱεράρχου, ὁ
ὁποῖος ἀπὸ τοῦ ἀφώνου μαρμάρου εὐγλώττως διδά-
σκει καὶ εὐλογεῖ τοὺς συμπατριώτας του καὶ ὄλην τὴν
Ἑλλάδα».

4. Τεχνίτης τοῦ λόγου.

Στὴ μορφή τοῦ Μηνιάτη δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναζη-
τήση κανεὶς τὴν πολυμέρεια ἑνὸς Βούλγαρι ἢ ἑ-
νὸς Κοραῆ. Τοῦτο θὰ ἦταν λάθος, μιὰ καὶ ὁ Μηνιά-
της στάθηκε προπομπὸς τους. Ἐναν σχεδὸν αἰῶνα ἔ-
δρασε πρὶν ἀπὸ τὸν Βούλγαρι καὶ κάτι περισσότερο
ἀπὸ τὸν Κοραῆ. Κι' ὁμως γιὰ τὰ πλαίσια τοῦ δευτέ-
ρου ἡμίσεος τοῦ 17ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου ὁ Ἡ-
λίας Μηνιάτης ἦταν ἕνα φωτεινὸ μετέωρο μὲ τὴ ζωὴ
του καὶ τὸ ἔργο του. Τὴ ζωὴ του τὴν παρακολοθησα-
με στὰ προηγούμενα κεφάλαια. Τώρα δὲν μᾶς μένει
παρὰ νὰ ρίξουμε μιὰ σύντομη ματιὰ στὸ ἔργο του.

Ἡ συγγραφικὴ δρᾶσι τοῦ Μηνιάτη στάθηκε περιω-

ρισμένη. Τοῦτο ὀφείλεται, λένε μερικοί, στήν πολυκύμαντη ζωή του καί στήν ἀσθενική του κρᾶσι, πού δέν τοῦ ἐπέτρεπε ὑπέρμετρους κόπους. Ἄλλοι πάλι ὑποστηρίζουν πῶς χάθηκαν ἀνέκδοτα ἔργα του. Πάντως ὡς τις ἡμέρες μας ἔφθασε τὸ ἱστορικό του ἔργο «Πέτρα σκανδάλου ἢ διασάφησης τῆς ἀρχῆς τοῦ σχίσματος τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς Ἐκκλησίας καί θεωρία τῶν πέντε διαφορῶν». Ἐπίσης τὸ περίφημο ρητορικό ἔργο του «Δίδαχαί καί λόγοι» πού κυκλοφορεῖ ἡ 17ῃ ἐκδοσίς του καί φανερώνει πῶς στάθηκε ἀναμφισβήτητα ὁ σπουδαιότερος ρήτωρ τῆς Ἐκκλησίας μας μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ κηρυκτικοῦ του ἔργου κατέβαλε ὁ Μηνιάτης κάθε προίκισμα τοῦ νοῦ του καί ὅλες τις δυνάμεις τῆς ψυχῆς του. Τὴν εὐγλωττία του, τὸ ὕφος του, τὴν μνήμη του, ὅλα τὰ ἔθεσε στήν ὑπηρεσία τοῦ μεγάλου του ἔργου. Μὰ συγχρόνως τοῦτα ὅλα τὰ καλλιέργησε συστηματικά μετὰ πλατεῖα μόρφωση καί ἐμβάθυνσι στὸ πνεῦμα τῶν Μεγάλων Πατέρων, πού εἶναι οἱ παντοτεινοὶ ὁδηγοὶ τοῦ κηρύγματος στήν Ἐκκλησία.

Ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ δέν θεωρήθηκε ποτὲ σχολεῖο φιλοσοφικῶν ἐρευνῶν, οὔτε στάδιο ὅπου νὰ διαλαλῆται ἡ σοφία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Μηνιάτης, πού πίστευε θεοειά σέ τούτη τὴν ἀλήθεια, ποτὲ δέν μιλοῦσε δύσκολα, ἀκατανόητα. Ἦταν βέβαια φιλόσοφος, ἀλλὰ στίς ὁμιλίες του δέν ἔπαιρνε οὔτε τὸν τόνο οὔτε τὴν γλῶσσα τῆς φιλοσοφίας. Τὰ θέματά του ἦταν τέτοια, πού νὰ μιλοῦν στίς καρδιές καί τῶν μορφωμένων τῆς ἐποχῆς

καί τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων. Εἶπε μιὰ Μεγάλη Παρασκευή:

«Πῶς ἔκαμεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον καί πῶς ἔκαμεν ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς μέσα εἰς τὸν παράδεισον τῆς τρυφῆς ἔλαβε χῶμα ἀπὸ τῆς γῆς, τὸ ἔπλασε μετὰ τὰς χεῖρας του, τὸ ἐμπύχωσε μετὰ τὴν πνοήν του, τὸ ἐτίμησε μετὰ τὴν εἰκόνα του καί ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος τοῦ Γολγοθᾶ ἐκατάστησε τὸν Θεόν χωρὶς μορφὴν, χωρὶς πνοήν, ὄλον αἷμα, ὄλον πληγὰς, προσηλωμένον εἰς ἓνα ξύλον. Βλέπω ἐκεῖ ἓνα Ἀδάμ, καθὼς τὸν ἔπλασε ὁ Θεός, ἔμψυχον εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἐστεφανωμένον δόξῃ καί τιμῇ... Βλέπω ἐδῶ ἓναν Ἰησοῦν Χριστόν, καθὼς τὸν ἐκατάστησεν ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς κάλλος, χωρὶς εἶδος ἀνθρώπου, ἐστεφανωμένον μετὰ ἀκάνθας, κατάδικον, ἄτιμον, ἐν μέσῳ δύο ληστῶν, εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ πλέον ἐπωδύνου θανάτου. Συγκρίνω τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην εἰκόνα, τοῦ Ἀδάμ εἰς τὸν παράδεισον, τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Σταυρόν, καί στοχάζομαι τί ὠραῖον πλάσμα ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπον τὰ πλουσιόδωρα χέρια τοῦ Θεοῦ καί τί ἐλεεινὸν θέαμα ἔκαμαν τὸν Θεὸν τὰ παράνομα χέρια τῶν ἀνθρώπων! Γνωρίζω ἐκεῖ εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἓνα ἔργον, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐστεφάνωσεν ὅλα του τὰ ἔργα ὁ Θεός καί γνωρίζω ἐδῶ εἰς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ μίαν ἀνομίαν, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐπλήρωσεν ὅλας του τὰς ἀνομίας ὁ ἄνθρωπος. Ξανοίγω ἐκεῖ μίαν ἄπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρω-

πον' ἐδῶ μίαν ἄπειρον ἀχαριστίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ δὲν ἤξεύρω ἢ τί περισσότερο νὰ θαυμάσω ἢ τί περισσότερο νὰ ἐλέγξω. Τοῦτο ἤξεύρω, πῶς ἐξίσου πρέπει νὰ κλαύσω καὶ τὸν Θεόν, ὅπου τόσα ἔπαθε, καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὅπου τόσα ἐτόλμησε...».

Ἄκόμα γιὰ νὰ πετυχαῖν τὸ σκοπὸ του, περιορίζονται μόνο στὴν ἐξήγησι μιᾶς ἀληθείας τῆς πίστεως ἢ μιᾶς ἀρετῆς ἢ στὴν παρουσίᾳ μιᾶς κακίας. Ἀπόφυγε νὰ σωρεύη πολλὰ μαζὶ ζητήματα, πού θαρύνουν τὸ νοῦ τοῦ ἀκροατοῦ. Δὲν λησμονοῦσε ὅτι οἱ ἱεροκήρυκες ἐκεῖνοι, πού καταπιάνονται μὲ πολλὰ θέματα, δὲν ἀναπτύσσουν κανένα σωστά.

Νὰ ἔνα δεῖγμα πού μιλάει γιὰ τὴν πλεονεξία, ἀπὸ τὸν λόγον του στὸν ἄφρονα πλούσιον:

«Καὶ πρῶτα πλούσιος καὶ τώρα πλουσιώτερος, καὶ ἀκόμη διαλογίζεται ὁ ἄνθρωπος οὗτος. Εὐφόρησεν ἡ χώρα του μυριοπλάσιον ἀφθονίαν παντοίων καρπῶν καὶ ἀκόμη στενοχωρεῖται ἡ καρδιά του. Αὐξήσαν ὑπέρμετρα τὰ γεννήματά του, ἐπλήθυναν ἐπ' ἄπειρον τὰ ἀγαθὰ του καὶ αὐξήσαν καὶ ἐπλήθυναν ἀκόμη αἱ φροντίδες του. Ἔγινεν ὑπερπλοῦτος, καὶ ἀκόμη ἀδημονεῖ ὡσάν πτωχός! Τί ποιήσω; Καὶ ἂν δὲν ἠσυχάσῃ τώρα, ὅπου τοῦ ἔπεμψεν ὁ Θεός, ὡσάν ἀφθονον βροχήν, τὴν θείαν του εὐλογίαν, πότε θέλει παύσει ἀπὸ τῆς φιλοπλουτίας τὴν πολυτάραχον μέριμναν; Πότε; ποτέ. Πίνει ὁ ὕδρωπικός, μὰ δὲν χορταίνει· τὸ πολὺ νερόν, δὲν σβήνει, ἀνάπτει μᾶλλον τὴν δίψαν τοῦ τοιοῦ-

τος εἶναι ὁ πλεονέκτης ἄνθρωπος τῆς σημερινῆς παραβολῆς· ὅσῳ περισσότερο φροντίζει, ὅσῳ πλέον μαζαίνει, τόσῳ πλέον ἐπιθυμεῖ. Κακὸ πάθος ὅπου εἶναι ἡ πλεονεξία! Πάθος ὅπου κυριεύει πολλὰ πλατεῖα εἰς τὸν κόσμον, ὅπου δυναστεύει, ὅπου τυραννεῖ, ὅπου ταράττει κάθε νόμον, ὅπου δὲν ἐντρέπεται ἄνθρωπον, ὅπου δὲν φοβεῖται Θεόν. Δὲν εἶναι συνείδησις, δὲν εἶναι φιλία, δὲν εἶναι συγγένεια, δὲν εἶναι δικαιοσύνη, φόβος ἢ ἐντροπή, ὅπου νὰ κρατῆ τῆς πλεονεξίας τὰ ἀρπακτικὰ χέρια. Τί ποιήσω; λέγει ἡ πλεονεξία, ἀγρυπνοῦσα νύκτα καὶ ἡμέραν, νὰ ἀποκτήσῃ ἐκεῖνο, ὅπου δὲν ἔχει, διὰ νὰ πολλαπλασιάσῃ ἐκεῖ, ὅπου ἔχει· διὰ ἐκεῖνο ὅπου δὲν ἔχει, εἶναι πάντα λυπημένη, καὶ εἰς ἐκεῖνο, ὅπου ἔχει, πάντα ἀχόρταγος...».

Πάντοτε ἐδιάλεγε θέματα μὲ τέλειον νόημα, πού προσπαθοῦσε νὰ τὰ παρουσιάσῃ μὲ κρυσταλλένια σαφήνεια. Διότι θεωροῦσε τὴν σαφήνεια σὰν τὴν πρώτη ἀρετὴ τοῦ ρήτορος κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη: «Καὶ ὀρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφὴ εἶναι», ἔγραφε ὁ μεγάλος σταγειρίτης φιλόσοφος.

Στὸ νὰ εἶναι πάντα σαφῆς καὶ κατανοητὸς στὸν ἀπλὸ ἀκροατὴ του βοηθοῦσε πολὺ τὸν Μηνιάτη, ἡ ἀπλότης τῆς γλώσσης του. Μιλοῦσε σὲ γλῶσσα πού μιλοῦσε ὁ λαὸς καὶ τὴν ἐννοοῦσε ὅλο τὸ Ἔθνος. Ἀπὸ τὸν τεχνικὸ του κάλαμο βγήκε ἡ γλῶσσα ἐκεῖνη μὲ τὴν ὁποία ἠλέκτρισε τίς καρδιὰς τῶν ὑποδούλων καὶ ἔσπειρε τὸν σπόρον τῆς θρησκείας καὶ τῆς Ἐλευθερίας κι' ἔτσι ἀνύψωσε, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἐλ-

ληνος λογίου Κοδρικᾶ «τὴν ἀπλουστέραν δημοτικὴ διάλεκτο εἰς Δημοσθενικὴ εὐφράδεια».

«Ἐγώ, ἔλεγε καὶ ὁ ἴδιος, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου διδασκάλου τῶν Ἑθνῶν τοῦ μακαρίου Παύλου ὅπου λέγει «σοφοῖς καὶ ἀγραμμάτοις ὀφειλέτης εἰμί», ὅσον δύναμαι διδάσκω ἄπλᾶ διὰ νὰ μὲ καταλαμβάνουσιν ὅλοι...».

Μὰ δὲν ἦταν μόνον ἡ γλῶσσα ἡ ἀπλή, ποὺ τὸν βοηθοῦσε νὰ εἶναι σαφὴς καὶ κατανοητὸς στὸ λαό. Σὲ τοῦτο τὸν βοηθοῦσε καὶ ἡ διηγηματικότης του.

Ἐπειδὴ, ὁ ἀκροατὴς ποτὲ δὲν εἶναι περισσότερο προσεκτικὸς, παρὰ ὅταν ὁ κήρυκας κάνει διήγησι, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Μηνιάτης χρησιμοποιοῦσε καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ λόγου γιὰ νὰ θγάξῃ πρακτικὰ συμπεράσματα. Νὰ μιὰ τέτοια διήγησις:

«Ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν Σεμιράμιδος, γυναικὸς Νίνου βασιλέως Ἀσσυρίων, νὰ δοκιμάσῃ πόσον ὀρεκτὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐξουσία, καὶ ἐβουλήθη νὰ παρακαλέσῃ τὸν ἄνδρα της νὰ τὴν ἀφήσῃ διὰ μίαν ἡμέραν μοναχὴν, νὰ χαρῆ τὸ θασίλειον. Εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Νίνος τῆς ἀρνεῖται τὴν χάριν καὶ τῆς λέγει: Πῶς τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπρεπὲς νὰ τῆς δώσῃ εἰς τὰ χέρια ὅλην τὴν ἐξουσίαν, εἰς τὰ χέρια μιᾶς γυναικὸς... Καλὰ ἀποκρίνεται ἡ Σεμίραμις, μὰ τί μέγα πρᾶγμα εἶναι διὰ μίαν ἡμέραν;... Τόσον ἐπαρεκάλεσεν, τόσον ἐκλαυσεν ἡ Σεμίραμις, ὅπου ἐνίκησε τὸν ἄνδρα της τὸν βασιλέα. Ἐλαβε τὸ ποθοῦμενον, ὅπου νὰ ἔχῃ αὐτὴ ὅλην τὴν ἐξουσίαν, νὰ κάμῃ ὅ,τι θέλει καὶ θούλεται, μὰ διὰ μίαν ἡ-

μέραν μοναχὴν. Εὐθὺς ὅπου ἡ ὑπερήφανος γυνὴ ἐδέχθη εἰς τὴν κεφαλὴν τὸ διάδημα, ἔπιασε εἰς τὸ χέρι τὸ σκῆπτρον, ἐκάθισε εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἔλαβε τὰς σφραγίδας τῆς βασιλείας καὶ εἶδεν ἐτοιμὴν εἰς τὸ πρόσταγμα τῆς τῶν λαῶν τὴν ὑπακοήν· ἀκούσατε τί ἔκαμε: ὁ πρῶτος ὀρισμὸς, ὅπου ἔδωκεν, ἐστάθη νὰ δέσῃ χειράς καὶ πόδας τὸν Νίνον, τὸν ἄνδρα της, τὸν βασιλέα, τὸν εὐεργέτην της καὶ νὰ τοῦ κόψωσιν εὐθὺς τὴν κεφαλὴν, καθὼς καὶ ἔγινε...

»Βασιλεῦ ἀσυλλόγιστε, καὶ νὰ μὴν ἤθελες πιστεύσει ποτὲ μιᾶς πλάνου γυναικὸς! Ποτὲ νὰ μὴν ἤθελες ἀφήσει εἰς τὸ χέρι μιᾶς ὑπερηφάνου γυναικὸς τὰ σκῆπτρα τῆς ἐξουσίας! Ἐοὺ ὡς τόσον ἔχασες τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ζωὴν. Μένει θασίλισσα αὐτεξούσιος ἡ Σεμίραμις καὶ θασιλεύει εἰς ὅλην της τὴν ζωὴν, ἐκείνη ὅπου ἐζήτησε νὰ θασιλεύσῃ μόνον μίαν ἡμέραν».

Καὶ τώρα τὸ εὐγλωττο συμπέρασμα τῆς παραστατικῆς αὐτῆς διηγήσεως ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἑπτανήσιο ρήτορα:

«Εἰς τὴν ζωὴν, εἶπε, ἡ θέλησις εἶναι ὡς ἓνας ἐλεύθερος μονάρχης, ποὺ ἐξουσιάζει τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Ἄλλὰ καὶ ἡ συνήθεια εἶναι ὡς ἓνας τύραννος, ποὺ ὅταν πάρῃ τὴν ἐξουσία γιὰ μιὰ φορὰ θέλει νὰ τὴν κρατῇ γιὰ πάντα. Μιὰ ἡμέρα ἐνόμιζες, ἀστόχαστε χριστιανέ, νὰ θασιλεύσῃ σὲ σένα ἡ ἀμαρτία, μὰ ὅταν ἐπῆρε τὴν ἄδεια καὶ τὴν ἐξουσία, ἡ μία ἡμέρα ἔγινε ὅλη σου ἡ ζωή...

“Αχ! όταν μάθη κανείς τὸ κακό, πόσο δύσκολα τὸ ξεμαθαίνει; Ὅταν μίᾳ φορὰ ἡ Σεμίραμις πάρῃ τὴν ἐξουσία, όταν μίᾳ φορὰ ἡ συνήθεια κυριεύῃ τῆ θέλησι, τὸ ἐφήμερο γίνεται παντοτεινό· ἡ μίᾳ ἡμέρα γίνεται ὅλη ἡ ζωὴ· ἡ μίᾳ φορὰ ἀκολουθεῖται καὶ ἀπὸ ἄλλες...»

Δὲν τοῦ ἦταν ὅμως ἄρκετὸ νὰ μιλήῃ στοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὸν Θεό, ἤθελε νὰ μιλήῃ καὶ στὸν Θεὸ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἔλεγε:

«Πνεῦμα ἅγιον, αὐτὰ ὅπου ἐκήρυξα σήμερον, ὅπου εἶναι ὅλα τὰ λόγια τῆς ἀληθείας σου, κάμε μὲ τὴν θείαν σου χάριν νὰ τὰ καταλάβω ἐγὼ πρῶτος, ὅπου τὰ εἶπα, καὶ ἐκεῖνοι ὅλοι ὅπου τὰ ἤκουσαν».

Καὶ σ' ἄλλη εὐκαιρία παρακαλεῖ τὸν Κύριο:

«Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ, ἐσύ, ὁποῦ δι' ἄφατον ἀγαθότητα ἐκατέβης ἀπὸ τοὺς πατρικούς κόλπους, ἐκαταδέχθης καὶ ἕγινες ἄνθρωπος, διὰ νὰ συνάξῃς ταύτην τὴν μυστικὴν ποιμνὴν τῆς ἀγίας σου Ἐκκλησίας· ἐσύ, ὁποῦ ἔχυσες ὅλον τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐξαγοράσῃς τὰ λογικά σου πρόβατα, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν ποιμνὴν σου· ἐπίσκεψαι τὰ πρόβατά σου, μὴ παραχωρήσῃς ποτὲ νὰ μείνωσι χωρὶς φύλακας, χωρὶς διδασκάλους καὶ κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου σου, διὰ νὰ τὰ φυλάττωσιν ἀπὸ τὰς ἐνέδρας τοῦ ψυχοφθόρου λύκου. Ἐσύ, ὁποῦ ἔθρεξες εἰς τὴν ἔρημον μάννα διὰ νὰ θρέψῃς τὸν λαόν σου Ἰσραήλ, θρέχε καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν σου τὸν οὐράνιον ἄρτον τοῦ θείου

κηρύγματος, διὰ νὰ τρέφῃ τὰς ψυχὰς τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος. Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἄς φωτίσῃ τὸν νοῦν μας, ἄς νεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν μας, ἄς μαθητεύσῃ τὴν γλῶσσάν μας, διὰ νὰ ἀκούεται πάντα, διὰ νὰ μὴ παύσῃ ποτὲ ἀνάμεσόν μας ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Οὐράνιε γεωργέ, σπέρνε τοῦτον τὸν θεῖον σπόρον παντοτεινὰ εἰς τὴν πολιτείαν τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἄς πέφτῃ ὅλος εἰς γῆν ἀγαθὴν, διὰ νὰ κἀνῃ καρπὸν πολὺν, εἰς δόξαν τοῦ θείου σου ὀνόματος καὶ εἰς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν μας».

Οἱ λόγοι του ἀφίνου τὴν ἐντύπωσιν ὅτι θγαίνου ἀπὸ τὰ χέρια ἐνὸς τεχνίτη τοῦ λόγου, ποὺ κατέχει τοὺς ρητορικοὺς κανόννας καὶ κατορθώνει σὲ ἱκανὸ μέτρο νὰ τοὺς τηρῇ. «Κατασκευάζει ἐπιδέξια τὴ φράσιν καὶ προχωρεῖ μὲ περίσκεψιν εἰς τὴν διάρθρωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς, προσέχοντας ἰδιαίτερα τὸ «ἀρμόζον» κάθε φορὰ ὕφος. Ἐδῶ μεγαλοπρεπές, ἀλλοῦ παθητικὸ, ἄλλοτε ἤρεμο, συχνὰ κουθεντιαστό, μιὰ ἐλεύθερη καὶ ἀβίαστη ἀναστροφή μὲ τὸ ἀκροατήριον, πάντα γεμᾶτο παλμό, κίνησιν, πάντα ζωηρὸ καὶ ζωντανό», παρατηρεῖ ὁ Β. Τατάκης. Ζωντανὸ καὶ παλλόμενον ἀπὸ πίστιν θερμὴν. «Ἡ πίστις τοῦ εἶναι ζωηρὴ· κέντρο πάντα ἡ Ἐκκλησία», γράφει ὁ Κ. Δημαρᾶς. Πίστιν θερμὴν καὶ συγχρόνως προσγειωμένην ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς κοινωνίας. Δὲν δειλιάζει νὰ θάλλῃ τὸν δάκτυλό του στὶς πληγὰς τῆς. Ἐλέγχει συνάμα καὶ νοθετεῖ πατρικὰ καὶ δείχνει τὸν δρόμον τῆς ἀληθινῆς χριστιανικῆς ζωῆς.

★ ★ ★

Οἱ σπάνιες ρητορικές του ἀρετὲς καὶ ἡ ὄλη του δρᾶσις ἀνέβασαν ψηλὰ τὸν Μηνιάτη, χαρίζοντάς του μιὰ ἐξαιρετικὴ θέσι ἀνάμεσα στοὺς συγχρόνους του. Ὁ Ἄθανάσιος Πάριος, ὁ Ἰακωθάκης Ρίζος Νερουλός, ὁ Π. Κοδρικᾶς, ὁ Α. Στούρζας, ὁ Ἰωάννης Φιλήμων καὶ ἄλλοι τὸν χαρακτηρίζουν «ἄνδρα σοφὸν καὶ πολυμαθῆ», «ρήτορα ἐμπειρότατον», «χρυσορρήμονα», «Δημοσθένη τοῦ ἄμβωνος».

Ὅχι λιγώτερος ἐπαίνους ἐχάρισαν καὶ χαρίζουν στὸν Μηνιάτη καὶ νεώτεροι μελετητὰ τῆς Τουρκοκρατίας. «Ρήτορα γλαφυρώτατον καὶ θεολόγον ἀντιρητικόν» τὸν χαρακτηρίζει ὁ ἱστορικὸς καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος. Ἀνάμεσα στοὺς ἀρίστους δασκάλους τοῦ Γένους καὶ στοὺς μεγάλους Ἐπισκόπους τῶν τελευταίων αἰώνων τὸν τοποθετοῦν οἱ ἱστορικοὶ Κ. Παπαρρηγόπουλος καὶ Δ. Κόκκινος.

Ἀνάμεσα στοὺς ἐπαίνους αὐτοῦς, ἄς προστεθῆ καὶ τὸ ταπεινὸ αὐτὸ σχεδιάσμα. Τὸ προσφέρουμε στοὺς ἀφανεῖς ἐργάτας τοῦ συγχρόνου χριστιανικοῦ κινήματος καὶ ἰδιαίτερα στοὺς νέους μας, πού ποθοῦν μὲ τὴ διδασκαλία, τὸ κήρυγμα ἢ τὸ γράψιμο νὰ γίνουν χρήσιμοι στὸ Γένος μας στὶς δύσκολες τοῦτες ὄρες του.

Β'

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ

(1716 - 1806)

«Ἡ μόνη μου ποθουμένη ἀνταμοιβὴ εἶναι ἡ ψυχικὴ ὠφέλεια τοῦ λαοῦ».

1. Χρόνια σπουδῆς.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις εἶναι Κερκυραῖος, ἕνα παιδί τοῦ ἑλληνικοῦ Ἴονίου. Τὰ Ἴόνια νησιά ἦταν αἰῶνες βενετσιάνικα, μὰ στὴν καρδιά ἔμειναν πάντα ἑλληνικά. Τὰ ὀνόματα τῶν δρόμων ἦταν ξενικά, ἀλλὰ τὰ σπίτια εἶχαν χρῶμα ἑλληνικό. Κράταγαν γερὰ τὴν παράδοσι τῆς φυλῆς τους.

Ἀπὸ ἕνα τέτοιο σπίτι καταγόταν ὁ Βούλγαρις. Φημισμένο καὶ ἀριστοκρατικό. Ἰστορεῖται μάλιστα πὼς ἕνας πρόγονός του ἔκτισε καὶ τὸ ναό, ὅπου βρίσκεται τὸ λείψανο τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος.

Ὁ Βούλγαρις γεννήθηκε στὰ 1716, δυὸ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μηνιάτη. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Κέρκυρα

ἐλευθερώθηκε με θαῦμα τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἀπὸ τὴν πολιορκία τῶν Τούρκων. Τὸ γεγονός αὐτὸ παρεκίνησε τοὺς γονεῖς του νὰ τὸν ποῦν Ἑλευθέριο. Μὲ τοῦτο τὸ ὄνομα κύλησαν τὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικά του χρόνια ποὺ φανέρωσαν πὼς θὰ γινόταν ἕνας σπουδαῖος ἄνθρωπος.

Τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς μορφώσεώς του τὰ ὀφείλει σ' ἓνα σημαντικὸ δάσκαλο, τὸν Ἀντώνιο Κατήφορο. Γράφει ὁ Β. Τατάκης: «Τροπὴ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴ σκέψι, ἀπασχόλησι γιὰ τὴν ἀνάπτυξι τῆς παιδείας, κριτικὴ διάθεσι, ἀλλὰ μαζὶ καὶ γερὴ χριστιανικὴ πίστι εἶναι ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔργου τοῦ Κατήφορου, ποὺ φαίνεται νὰ ἄφησε ζωηρὰ ἴχνη στὴν ψυχὴ τοῦ Βούλγαρι».

Ἄς προσθέσουμε ἀκόμα κάτι σημαντικό: Στὰ 1736 ὁ Κατήφορος ἔγραψε ἰταλικά, βιογραφία τοῦ Μεγάλου Πέτρου τῆς Ρωσίας, ποὺ μετὰ ἓνα χρόνο δημοσιεύθηκε σὲ ἑλληνικὴ μετάφρασι στὴ Βιέννη. Τὸν ἴδιο χρόνο καὶ στὴν ἴδια πόλι τυπώθηκε ἄλλη μιὰ βιογραφία γιὰ τὸν Ρῶσο αὐτοκράτορα ἑλληνικά αὐτὴ γραμμένη, τοῦ Ἀθ. Σκιαδᾶ. Ἡ Ὁρθόδοξη αὐτοκρατορικὴ Ρωσία ἄρχιζε νὰ προσελκύη τὸν Ἑλληνισμό.

Τὸ κλίμα αὐτὸ ἐπηρέασε ἀπὸ νωρὶς τὸν Βούλγαρι, ποὺ ἔμεινε ὡς τὴν τελευταία του πνοὴ μὲ τὸ ὄνειρο τῆς Ἁγίας Ρωσίας σὰν «ἐλευθερώτριας» τοῦ Γένους μας...

Ἀπὸ ἔφηβος φανέρωσε ὁ Βούλγαρις ἐκεῖνες τὶς ἰδιότητες, ποὺ τοῦ ἀνοιξαν τὶς πόρτες τῆς ἐπιτυχίας: μνήμη δυνατὴ, εὐγλωττία, φιλοσοφικὴ διάθεσι. Τὰ προσόντα αὐτὰ τὸν ἔσπρωξαν νὰ ἀποζητήσῃ πλατύ-

τερη μὀρφωσι. Κύτταξε γύρω του. Ἐρεύνησε. Εἶδε ὅμως πὼς δὲν εἶχε εὐκαιρίες εὐρύτερης μορφώσεως στὰ Ἴόνια. Ἡ Ἑνετικὴ Κυβέρνησις ἀπαγόρευε, κάπου κάπου, τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Φοβόταν, ὅπως κάθε κατακτητὴς, τὸ ξάπλωμα τῆς γνώσεως.

Ἡ ἀπαγόρευσις τὸν στενοχώρησε. Ἦταν ὅμως καὶ χαρακτήρας, ποὺ δὲν καμπτόταν εὐκόλα μπρὸς στὰ ἐμπόδια. Ἄφησε γονεῖς καὶ σπιτικὸ καὶ τράθηξε γιὰ τὴν Ἄρτα, ὅπου δίδασκε ἕνας «πεπαιδευμένος» δάσκαλος, ὁ Ἀθανάσιος.

Τὸ πρῶτο του ταξίδι ἦταν τὸ ταξίδι στὴν Ἄρτα. Μὰ ὄχι καὶ τὸ τελευταῖο. Γύρισε ἀργότερα πολλοὺς τόπους. Γνώρισε τὰ Βαλκάνια, ἔμεινε στὴν Πρωσσία, ἔκανε δευτέρη πατρίδα του τὴν Ρωσία. Ὁ Βούλγαρις ἦταν γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἕνας πολυταξιδεμένος πνευματικὸς ἄνθρωπος. Τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα του πάντα ἀγαποῦσε νὰ μαθαίνει κι' ὄλο ἤθελε νέους τόπους νὰ γνωρίζῃ. Αὐτὸ τὸν κινούσε στὶς μακρυνές καὶ συχνὰ κουραστικὲς περιπλανήσεις του.

Στὴν Ἄρτα πέρανγε σκυμμένος μερόνυχτα πάνω στὰ βιβλία. Ὁ Σχολάρχης του ἐκτιμοῦσε τὴν ἐπιμέλεια τοῦ μαθητοῦ του, περισσότερο ἀπὸ τὴν ἰδιοφυΐα του. Τοῦ τὰ ἀνεγνώριζε πάντως καὶ τὰ δύο, δίνοντάς του πάντοτε «ἄριστα».

Ἐκεῖ συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς περιστατικὸ, ποὺ δείχνει τὶς πρόωρες διανοητικὲς του ἰκανότητες. Ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης εἶχε ἄδικα τιμωρήσει κάποιον ἱερέα. Ὁ τιμωρημένος ζήτησε ἀπὸ τοὺς ντόπιους τὸ δίκαιό του,

ἀλλά δὲ τὸ ἔβηκε. Ὄταν ἀπελπίστηκε, ἀποφάσισε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τὴν ἄρσι τῆς ποινῆς του. Ἦξερε ὅμως λίγα γράμματα καὶ δὲν μποροῦσε νὰ συντάξῃ μιὰ καλὴ ἀναφορὰ στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ. Κατέφυγε τότε στὸ μαθητὴ Βούλγαρι γιὰ νὰ τοῦ γράψῃ τὴν ἀναφορὰ του. Τὸ παιδί στὴν ἀρχὴ δίστασε. Προσπάθησε ν' ἀποφύγῃ. Ὁ ἱερεὺς ἐπέμεινε. Τέλος κάμφθηκε καὶ τοῦ συντάξε μιὰ θαυμάσια, συγκινητικὴ ἀναφορὰ. Ὄταν τοῦ τὴν διάβασε, ὁ ἱερεὺς ἀναλύθηκε σὲ δάκρυα. Τὸν εὐχαρίστησε, τὴν ὑπέγραψε καὶ τὴν ἔστειλε στὴν Πόλι.

Ὄταν ὕστερα ἀπὸ καιρὸ ἦρθε ἡ ἀπάντησις, ἀπερίγραπτη ἦταν ἡ χαρὰ τοῦ φτωχοῦ ἱερέως. Ἡ Σύνοδος πείσθηκε γιὰ τὴν ἀθωότητά του καὶ ὁ Πατριάρχης ἔγραψε στὸν Μητροπολίτη Ἄρτης νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν τιμωρία του. Συγχρόνως ὅμως τὸν ρωτοῦσε καὶ ποιὸς ἦταν ὁ συντάκτης τῆς γλαφυρῆς καὶ τόσο συγκινητικῆς ἀναφορᾶς—μιὰ κι' ἦταν ἀδύνατο νὰ εἶχε συνταχθῇ ἀπὸ τὸν ἀποστολέα της.

Ὁ Μητροπολίτης κάλεσε τὸν ἱερέα καὶ ἀφοῦ τὸν συχώρεσε, τὸν ρώτησε:

—Δὲν μοῦ λές, δέσποτα, ποιὸς σοῦ ἔγραψε τὴν ἀναφορὰ, ποῦ ἔστειλες στὸν Πατριάρχη;

Στενοχωρήθηκε γιὰ τὴν ἐρώτησι. Προσπάθησε νὰ ξεφύγῃ. Μὰ ὁ δεσπότης ἐπέμεινε. Καὶ τότε τοῦ μίλησε γιὰ τὸν καλύτερο μαθητὴ τοῦ Ἀθανασίου, τὸν Ἐλευθέριο Βούλγαρι. Ὁ δεσπότης ἄκουσε μὲ ἐκπληξι γιὰ τὰ χαρίσματα τοῦ παιδιοῦ κι' ἀργότερα μῆνυσε στὸ Σχολάρχῃ του ὅτι αὐτὸ καὶ αὐτὸ ἔκανε ὁ μαθητὴς του.

Ὁ Ἀθανάσιος κάλεσε τὸν Βούλγαρι. Τὸν ἐπήνεσε γιὰ τὴν καλὴ του πράξι, ἀλλὰ καὶ τὸν παρατήρησε γιὰ τὸ ἔκανε χωρὶς νὰ τὸν ρωτήσῃ...

Ὁ Βούλγαρις ἦταν ἕνας νέος γεμάτος πόθο νὰ ἐξωτερικεῖ τις σκέψεις του. Ἦταν πλασμένος γιὰ νὰ γράφῃ. Ὅλη του ἡ ζωὴ θὰ κυλήσῃ μὲ τὴν πέννα στὸ χέρι. Μὰ τοῦτο ποῦ ἔκανε ἦταν πρόωρο. Τοῦ κόστισε ἡ παρατήρησις καὶ τὸν ἔκανε νὰ συντομεύσῃ τὸ χρόνον τῆς παραμονῆς του στὴν Ἄρτα.

Δεύτερος σταθμὸς ἦταν τὰ Γιάννενα. Στις ἀρχῆς τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα ἦταν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα πνευματικὰ κέντρα τοῦ σκλαβωμένου Γένους. Οἱ περίφημες Σχολές της ἀκτινοβολοῦσαν στὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Σχολάρχαι καὶ οἱ Καθηγηταὶ τους ἦταν δυνατοὶ θεολόγοι καὶ ἔμπειροι ἑλληνοισταί. Ἀνάμεσά τους ξέχωρη θέσι κατεῖχε ὁ Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης, ποῦ τὸν πῆρε κοντά του.

Ὁ Μεθόδιος χάραξε τὰ ἴχνη του στὴν ψυχὴ τοῦ Βούλγαρι. Πολλὲς θραδιὲς πέρασε μαζὴ του συζητήσας πάνω σὲ ποικίλα θέματα γύρω ἀπὸ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ θεολογία. Συχνὰ γύριζε τὸ λόγο καὶ στὶς πνευματικὲς ἀνάγκες τοῦ καιροῦ τους. Διαπίστωνε τὴν ἄλλειψι ἡγετῶν. Παρακινοῦσε τὸ νεαρὸ μαθητὴ του νὰ μορφωθῇ εὐρύτερα γιὰ νὰ δουλέψῃ γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ Γένους.

Μὰ τὰ οἰκονομικὰ του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν περιορισμένα. Δύσκολα ζοῦσε. Καὶ ἀκόμη πιὸ δύσκολο τοῦ ἦταν νὰ ριχθῇ σὲ πλατύτερες σπουδές. Τότε παρουσιάσθηκε ἕνας θεῖος του, πλούσιος ἔμπορος, ἕτοιμος νὰ

τὸν βοηθήσῃ νὰ μορφωθῇ, ἀλλὰ μὲ μιὰ προϋπόθεσι: νὰ γίνῃ ἔμπορος. Τοῦ τὸ ἔγραψε, τοῦ τὸ ξανάγραψε, ἀλλ' ὁ νέος ὄλο ξέφευγε νὰ δώσῃ μιὰ θετικὴ ἀπάντησι.

Μέσα του γινόταν μιὰ πάλη: συγκρούονταν οἱ ὑποσχέσεις γιὰ ἓνα πλούσιο αὔριο καὶ ὁ πόθος ν' ἀφιερωθῇ στὸ Θεό, νὰ γίνῃ κληρικός.

Ὁ θεῖος ὅμως οὔτε ἤθελε ν' ἀκούσῃ κάτι τέτοιο. Ἐπέμενε νὰ τὸν κἀνῃ ἔμπορο. «Ἄν τολμήσῃ νὰ χειροτονηθῇ, ἔλεγε, ἄς τὸ ξέρῃ καλά, δὲν θὰ τοῦ δώσω τίποτα».

Σὲ κάτι τέτοιες στιγμὲς φανερώνεται ὁ δυνατὸς χαρακτήρας. Ὅταν ὄλα κυλᾶνε ὀμαλά, τότε εἶναι εὐκολοὸς κάθε λόγος ἡρωϊσμοῦ. Πράξεις ἡρωϊσμοῦ ζητοῦνται στὶς δύσκολες ὥρες. Καὶ μιὰ δύσκολη ὥρα γιὰ τὸ νεαρὸ Βούλγαρι εἶναι αὐτὴ ποῦ παλεύει ἀνάμεσα στὸ μέλλον του, κυτταγμένο μ' ἓνα ὕλικὸ πρῖσμα—τὸν πλοῦτο—καὶ ἑνὸς αὔριο δοσμένου στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα. Ἡ πάλη δὲν κράτησε πολὺ. Ἡ ἀπόφασις πάρθηκε. Γιὰ τὸν Χριστὸ θυσία τὸ πᾶν: χρῆμα, ἐμπόριο, ἄνετη ζωὴ.

Χειροτονεῖται διάκονος, παίρνοντας τὸ ὄνομα Εὐγένιος.

Τότε ἀγκαθόσπαρτος φανερώνεται ἐμπρὸς του ὁ δρόμος. Ὁ θεῖος τὸν ἐγκαταλείπει. Ἡ φτώχεια τὸν πολιορκεῖ. Δὲν ἀφίνει ὅμως οὔτε στιγμὴ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ μυαλό του ἢ σκέψις, γιατί ν' ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμο τῆς αὐταπαρνήσεως. Ἡ θιβλικὴ ὑπόσχεσις δονεῖ τὴν ψυχὴ του: «Πᾶς ὃς ἀφήκεν ἀδελφούς ἢ ἀδελφὰς ἢ πατέρα ἢ μητέρα... ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἔκα-

τονταπλασίονα λήψεται» (Ματθ. ια' 20). Τὸ στόμα τῆς ἀληθείας τὸ εἶπε. Δὲν χωρεῖ καμμιά ἀμφιβολία.

Συνεχίζει τὶς σπουδὲς του στὰ Γιάννενα καὶ τελειώνει τὴν ἐκεῖ Σχολή. Καὶ τότε παρουσιάζονται ἐμπρὸς του δυὸ πλούσιοι ἔμποροι, πρόθυμοι νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ πάῃ στὴν Ἰταλία γιὰ ἀνώτερες σπουδὲς. Τύχη θὰ τὴν ποῦν μερικοί. Ἀπάντησις στὶς προσευχὲς του τὴν θεωρεῖ αὐτὸς καὶ εὐγνωμονεῖ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς εὐεργέτας του.

Στὴν Ἰταλία σπουδάζει θεολογία, φιλοσοφία, μαθηματικά, φυσικὴ, ἀστρονομία. Μαθαίνει λατινικά, ἰταλικά, γαλλικά, γερμανικά καὶ τέλος ἐβραϊκά, ποῦ τὰτελειοποίησε τόσο γρήγορα, ὥστε κατέπληξε τὸν καθηγητὴ του.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸν 18ον αἰῶνα εἶχαμε μιὰ ἐπανάστασι στὴν Ἐπιστήμη. Ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία ἐγκαταλείπουν τὶς παλαιὰς ἀντιλήψεις καὶ προχωροῦν μὲ τὸ πείραμα, τὴν παρατήρησι καὶ γενικὰ τὴν ἐπαφὴ τοὺς μὲ τὴ φύσι. Ἴσως περίμενε κανεὶς ὅτι οἱ νέοι τρόποι ἐρεῦνης θὰ ἀφιναν ἀδιάφορο τὸν Ὀρθόδοξο κληρικό. Δὲν συνέβη ὅμως κάτι τέτοιο. Ὁ Εὐγένιος ἦταν ἓνα πλατὺ μυαλό. Ἐσκυψε πάνω τοὺς μὲ πόθο. Τοὺς μελέτησε καὶ σὲ λίγο θὰ γίνῃ ὁ εἰσηγητὴς τοὺς στὴν Πατρίδα του.

Κοντὰ στὴ μελέτη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν σπούδαζε καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ καιροῦ του. Ἐμβάθυνε στὶς θεωρίες τοῦ Λάϊμπνιτς, ποῦ ἦταν ἡ τελευταία λέξις τῆς φιλοσοφίας. Ἀντίπαλος κάθε ὕλιστικῆς θεωρίας ὁ Λάϊμπνιτς προσπάθησε νὰ συμβιβασῇ τὴ

θησκειά πρὸς τὴ φιλοσοφία, θέτοντας στὸ ὕπατο σημείο τῆς ἱεραρχίας τῶν ὄντων τὴν ἀρχέγονο καὶ πρωτεύουσα μονάδα, τὸν Θεόν.

Μαζῆ μὲ τὴν φιλοσοφία τοῦ Λάϊμπνιτς ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴ φιλοσοφία τοῦ Βόλφ καὶ τὴν ἐμπειριοκρατικὴ θεωρία τοῦ Λόκ, ἀποκτώντας ἔτσι μιὰ εὐρύτατη φιλοσοφικὴ κατάρτισι. Ὁ Π. Καλλιγᾶς ἔγραφε στὸ περιοδικὸ «Πανδώρα» ὅτι «τὸ κληρικὸν σχῆμα δὲν ἐπέφερε μεταβολὴν εἰς τὴν ἀπειρον ζέσιν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐφλέγετο νὰ ἐκτείνῃ τὰς γνώσεις του».

Ἡ εὐρυμάθειά του συχνὰ θὰ μᾶς προξενήσῃ δέος. Μὰ κι' ἀπὸ τώρα μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ στοχαστοῦμε πάνω στὴ μορφή αὐτή, πού ὁ Θεὸς ἐχάρισε στὸ Γένος μας σὲ χρόνια δύσκολα καὶ σκληρά. Νὰ θαυμάσουμε τὴν ἀγάπη του στὴ μάθησι, τὸ ἀστραφτερό του μυαλό, πού ἀποταμίευσε τόσες πολλὲς καὶ ποικίλες γνώσεις ἀπὸ ὅλα τὰ πεδία τοῦ «ἐπιστητοῦ». Σήμερα μιὰ τέτοια πολυμέρεια εἶναι σπανιωτάτη καὶ ἴσως ἀνύπαρκτη. Στὴν ἐποχὴ μας οἱ γνώσεις εἶναι κομματιασμένες. Ἡ εἰδίκευσις ἔχει τόσο προχωρήσει, πού οὔτε μπορούμε νὰ συλλογισθοῦμε ἓνα νέο νὰ σπουδάξῃ θεολογία, φιλοσοφία, φυσικομαθηματικά καὶ συγχρόνως νὰ μαθαίνῃ τόσες ξένες γλῶσσες. Κι' ὅμως ὁ Εὐγένιος τὸ πέτυχε, χωρὶς θέβαια καὶ νὰ παραγνωρίζωμε, ὅτι τότε οἱ γνώσεις στὸν κάθε κλάδο ἦταν πολὺ λιγώτερες ἀπὸ σήμερα.

2. Ὁ μεγάλος δάσκαλος.

Μόλις τέλειωσε τὶς σπουδὲς του, γυρίζει στὰ Γιάνινα, γιὰ νὰ μεταδώσῃ τὰ φῶτα τῆς γνώσεως, πού εἶχε μὲ ἐπιμέλεια καὶ σκληρὴ δουλειὰ ἀποκτήσει. Ἐκεῖ ἀναλαμβάνει Σχολάρχης στὴ Μαρουτσαία Σχολή. Διευθύνει τὴ Σχολή καὶ συγχρόνως διδάσκει θεολογικὰ μαθήματα, φιλοσοφία καὶ μαθηματικά. Διδάσκει μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ἀνιδιοτέλεια, πού θαμπώνουν. Ποτὲ δὲν ζήτησε νὰ μαζέψῃ χρήματα. Παίρνει τόσα, πού μόλις νὰ ζῆ.

Οἱ μαθηταὶ τῆς Μαρουτσαίας Σχολῆς μαθαίνουν πρῶτοι τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν καιρῶν τους. Εἰσάγονται στὸ νεώτερο ἐπιστημονικὸ τρόπο τῆς δι-

δασκαλίας τῶν φυσικῶν καὶ ἀστρονομικῶν ζητημάτων, τὸ πείραμα, τὴν παρατήρησι καὶ τὸν μαθηματικὸν λογισμό. Κεντρίζεται ἔτσι τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴν μελέτη τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀργότερα τὰ μαθήματα ἐκείνα τῆς πειραματικῆς καὶ μαθηματικῆς Φυσικῆς τὰ εἶδαν καὶ σ' ἓνα τόμο, πού τὰ ἐτύπωσε θελωμένα καὶ συμπληρωμένα.

Κάθε νέα θεωρία παρουσιαζόταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σὰν ἐπανάστασι στὸ «παραδεδομένο», πού χαροποιούσε ὄσες ψυχές ἦταν ἀπὸ φυσικοῦ τους ἢ ἀπὸ παιδευσί ικανές νὰ δέχωνται πλατύτερα μηνύματα, ἀναστάτων ὁμως ἄλλες.

Αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ τις πρωτοφανέρωτες διδασκαλίες τοῦ Εὐγενίου. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τις δέχτηκαν μὲ χαρὰ καὶ ἰκανοποίησι. Ὑπῆρξαν ὁμως καὶ ἄλλοι, πού ἀντιπροσώπευαν τις παλαιῆς ἀντιλήψεις, γι' αὐτὸ καὶ ἀντέδρασαν. Αὐτοί, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν μαθηματικὸν Μπαλάνο Βασιλόπουλο, προκάλεσαν ζητήματα κατὰ τοῦ «νεωτερίζοντος Εὐγενίου».

Ἡ στιγμή ἦταν κρίσιμη. Ἡ σύγκρουσις φαινόταν ἀναπόφευκτη, μιά καὶ ὁ Βούλγαρις δὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ νεώτερα συστήματα, πού ἔμαθε στὴν Εὐρώπη. Κάτι τέτοιο τὸ θεωροῦσε σὰν «προδοσία». Δὲν ἐπιθυμοῦσε ὁμως καὶ νὰ τὰ χαλάσῃ μὲ ὄσους δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν νοιώσουν. Γι' αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ φύγῃ καὶ νὰ πάῃ στὰ Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας.

Τὰ Ἀμπελάκια ἦταν τότε περίθλεπτα, ξακουσμένα. Οἱ μορφωμένοι πλεόναζαν, ἢ διδαχὴ γινόταν ἀνεμπό-

διστα, οἱ Ὀθωμανοὶ τὰ θεωροῦσαν γιὰ ἱερὴ πολιτεία καὶ οἱ πιστοὶ τῆς Θεσσαλίας γιὰ καινούργια Ἱερουσαλήμ. Σ' ἓνα τέτοιο ρόλο τὰ εἶχαν σηκώσει τρεῖς παράγοντες: Πρῶτα-πρῶτα ἡ γεωγραφικὴ τους θέση, πού ἦταν μοναδική. Ἦταν κτισμένα στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Πηνειοῦ ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν μαγευτικὴ κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Δεύτερο τὰ πλοῦτη τους. Ἐνας περίφημος συνεταιρισμός—μοναδικὸς στὴν ἱστορία—μάζεψε χρῆμα πολὺ στὴν κωμόπολι. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνεσις χάρισε καὶ τὸν τρίτο παράγοντα στὰ Ἀμπελάκια, τὴν παιδεία. Ἡ πόλις αὐτὴ ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα καὶ πιὸ σημαντικὰ φυτώρια τῆς ἑλληνικῆς μορφώσεως. Ἡ περίφημη Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς φωταγώγησε γιὰ καιρὸ τὸ σκλαβωμένο Ἔθνος. Σ' αὐτὴ δίδαξαν μεγάλοι δάσκαλοι τοῦ Γένους. Στὴν ἔδρα τῆς ἀνέβηκαν ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ Κούμας καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις.

Στ' Ἀμπελάκια, λοιπόν, διήυθνε τὴ Σχολὴ γιὰ καιρὸ, παραδίδοντας μαθήματα ἀπὸ τὸ πρωτὶ μέχρι τὸ βράδυ. Τὸ μεσημέρι ἔτρωγε στὸ Σχολεῖο. Ὑστερα ἀκούμπουσε τὸ κεφάλι του στὴν ἔδρα καὶ τὸν ἔπαιρνε ὁ ὕπνος γιὰ λίγα λεπτά. Ἦταν «χαλκέντερος». Λίγη ἀνάπαυσις ἀρκοῦσε γιὰ νὰ τὸν ξεκουράσῃ.

Ἡ προσωπικότης του καὶ ἡ διδασκαλία του ἀνύψωσαν τὸ Σχολεῖο σὲ φάρο τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ. Φώτισε στὰ πέρατα τοῦ δούλου Γένους, ἀπὸ ὅπου ἔτρεχαν μαθηταὶ ν' ἀκούσουν τὸν περίφημο καθηγητὴ. Ἀπὸ αὐτοὺς μερικοὶ ἔγιναν ἔξοχοι ἐργάται πολιτισμοῦ, ὅπως ὁ Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Διονύσιος, ὁ Ἐπίσκοπος Καμπανίας Θεόφιλος καὶ ἄλλοι.

Ούτε εκεί ξμεινε γιά πάντα. Πήγε στην Κοζάνη, πού τότε ήταν στην άκμή της σαν κέντρο έμπορικó και συγχρόνως κέντρο πνευματικό. Τήν πνευματική της ζωή τόνωσε ή παρουσία του. Από την έδρα και τόν άμβωνα ένίσχυσε τó φρόνημα της νεολαίας και τού λαού, ζωντανεύοντας τήν πίστι τους. Τήν πίστι αυτή, πού νέους και γέρους θέρμαινε τόν καιρό της μεγάλης θαρυχειμωιάς, τούς κρατούσε σφικτοδεμένους με τήν ιστορία τους, τούς διατηρούσε τήν έθνική τους υπόστασι.

Δέν ξέρουμε πόσο καιρό ξμεινε στη Κοζάνη. Πάντως ούτε εκεί καταστάλαξε. Ένα γράμμα του Πατριάρχου Κυρίλλου τó 1753 τόν ξεσήκωσε. Του έγραφε, ότι ήταν ανάγκη νά πάη στο "Άγιον Όρος γιά ν' αναλάβη τήν διεύθυνσι της 'Αθωνιάδος Σχολής.

Τó Όρος ήταν τά μαύρα εκείνα χρόνια μιá δευτερο—μετά τήν Κωνσταντινούπολι—πανεθνική κιβωτός. Ήταν ó ιερός τόπος—τό περιβóλι της Παναγίας—πού σφικτόδενε τή μακραίωνη ιστορία της Όρθοδοξίας και τού Έλληνισμού. Ήταν φάρος γνώσεως με τίς σχολές του, πού πιό φημισμένη ήταν ή 'Αθωνιάς. Τó Σχολείο αυτό άρχισε νά οικοδομηται από τόν Πατριάρχη Κύριλλο Ε' στα 1749 πάνω σ' ένα λόφο κοντά στη Μονή Βατοπεδίου και έπρεπε, κατά τó ιδρυτικό σιγίλλιο, νά είναι «φροντιστήριον έλληνικών μαθημάτων, παιδείας τε και διδασκαλίας παντοειδούς έν θεολογικαίς, και φιλοσοφικαίς επιστήμαις». Στη Σχολή θά μπορούσαν νά εκπαιδευóνται, όχι μόνο όσοι άνήκαν στη Μονή του Βατοπεδίου, αλλά και

όσοι άνήκαν στις άλλες Μονές ή έρχόντουσαν από οποιαδήποτε έπαρχία της χώρας με τόν πόθο νά μορφωθóν.

Σ' αυτή, λοιπόν, τή Σχολή διωρίσθηκε ó Βούλγαρις, πού τó Πατριαρχικό σιγίλλιο τόν χαρακτηρίζει: «άνδρα πεπαιδευμένον και λόγιον και παντοδαπής έπιστήμης κεκοσμημένον και γεγυμνασμένον και δυνάμενον παιδεύσαι τούς μαθητάς, ού μόνον τήν γραμματικήν και τήν λογικήν τέχνην, αλλά και τήν φιλοσοφίαν και τας μαθηματικάς επιστήμας, ναί μήν και τήν θεολογίαν και όσα εις τήν ήθικήν φιλοσοφίαν άνήκουσιν».

Οί πατριαρχικές προσδοκίες θά πραγματοποιηθóν τά πέντε χρόνια πού θά μείνη εκεί. Γιατί είναι πιá ώριμος πλούσιος σέ πείρα και σέ γνώσεις, με άπλωμένη τή φήμη του, με ισχυρή τήν υποστήριξι της Έκκλησίας, με άκμαία τή θέλησι και γερό τó φρόνημα. Προεξάρχει ανάμεσα στους συγχρόνους του, πού εργάζονται στα μεγάλα κέντρα, στην Πόλι, στην Πάτμο ή και άλλου. Κανένας δέν συγκεντρώνει τά προσόντα, πού νά του επιτρέπουν νά συγκριθῆ μάζη του, τόσο στην πληρότητα της έπιστημονικής συγκροτήσεως, όσο και στην γενικώτερη πνευματική κατάρτισι.

Τó πρωτο πού φροντίζει μόλις αναλαμβάνει τήν Διεύθυνσι είναι νά συνεχισθῆ ή άνοικοδόμησις της Σχολής πού ειχε άρχισει πριν λίγα χρόνια. Γιατί, όπως ó ίδιος μάς λέει σέ μιá του έπιστολή, «οί πτωχοί μαθηται στενοχωρóνται έπισωρευóμενοι έπ' άλλήλοις άνά δύο-τρεις έν στενωτάτοις οικίσκοις στοιβαζόμενοι, οί δέ καλύθας αυτοσχεδίους πηγνύουσιν από του

χειμῶνος ἐπηρειῶν ἀμυνόμενοι»,

Δὲν μένουν ὅμως γιὰ πολὺ σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι. Μὲ τίς ἐνέργειες τοῦ Σχολάρχου τους, ὁ Πατριάρχης ἐκδίδει σιγίλλιο προτρεπτικὸ γιὰ τὴ συλλογὴ συνεισφορῶν γιὰ τὴ Σχολή. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Κυρίλλου ἀποδίδει καρπούς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας προικίζει τὸ Σχολεῖο μὲ ἐτήσια εἰσφορὰ ἑξακόσια γρόσια, οἱ Σμυρναῖοι συγκεντρῶνουν ἐτήσια συνεισφορὰ γιὰ τὴ Σχολὴ 750 γρόσια καὶ οἱ Χίοι κάνουν τὸ ἴδιο. Καὶ ὁ Εὐγένιος προσθέτει «ὅτι ὅλαι αἱ ἐπαρχαὶ θέλουν βοηθήσει τὸ κατὰ δύναμιν».

Μὲ αὐτὰ καὶ μ' ἄλλες δωρεές πού ἔχουν μείνει ἄγνωστες, φαίνεται ὅτι προχώρησε τὸ οἰκοδόμημα, πού κτίσθηκε στὸν τύπο τῶν μοναστηριῶν, μὲ ἐκκλησία στὴ μέση τῆς αὐλῆς, κτίσματα γύρω-γύρω καὶ μιὰ μεγαλοπρεπῆ εἴσοδο, ὅπου ἔγραψε: «Γεωμετρήσων εἰσίτω, οὐ κωλύω. Τῷ μὴ θέλοντι συζυγῆσω, τὰς θύρας».

Τὸ κυριώτερο οἰκοδόμημα εἶχε τρεῖς ὀρόφους καὶ περιελάμβανε 170 περίπου μικρὰ δωμάτια γιὰ τὴν ἐγκατάστασι τῶν μαθητῶν. Ὑπῆρχεν ἀκόμα τὸ διαμέρισμα τοῦ Σχολάρχου, οἱ αἴθουσες διδασκαλίας, ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὸ ὑδραγωγεῖο. Ἀπ' ὅλα αὐτὰ σήμερα σώζονται λιγοστὰ εἰρήπια.

Στὴν ἐσωτερικὴ ὀργάνωσι τῆς Σχολῆς ὁ Εὐγένιος ἀκολούθησε τὸ γνωστὸ ἀπὸ ἀντίστοιχες σχολές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σχῆμα: κατατάσσει τοὺς μαθητάς, ἀναλόγως μὲ τὴν προπαίδειά τους, σὲ δύο βασικὲς κατηγορίες: τὴν κατώτερη τῶν γραμματικῶν μαθημάτων καὶ τὴν ἀνώτερη, πού περιλαμβάνονται ἡ θεολο-

γία, ἡ λογικὴ, ἡ φιλοσοφία, τὰ μαθηματικά, ἡ φυσικὴ, ἡ κοσμογραφία, τὰ λατινικά. Ἔτσι τὸ πρόγραμμα τοῦ παρουσιάζεται ὠλοκληρωμένο. Ἐνα πλήρες πρόγραμμα σὲ σχολὴ τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ!

Κάτω ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ του πνοὴ ζῆ καὶ κινεῖται τὸ μελίσι τῶν μαθητῶν του, ἕνα μελίσι πού χρόνο μὲ χρόνο πληθαίνει, ὅπως παρακολουθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του. Τὸ 1756 ἔχουν ξεπεράσει τοὺς 100, γιὰ νὰ φθάσουν τὸ 1758 σχεδὸν τοὺς 200. «Τὸ σχολεῖον εὖρον μὲ εἴκοσι μαθητάς καὶ τὸ ἐπλήθυνα σχεδὸν εἰς διακοσίους», γράφει στὸν Πατριάρχη Κύριλλο. Τόσο ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ὅσο καὶ ἡ νησιώτικη, καθὼς ἀκόμα καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Μ. Ἀσίας δίνουν τὸ παρὼν σ' αὐτὴ τὴν μοναδικὴ συγκέντρωσι μέσα στὴν ἱστορία τῆς νεωτέρας παιδείας μας.

Ὁ μεγάλος ἀριθμὸς δὲν εἶναι πάντα ἐνδεικτικὸς καὶ τῆς πνευματικῆς καρποφορίας. Ἡ ὥρα τῆς συγκομιδῆς εἶναι αὐτὴ πού μιλάει γιὰ τοὺς κόπους τῆς σπορᾶς. Κι' ἦταν πλούσια ἡ συγκομιδὴ. Ἀπὸ τοὺς μαθητάς του βγῆκαν πολλοὶ δάσκαλοι καὶ κληρικοὶ μὲ γερὴ μόρφωσι καὶ φλογερὴ πίστι. Γράφει στὸν Πατριάρχη Κύριλλο:

«Σιωπῶ τόσοις καὶ τόσοις οἴτινες ὑπ' ἐμοῦ κατὰ δύναμιν φωτισθέντες, φαίνονται καὶ ἀκούονται εἰς τόσας πολιτείας, καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι μετ' ὀλίγον χρόνον θέλουν φανοῦν καὶ θέλουν ἀκουσθοῦν... Εἰς ἄλλον καιρὸν, ἂν χρειασθῆ, θέλω γράψαι αὐτὸν τὸν κατάλογον...».

Ἄν ὁ Βούλγαρις εἶχε καταρτίσει τὸν κατάλογο αὐτὸ καὶ τὸν εἶχαμε, θὰ θρυσκόταν μιὰ μαρτυρία μοναδικῆς ἀξίας.

Σήμερα ἀπὸ τὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν ποὺ φοίτησαν στὴν Ἀθωνιάδα κατὰ τὸ διάστημα ὅπου ἐσχολάρχησε ὁ Εὐγένιος, ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἔχει ἐξακριβώσει 65 περίπου ὀνόματα. Γι' αὐτούς, καὶ τοὺς ὑπολοίπους ποὺ ἔμειναν ἄγνωστοι, γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων: «Ἐκ τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας προῆλθον πολλοὶ ἄνδρες ἐπίσημοι φιλολογία παντοῖα καὶ ἐπιστήμας καὶ φιλοσοφία θεία τε καὶ ἀνθρωπίνη κεκοσμημένοι, καὶ τὸ πιστευθὲν τάλαντον τῆς παιδείας πολλαπλασιάσαντες παρὰ τοῖς ὁμογενέσι». Καὶ ὁ Μανουὴλ Γεδεών παρατηρεῖ ὅτι «ὁ ἐπισκεπτόμενος τὰς ἀθωνίτιδας βιβλιοθήκας καὶ ἐρευνῶν τὰ ἐν αὐταῖς χειρόγραφα, οὐχὶ ὀλίγα εὕρσκει γεγραμμένα ὑπὸ λογίων ἁγιορειτῶν μοναχῶν, οἵτινες ὡς ἀπὸ δουρείου ἵππου προῆλθον ἐκ τῆς Σχολῆς τοῦ κλεινοῦ διδασκάλου Εὐγενίου». Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν ὁ Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, ποὺ ἔκανε κατόπιν σχολάρχης στὴ Χίο, ὁ Σέργιος Μακραῖος, καθηγητῆς τῆς Σχολῆς τῶν Ἀγράφων καὶ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας καὶ ὁ ἐθναπόστολος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ποὺ παρακολούθησε καὶ ἓνα ιδιαίτερο μορφωτικὸ κύκλο, ποὺ διηύθυνε ὁ Βούλγαρις.

Δυστυχῶς ὁμως οὔτε ἐδῶ μπόρεσε νὰ σταθῆ. Μόλις πέρασαν τὰ πρῶτα χρόνια, φάνηκαν ἀπροσδόκητες ἀντιδράσεις στὸ ἔργο τῆς Σχολῆς. Πρῶτα ἡ ζηλοτυπία τῶν ἄλλων σχολῶν, ποὺ δὲν εἶδαν μὲ εὐχα-

ρίστησι τὴν συνεχῶς αὐξανομένη ἰσχύ τῆς Ἀθωνιάδος. Ἔτσι προσπαθοῦσαν νὰ τὴν διαβάσουν, καὶ ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Βούλγαρις, ὅταν κάποτε μερικοὶ μαθηταὶ ἀρρώστησαν ἀπὸ κοιλιακά, ἀμέσως διέδωσαν ὅτι «τὸ σχολεῖο ἐσκόρπισε καὶ ἐρήμωσε».

Ἦταν ἀκόμα οἱ δυσκολίες ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν συνεργασία τοῦ Εὐγενίου μὲ τὸν Πατριάρχη Κύριλλο. Ὁ Κύριλλος, ἐνῶ τιμοῦσε τὸν Σχολάρχη μας, ὅπως διαβάσαμε στὸ σιγίλλιο τοῦ 1753, ὡστόσο διατήρησε τὶς προσωπικὲς τοῦ φιλοδοξίες, ὡς πρὸς τὴν πρόταξι τοῦ ὀνόματός του στὴν ἀνάδειξι τῆς Σχολῆς. Ἄν ἐξ ἄλλου σκεφθοῦμε ὅτι τὸ ἴδιο ἤθελε—καὶ ἴσως πιὸ δίκαια—ὁ Εὐγένιος, τότε εἶναι εὐκόλα νὰ θροῦμε τὴν αἰτία τῆς ἔριδος, ποὺ χάρισε τὶς δύο προσωπικότητες. Εἶναι ἡ τόσο ἀνθρώπινη ἀδυναμία γιὰ τὸ ποιὸς θὰ ἀναφέρεται πρῶτος. Τότε ὁ Κύριλλος, ἂν δεχθοῦμε ἀκέραιες τὶς αἰτιάσεις τοῦ Εὐγενίου, κατέφυγε σὲ πράξεις ποὺ δὲν τὸν τιμοῦν. Τὶς ἀντιθέσεις τοῦ Σχολάρχου μὲ τοὺς συνεργάτας του καὶ μὲ τοὺς μαθητὰς του ἀκόμα, ὁ Κύριλλος φαίνεται ὅτι εὕρσκει τὸν τρόπο νὰ τὶς υποθάλη καὶ πολλὰς φορὲς μάλιστα νὰ ἐξωθῆ τὰ πράγματα ἐναντίον του.

Μὰ πάνω ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἦταν τὸ ἁγιορεῖτικο κλίμα, ποὺ δὲν εὐνοοῦσε τὴν τόσο καινοφανῆ, γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, διδασκαλία του. Θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν πρῶτο καιρὸ «καινοτόμος καὶ τολμηρὰ» ἡ διδασχὴ του. Κι' ἦταν ἀληθινὰ μεγάλη τόλμη νὰ θελήσῃ νὰ εἰσαγάγῃ κανεῖς, μέσα σ' αὐτὴ τὴ θυζαντινὴ κιβωτό, τὸ νέο ἐπιστημονικὸ πνεῦμα καὶ τὰς νέας μεθόδους. Μερικοὶ

ἀντέδρασαν. Ἄλλοι τὸν πολέμησαν. Καθηγηταὶ καὶ τρόφιμοι τῆς Σχολῆς χωρίσθηκαν σὲ ἀντιμαχόμενες ὁμάδες. Ἄλλοι πῆγαν μὲ τὸ μέρος του, ἄλλοι μὲ τὸν Πατριάρχη Κύριλλο, μερικοὶ μὲ τὸν ἡγούμενο Μελέτιο καὶ λίγοι μὲ τὸν Παναγιώτη, τὸν γαρμματικό τῆς Σχολῆς.

«Διεμερίσθη, γράφει ὁ ἴδιος, τὸ σχολεῖον εἰς τέσσαρας τετραρχίας, ὡς ἡ Ἰουδαία ἐπὶ τῆς μοναρχίας τοῦ Αὐγούστου, καὶ οἱ μὲν ἦσαν Πατριαρχίται, οἱ δὲ Μελετίται, οἱ δὲ Παναγιωτίται, οἱ δὲ Εὐγενίται...», ὡς τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1758 ὁπότε ἀποχώρησε ἀπὸ τῆς Σχολῆς, ἐνῶ ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ἔδινε ἐντολὴ νὰ σφραγισθῇ τὸ δωμάτιό του καὶ δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ παραλάβῃ οὔτε τὰ ροῦχα του οὔτε τὰ βιβλία του.

Ἡ εὐαίσθητη ψυχὴ του πόνεσε θαθεῖα, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀπολογία του πρὸς τὸν Πατριάρχη. Ἐκεῖ ἀνασκευάζει τὶς συκοφαντίες, ποὺ διάφοροι εἶπαν ἐναντίο του. Τελειώνοντας ἀναφέρει μερικά ἀπὸ ὅσα ἔκανε γιὰ τὴ Σχολή.

«Στάθμισον τὸ θάρος τῆς πολυχρονίου μου καὶ ἐπιμελεστάτης ἐργασίας· μέτρησον τὸ πλῆθος τῶν πολλῶν μου ἰδρώτων· ἀνάλογησον τὸ πρόθυμον καὶ ἄοκνον τῆς ἐμῆς ψυχῆς διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ γένους· δύο μαθήματα εἶχον χρέος κατὰ τὸ Σιγίλλιον νὰ παραδίδω καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ἐγὼ, καθὼς τὸ ἡξεύρεις, παρέδιδα τρία καὶ τέσσαρα... παρέτεινα τὰς παραδόσεις... ποτὲ δὲν ἔπαυσε τὸ σχολεῖ-

ον εἰς τοὺς καιροὺς τῆς ἀργίας, χωρὶς νὰ μὲ παρακαλέσουν θερμῶς οἱ μαθηταὶ νὰ ἀργήσωμεν... Μ' ὄλον ὅπου τὸ Σιγίλλιον χρέος ἔδιδε νὰ πληρώνω ἕναν ὑποδιδάσκαλον, ἐγὼ ἐπλήρωνα πέντε καὶ ἕξι, ἐφιλοτιμήθην, χωρὶς νὰ χρεωστῶ νὰ συστήσω καὶ Λατινικὸν σχολεῖον, πληρώνοντας τὸν διδάσκαλον ὡς οἶδας... ἔδιδα πάντοτε ἀπὸ τοῦ μισθοῦ μου ἕνα μέρος νὰ βοηθῶ τοὺς χρήζοντας μαθητάς· ἀκόμη καὶ δι' ἰατρικὰ ἐξώδευα ὅσα μοι ἤρχοντο διὰ τοὺς νοσοῦντας μαθητάς, καὶ τοῦτο ὁμῶς ἐμῇ δαπάνῃ· ἐπενόουν πάντα τρόπον, πῶς νὰ συστήσω, καὶ πῶς νὰ αὐξήσω τὸ Σχολεῖον μου· εἰς αὐτὸ ἐδαπάνησα τὴν ζωὴν μου, κατέστρεψα τὴν ὑγείαν μου, ἐσκόρπισα τὴν κυβέρνησίν μου. Τί ἔδει με ποιῆσαι τῷ ἀμπελῶνι μου καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; Ἄλλ' ὑπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν εὐγνωμοσύνης, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας ἀγνωμοσύνης καὶ ἀχαριστίας. Κρινέτω δὴ ὁ Κύριος μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀμπελῶνος τούτου, κρινέτω δὲ καὶ ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὲρ ἐμοῦ εὐμενεστερον».

Τὴν θλίψι τους γιὰ τὴν ἀποχώρησι τοῦ Βούλγαρι ἀπὸ τὴν Ἀθωνιάδα καὶ τὸν κατήφορο ποὺ πῆρε κατόπιν ἡ Σχολή, ἐξέφρασαν πολλοὶ ἱστορικοὶ. Ὁ Ἄλεξ. Στούρτζας μὲ πόνο ἔγραφε γιὰ «τὰς χαμερπεῖς ζηλοτυπίας», ποὺ ἀνάγκασαν τὸν σοφὸ Εὐγένιο ν' ἀφήσῃ τὴ Σχολή. Καὶ ὁ λόγιος Ἰώσηπος Μοισιόδαξ στὴν «Ἀπολογία» του (Βιέννη 1780) ἔλεγε: «Μία βολὴ ὁμματος θλιθερὰ ἐπὶ ἐκείνῃ τῇ πολυκροτουμένη σχολῇ».

λή του Ἄθωνος, ἡ συμφορά, ἡ ἐρημία τῆς ὁποίας, ὥστε νὰ ὀμιλήσω τοιοῦτοτρόπως, ἔτι καὶ νῦν ἀχνίζει ἐνώπιον ἡμῶν. Ποῦ ὁ κλεινὸς Εὐγένιος; Ποῦ ἡ πολυπληθὴς χορεία τῶν μαθητῶν, ἡτις ἐν χαρᾷ τῆς Ἑλλάδος πάσης συνεκρότει ἓνα Ἐλικῶνα νέον Μουσῶν καὶ μουσοτρόφων; Ἐφυγαδεύθη ἐκεῖνος, ἐφυγαδεύθη αὐτὴ θρονιὴ νεμέσεως ἐπέπεσε καὶ ἐσκόρπισε διδάσκοντας καὶ διδασκομένους καὶ ἡ οἰκοδομὴ ἐκεῖνη, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ὁ τοσοῦτος θροῦς ἐν τῇ Βασιλευούσῃ, ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, κατήντησεν—οἴμοι!—ἡ κατοικία, ἡ φωλεὰ τῶν κοράκων!»

Ὁ Βούλγαρις ἔμεινε τρία χρόνια στὴ Θεσσαλονίκη «ἐψυχάζων» καὶ τὸ 1761 τὸν κάλεσε ὁ Πατριάρχης Σεραφεῖμ ὁ Β΄ στὴν Κωνσταντινούπολι. Σκίρτησε ἡ ψυχὴ του, σὰν πάτησε τὰ ἅγια χῶματά της, σὰν προσκύνησε τὶς ἐκκλησίας της καὶ μυστικὰ σταυροκοπήθηκε στὴν Ἁγία Σοφία.

Στὴν Κωνσταντινούπολι διωρίσθηκε καθηγητὴς τοῦ φιλοσοφικοῦ τμήματος τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Τὸ Σχολεῖο αὐτὸ ἦταν ἀπὸ τὰ καλύτερα τὰ μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιάς. Ἡ ἱστορία του πολυκύμαντη: γνῶρισε δόξα καὶ ὑπέστη κατατρεγμούς ἀπὸ τὸ σκληρὸ δυνάστη. Τὴν ἐποχὴ πού πέρασε τὴν πόρτα του ὁ Βούλγαρις ἦταν σὲ ἀνθησι. Εἶχε πολλοὺς μαθητάς, στοὺς ὁποίους δίδαξε μὲ ζήλο καὶ ἐνθουσιασμό τὴν εὐρωπαϊκὴ σκέψι. Τοῦτο θάστηξε ὡς τὴν πτῶσι τοῦ Πατριάρχου Σεραφεῖμ τοῦ Β΄, ὅταν καὶ τὸ φιλοσοφικὸ τμήμα τῆς Σχολῆς ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ.

Ἡ ἔδρα δὲν ἀπορρόφησε τελείως τὸν ἄμβωνα. Εἶ-

χε τὰ πρωτεῖα. Ἄφινε ὁμως καὶ σ' αὐτὸν περιθώρια. Κήρυττε τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ μὲ ζέσι, γιατί ὅ,τι ἔλεγε τὸ πίστευε καὶ φρόντιζε νὰ τὸ ζῇ.

Στὴν Κωνσταντινούπολι ἐκφωνεῖ καὶ τὸν περίφημο «Λόγον πανηγυρικὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου». Ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἦταν καὶ ἐθνικὴ γιορτὴ τῶν Ρώσων. Ἡ Ρωσία ὁμως δὲν θρискόταν τότε σὲ καλὲς σχέσεις μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Τὸ Πατριαρχεῖο ἀκολουθεῖ φυσικά, ὅσο μποροῦσε, φιλορωσικὴ πολιτικὴ. Καὶ ὁ Βούλγαρις ἀκολουθώντας τοὺς κτύπους τῆς καρδιάς του, κτύπους ἐθνικούς, μίλησε μὲ ὑπαιγνμούς γιὰ τὴ μεγάλη προστάτιδα. Ὁ λόγος του ξεσήκωσε ἀληθινὴ θύελλα. Ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ. Πηγαίνει στὴ Λειψία. Ὁ ἀετὸς ἐγκαταλείπει τὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ τραβάει στὰ ξένα γιὰ νὰ φέρῃ κι' ἐκεῖ τὸ μήνυμα τῆς πίστεως.

Στὴ Λειψία θρискεῖ τὸ περιβάλλον πού τοῦ ταιριάζει.

«Ἡ Λειψία, γράφει στὸ Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη, ὁμοιάζει μὲ μοναστήριον' περισσότερὰν ἡσυχίαν δὲν εἶρον οὔτε εἰς τὸν Ἄθω».

Ἐπωφελεῖται τῆς ἡσυχίας καὶ ρίχνεται γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ στὴ σπουδὴ. Παρακόλουθεῖ σοφοὺς καθηγητάς καὶ μελετᾷ νύκτα μέρα.

«Συνομιλῶ, λέει σ' ἄλλῃ του ἐπιστολῇ, πότε μὲ τοὺς νεκροὺς, πότε μὲ τοὺς ζῶντας σοφοὺς καὶ ὠφελοῦμαι' μακρὰν ἀπὸ τὴν τύρθην τοῦ κόσμου ἀναπαύομαι».

Συγχρόνως ὁμως συνεχίζει καὶ τὴν συγγραφικὴ του

δράσι, πού είχε άρχίσει χρόνια τώρα. "Εβλεπε πώς δέν ήταν άρκετό μόνο νά μιλάη και νά διδάσκη. Μεγαλύτερη ήταν ή ανάγκη νά κυκλοφορούν βιβλία για τούς μαθητάς και τó λαό. Γι' αυτό τήν ήμέρα δίδασκε και τις νύκτες, στο φώς του φτωχού λυχναριού του, ετοίμαζε τά έργα του, πού άναθεωρούσε πολλές φορές.

«Επιμελοῦμαι, γράφει από τή Λειψία, άμα τε και τών έμών πονημάτων και τά κτενίζω και άλλοτε άλλως τά διαπλέκω. Είς τήν έκδοσίν των είμαι πλέον δειλός ή θρασύς. "Ομως πρέπει τέλος νά άποτολμήσω».

Και άποτολμάει. Έκει έξέδωσε πολλά από τά θεολογικά και τά επιστημονικά του έργα, πού τόν κατέστησαν γνωστό στο εϋρύτερο κοινό, όσο και σέ πρόσωπα επίσημα. Άνάμεσα σ' αυτά ήταν και ό Πρίγκιπας Θεόδωρος Όρλώφ, πού ζούσε εκείνα τά χρόνια στη Γερμανία. "Όταν γύρισε στην Πετρούπολι, είπε πολλούς έπαινους για τόν "Ελληνα κληρικό στην Μ. Αίκατερίνη. "Η Αυτοκράτειρα του έστειλε τότε ένα βασιλικό έγγραφο πού τόν συνιστούσε σ' όλες τις Κυβερνήσεις τών κρατών της Εϋρώπης και μιá πρόσκλησι νά πάη στη Ρωσία...

Πριν όμως ξεκινήση για τήν άχανή Ρωσία, πηγαίνει στην Πρωσία, όπου γίνεται δεκτός από τόν Αυτοκράτορα Φρειδερίκο.

Μετά τήν πρώτη γνωριμία ό Αυτοκράτωρ τόν ρωτάει για τά επιστημονικά έργα και τις προοπτικές του. Κι' ό Εϋγένιος του μιλάει για τά βιβλία του και τά δνειρά του. Στο τέλος ό Βασιληάς τόν προσκαλεί στο

τραπέζι του.

"Ας πάμε με τήν φαντασία μας στη μεγάλη τραπεζαρία τών πρωσικών άνακτόρων. "Ο Αυτοκράτωρ με επίσημη στολή είναι στη μέση. Γύρω-γύρω κάθονται οι ύπασπισταί του, οι αϋλικοί του και άλλοι πρώσοι μεγιστάνες. Δύο ξένοι είναι άπόψε στο τραπέζι. "Ο ένας Γάλλος και ό άλλος "Ελλην. Και οι δύο είναι μορφωμένοι. Διαφέρουν όμως πολυ στο ζήτημα της πίστεως. "Ο ένας είναι άπιστος, ό άλλος φλογερός Χριστιανός. "Ο ένας με τήν πέννα του πολεμάει τόν Χριστιανισμό, ό άλλος με τά βιβλία του κηρύττει τόν Χριστό. Βολταίρος λέγεται ό ένας, Βούλγαρις ό άλλος.

"Η συζήτησις δέν άργεί ν' άνάψη στο βασιλικό τραπέζι. Μιά μονομαχία ξεσπάει ανάμεσα στους δυο ξένους. Δέν γίνεται με ξίφη, γίνεται με τó λόγο. "Αφορμή έδωσε τó γεγονός ότι ό Βούλγαρις, πού ήταν αϋστηρός τηρητής τών παραδόσεων, νηστεύει. "Ο Βολταίρος τó σχολιάζει με κάποιον χλευασμό. "Ο Εϋγένιος με εϋγένεια του άποντάει και άναπτύσσει τó θέμα της νηστείας.

"Η κουθέντα άπλώνεται και σ' άλλα θέματα: της ύπάρξεως του Θεού, της ψυχής, της αιωνιότητος κλπ. Είναι τά προβλήματα πού συγκλονίζουν κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο. "Όσο νά θέλη κανείς νά τά παραμερίση έρχονται στιγμές πού ξαναπαρουσιάζονται με περισσότερη ένταση.

Με διάφορες θεωρίες ζητάει ό Βολταίρος νά υπερασπισθη τήν άθεΐα του. Με θάσι τόν αιώνιο λόγο του άπαντάει ό Βούλγαρις. Άναπτύσσει τήν χριστια-

κή του πίστι, πού προσέφερε τόσα στὴν ἀνάπτυξι τοῦ πολιτισμοῦ.

Στὸ τέλος ὁ Εὐγένιος μὲ μιὰ ἀτράνταχτη λογικὴ σκέψι, δίνει στὸ Γάλλο ἐγκυκλοπαιδιστὴ τὴ χαριστικὴ βολή. Τοῦ λείει τοῦτα τὰ ὑπέροχα λόγια, πού θυμίζουν τὸ περίφημο «στοιχημα» τοῦ Πασκάλ.

«Εἰ μὲν τὰ παρὰ σοῦ λεγόμενα εἰσὶν ὀρθά, ἐγὼ ὁ ἄλλως φρονῶν οὐ θλάπτομαι, εἰ δὲ ὀρθὰ ἄπερ ἐγὼ φρονῶ, τότε ὁποῖα τιμωρία διαδέξεται σὲ τὸν ἐναντίον φρονοῦντα;» (ἐὰν ἐκεῖνα πού λὲς ἐσὺ εἶναι ὀρθά, ἐγὼ, πού φρονῶ τὰ ἀντίθετα δὲν θλάπτομαι. Ἐὰν ὅμως εἶναι ἀληθινὴ ἢ χριστιανικὴ πίστις, ἐὰν ὑπάρχη Θεός, ψυχὴ, αἰωνιότης, τότε σκέπτεσαι τί τρομερὴ τιμωρία σὲ περιμένει ἐσένα τὸν ἄπιστο;)

Λένε πὼς σὲ τοῦτα τὰ λόγια δὲν ἀπάντησε τίποτα ὁ Βολταῖρος. Καὶ τάχα τί θὰ μπορούσε ν' ἀπαντήσει;...

Ὁ Αὐτοκράτωρ παρακολούθησε τὴ συζήτησι μὲ ἐνδιαφέρον. Οἱ αὐλικοὶ μὲ προσοχὴ. Κι' ὄλοι θαύμασαν τὸν σοφὸ ρασοφόρο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Θαύμασαν γιατί εἶδαν μπροστά τους ἕναν ἄνθρωπο, πού πίστευε ὅτι εἶχε μιὰ πλατεῖα ἀποστολὴ στὴν κοινωνία: Νὰ φέρνῃ μπρὸς στὸν ἀπλὸ λαό, μὰ καὶ μπρὸς στὸν αὐτοκράτορα, τὴν «καλὴ μαρτυρία».

Σὰν τέλειωσε τὸ γεῦμα, ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ ζήτησε νὰ κηρύξῃ στὸ παρεκκλήσιο τῶν Ἀνακτόρων. Ὁ Βούλγαρις ἀρνήθηκε. Ὁ Βασιλεὺς ὅμως ἐπέμεινε. Ἡθελε ν' ἀκούσουν καὶ οἱ σοφοί, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ του τὸν ὀρθόδοξο κληρικὸ, πού φιλοξε-

νοῦσε γιὰ λίγες ἡμέρες. Μὲ τὰ πολλὰ ὁ Εὐγένιος ὑποχώρησε.

Σὲ λίγες ἡμέρες κήρυξε μὲ πειστικότητα γιὰ τὴν ματαιότητα τῶν ἐγκοσμιῶν. Μὲ θεολογικὴ καὶ πατερικὴ κατοχύρωσι μίλησε γιὰ τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν μετὰ θάνατον ζωὴ.

Ὁ Μέγας Φρειδερίκος τὸν συνεχάρη. Οἱ σοφοὶ χάρηκαν τὴν πολύπλευρὴ κατάρτισί του. Ἡ πατρίδα του — ἢ σκλαβωμένη του Ἑλλάδα — δοξάστηκε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ στὸ πρόσωπο τοῦ μεγάλου της παιδιοῦ! Ὁ Κύριος μπορούσε νὰ ἐπαναλάβῃ: «Σκεῦος ἐκλογῆς μοὶ ἐστὶν οὗτος», ἀφοῦ θάσταξε «τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων».

Ἄς γυρίσουμε ὅμως στοὺς ἀγῶνες τοῦ Εὐγενίου ἐναντίον τοῦ ἐγκυκλοπαιδιστοῦ Βολταίρου. Ὁ Βούλγαρις καὶ γραπτῶς ἀντέκρουσε τὶς ἀρνητικὲς θεωρίες τοῦ γάλλου διανοητοῦ, πού ἀπειλοῦσαν νὰ «εἰσπηδήσουν» τότε καὶ στὸ ὑπόδουλο Γένος. Τὸ ἀνώνυμο βιβλίον του «Σχεδιάσμα περὶ ἀνεξιθρησκείας» εἶχε καὶ αὐτὸ τὸν σκοπὸ: Νὰ κτυπήσῃ τὶς ἰδέες τοῦ γάλλου ἀπίστου καὶ νὰ φυλάξῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀπιστίας. Νὰ πῶς σχολίασε ὁ Ἀθανάσιος Πάριος τὸ ἔργο αὐτό: «Δείκνυσι, λείει, τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεθείας ζῆλον του καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ μὲν συντεθέν, ἀνωλύμως δ' ἐκδοθέν περὶ ἀνεξιθρησκείας Σχεδιάσμα ἐναντίον τῆς ἀθέου Βολταιρικῆς ἀδιαφορίας, ἄξιον κατὰ ἀλήθειαν διὰ νὰ τὸ ἔχουν ἐγκόλπιον τόσον οἱ κοσμικοὶ, ὅσον καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες, καὶ πρὸ τούτου ὁ προσεκτικὸς ἔλεγχος τῶν κα-

τά της πίστεως ἡμῶν σοφισμάτων τοῦ ἀθεωτάτου Βολταίρου».

Τὸν ἀγῶνα του ἐναντίον τῆς ὑλιστικῆς κοσμοθεωρίας, πού ξαπλωνόταν παντοῦ, σχολιάζουν εὐμενέστατα καὶ ὄσοι μελετοῦν τὴ νεωτέρα μας ἱστορία. Τονίζουν ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Βούλγαρις στάθηκε φαινότερος καὶ ἀκεραιότερος ἀπὸ τὸν Κοραῆ, πού ἐπηρεάσθηκε κάπως, ἀπὸ τὴν αἴγλη τοῦ Βολταίρου. Ὁ Βούλγαρις εἶδε μακρύτερα. Ὁ φωτισμένος του νοῦς διέκρινε τὸν κίνδυνο, πού «ἐγκυμονοῦσε» γιὰ ὅλη τὴν Εὐρώπη, ἀλλ' ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ὑπόδουλο γένος, τὸ κῦμα τοῦ ἀντιχριστιανισμοῦ. Γι' αὐτὸ «ἀναζωσμένος» μὲ τὰ πνευματικὰ ὄπλα πολεμοῦσε. Πολεμοῦσε μὲ εὐθυκρισία καὶ τέχνη θαυμαστή.

«Ὁ Βολταίρος πάντοτε εἶναι Βολταίρος, ὁ ὁποῖος ἀναμιγνύει εἰς τὰ ἔργα του ἄξια παραδοχῆς καὶ ἐπαίνου, ἀλλὰ καὶ ἀποστροφῆς καὶ μέμψεως ἄξια», ἔγραφε ὁ Βούλγαρις κριτικάροντας τὰ συγγραμμάτα του. Καὶ συγχρόνως μὲ ἐπιστολὲς προσπαθοῦσε νὰ διαφωτίσῃ τοὺς φίλους του γιὰ τὴ γραμμὴ τοῦ Βολταίρου καὶ νὰ τοὺς ἐνισχύσῃ στὴν ὀρθὴ πίστι. Σ' αὐτὲς κατέτασσε τὸν μεγάλο Ἐγκυκλοπαιδιστὴ στοὺς πιὸ διασήμους γιὰ τὴν ἀσέθειά τους, στὰ «μεγάλια καὶ ἑξακουστά ἐπὶ δυσσεθείᾳ ὄνόματά».

Σ' ὅλα αὐτὰ δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ θαυμάσοῦμε τὴν ἀγωνιστικότητά του. Μιὰ ἀγωνιστικότητα πού δὲν πῆγαζε ἀπὸ ἕναν φανατισμό, ἀλλὰ ἀνάβλυζε ἀπὸ φωτισμένη καρδιά, πού ἔβλεπε μακρύτερα. Ὁ Βούλγαρις

ἀγωνιζόταν γιὰ μιὰ μεγάλη ἰδέα: γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τῆς ΠΙΣΤΕΩΣ.

Εὐγνωμονοῦμε τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι καὶ γιὰ τὸν ἀγῶνα του αὐτόν!

3. Στην «'Αγία Ρωσία»

Γιὰ τὸν ὑπόδουλο "Ελληνα τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ «'Αγία Ρωσία» ἦταν «δραμα ἐλπίδος». Καὶ μιὰ στενώτερη γνωριμία μαζὴ τῆς ἦταν πάντα ἕνας πόθος. Πόθος ποὺ φώληαζε δυνατὰ καὶ στὴν καρδιά τοῦ Εὐγενίου. Αὐτός, ὅσα κι' ἂν ἔβλεπε, δὲν ἔλεγε ἄρκει. "Ἦθελε νὰ γνωρίσῃ καὶ νέους τόπους, νὰ συζητήσῃ καὶ μ' ἄλλους ἀνθρώπους. "Οχι ἀπὸ αἰσθημα φυγῆς. Ἄλλὰ γιὰ ἕνα μεγάλο σκοπὸ: γιὰ τὴν ὠφέλεια τοῦ σκλάβου Γένους.

"Ἐτσι ἀντιμετωπίζει καὶ τώρα τὴν πρόσκλησι τῆς Μ. Αἰκατερίνης, ποὺ τὸν ζητᾶει νὰ πάῃ στὴν Πετρούπολι

γιὰ νὰ τὸν διορίσῃ Βιβλιοθηκᾶριο τῆς Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης.

Τὸ ταξίδι ἀπὸ τὸ Πότοδαμ στὴν Πετρούπολι ἦταν δύσκολο καὶ ἐπικίνδυνο ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ. Γι' αὐτὸ ἡ Αὐτοκράτειρα ἔστειλε βασιλικὸ ἄμαξι κι' ἕνα λόχο γιὰ ἀσφάλειά του.

Στὴν ἀρχὴ οἱ συνοδοὶ του τὸν ἔβλεπαν μὲ κάποια δυσπιστία. Γρήγορα ὅμως ἡ δυσπιστία μεταβλήθηκε σὲ θαυμασμό. Στὶς ἀποσκευὲς τοῦ λοχαγοῦ ὑπῆρχε ἕνας κατάλογος μὲ τὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτῶν. Ὁ Βούλγαρις τὸν πῆρε κάποια στιγμή καὶ διάθασε τὰ ὀνόματά τους. Καὶ ἀμέσως ρώτησε τὸν λοχαγὸ:

—"Αν χάσης αὐτὸ τὸν κατάλογο, λοχαγέ, τί θὰ κάνης;

—"Αν εἶμαι μακριὰ ἀπὸ τὸ στρατόπεδό μου, θὰ γράψω νὰ μοῦ στείλουν ἄλλο, ἀπάντησε μὲ ἀφέλεια ὁ Κοζάκος.

—Καὶ δὲν τὰ ξέρεις ἀπέξω; τὸν ξαναρώτησε.

—Μὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ θυμηθῶ τόσα ὀνόματα, ξαναεἶπε.

—"Ε, καλὰ, τοῦ ἀποκρίθηκε τότε ὁ Εὐγένιος μὲ ἀπλότητα. Ρώτησέ με καὶ θὰ σοῦ τὰ πῶ.

Καὶ ἄρχισε νὰ λήξ ἀπέξω ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν στρατιωτῶν τοῦ λόχου.

Ὁ ἀξιοματικὸς τὸν κύτταξε ἐκπληκτος. "Όταν τελείωσε, δὲν κράτησε τὸν θαυμασμόν του.

—Τόσα ὀνόματα, τόσα ὀνόματα ἀπέξω! φώναξε. Μὰ αὐτὸ εἶναι πρωτάκουστο. Θέλει δυνατὸ μνημονικό!

Ἄπὸ ἐκεῖνη τὴν ὥρα ὁ Εὐγένιος ἦταν ἕνας μεγάλος

άνθρωπος για όλη τη συνοδεία.

Σε λίγες ημέρες έφθασαν στην Πετρούπολι—τη νεόκτιστη τότε πόλι του Μεγάλου Πέτρου. Ο ξακουστός Αυτοκράτωρ, που ήθελε να έχει διέξοδο στη Βαλτική, άρπαξε την περιοχή του σημερινού Λένινγκραντ από τους Σουηδούς και το 1703 ίδρυσε τη νέα του πρωτεύουσα. Είχε την έλπίδα ότι έτσι θα προσανατόλιζε τη Ρωσία προς τη δύσι, δημιουργώντας ένα «παράθυρον βλέπον προς την Εύρώπη».

Την Πετρούπολι, που χωρίζει στα δυο ο ποταμός Νέβας, στόλισαν με ωραία κτίσματα ο Μέγας Πέτρος και η Αικατερίνη η Μεγάλη. Ήφτιαξαν γεφύρια, έκτισαν όμορφες εκκλησίες, στρατιωτικά κτίρια και πολυτελέστατα ανάκτορα. Πολλά απ' αυτά άλλαξαν μορφή και προορισμό κάτω από το σοβιετικό καθεστώς και άλλα κατεστράφηκαν στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Πάντως όταν ο Βούλγαρις πάτησε το πόδι του στο κατώφλι των ανακτόρων της Πετροπόλεως, ήταν σ' όλη τους την αίγλη. Το μάρμαρο και το χρυσάφι, τα στολίδια και τα θαρύτιμα έπιπλα, ξδιναν μιá εξαιρετική λαμπρότητα στο παλάτι, όπου τον περίμεναν νέες τιμές. Άξιωματούχοι της Αύλης ύποκλίνονταν στο πέρασμά του. Αύλικοί τον συνώδευσαν ως τη χρυσοποίκιλη αίθουσα του θρόνου, με τα θαρύτιμα χαλιά και τους πανάκριβους πίνακες, όπου η Αυτοκράτειρα ύποδέχθηκε τον επίσημο ξένο της. Τον καλωσώρισε με σεβασμό.

Η Μεγάλη Αικατερίνη στάθηκε μιá από τις πιό πε-

ρίφημες αυτοκράτειρες της Ρωσίας, χωρίς μ' αυτό ν' άμνηστεύουμε και τα τρομερά σφάλματα που κατρακύλησε από τη φιλοδοξία της και το κακό περιβάλλον της. Πάντως στις ημέρες της ή άχανής αυτή χώρα ώδηγήθηκε στο μεγαλείο. Άνασύνταξε τη νομοθεσία, αναδιωργάνωσε την παιδεία, το στρατό, άνύψωσε το Έθνος της στο έξωτερικό, έγινε ή «μεγάλη προστάτις» των σκλάβων και όσων κατέφευγαν εκεί. Άνάμεσα τους ήταν και ο Εύγένιος.

Άπό την πρώτη συνάντησί τους, ή συζήτησις στράφηκε στην ύπόδουλη Ελλάδα. Με πόνο ο Βούλγαρις της είπε για τον παιδεμό του Έθνους του και τα δεινά του να ιδη κάποια ήμέρα στα καταγάλανα ελληνικά άκρογιάλια τα πλοία του Μόσκοβου να ξεμπαρκάρουν τους ξανθούς έλευθερωτάς του Βορρά. Της μίλησε για τους σπουδασμένους, που πάσχιζαν με τη διδασκαλία, τα κηρύγματα και τα βιβλία να φωτίσουν το Γένος.

Τα θερμά του λόγια τόνωσαν το θαυμασμό της και από τα άφθονα μέσα που διέθετε, του πρότεινε βασιλικά διαμερίσματα και θαλαμηπόλους να τον υπηρετούν, ενώ συγχρόνως τον διώριζε Βιβλιοθηκάριο της μεγάλης αυτοκρατορικής Βιβλιοθήκης.

Ο πάντοτε όμως λιτός Διάκονος άρνήθηκε τις πλούσιοπάροχες προσφορές της. Και στα ρωσικά ανάκτορα ποθούσε να ζήση άπλά, όπως και ως τώρα. Δέχτηκε όμως με χαρά τον διορισμό του και έγκαταστάθηκε σ' ένα άπέριττο δωμάτιο κοντά στη Βιβλιοθήκη, όπου συνέχισε τη συγγραφική του παραγωγή. Έγγρα-

ψε νέα βιβλία, ἀναθεώρησε παλαιότερους συγγραφείς, μετάφρασε πολλά ἔργα, πού ἐξεδόθηκαν στή Μόσχα καί κυκλοφόρησαν στήν ἐκεῖ ἑλληνική παροικία καί στό ὑπόδουλο Γένος.

“Ὅταν κύλησε λίγος καιρός, γιά νά δείξη ἡ Αὐτοκράτειρα τήν ἐκτίμησί της, πού ὄλο αὐξανόταν, θέλησε νά τόν τιμήσῃ μέ τίτλους καί παράσημα. Ὁ Βούλγαρις ὅμως δέν τά δέχτηκε. Ποτέ δέν ξιππάστηκε ἀπό ἀνθρώπινα μεγαλεῖα. Καί οἱ τίτλοι καί τὰ παράσημα ἦταν πράγματα τόσο ἀνθρώπινα! Τοῦ Εὐγενίου ἡ καρδιά ἦταν παραδομένη στά ὑπεργήινα. Ἦταν κυριευμένη ἀπό τὰ οὐράνια. Γι’ αὐτό, αὐτά τὰ ξνοιωθε «σκύβαλα», αἰσθανόμενος βαθειά τὸ ἀνεκτίμητο δῶρο τοῦ Θεοῦ, τῆ χάρι τῆς διακονίας.

Ἦταν ἀκόμα διάκονος. Δέκα, εἴκοσι, τριάντα, σαράντα χρόνια ἔμεινε διάκονος! Καί ἔμεινε, ὄχι γιατί δέν εἶχε προσόντα νά προαχθῆ, ἀλλά γιατί αἰσθανόταν μιὰ βαθειά ἱκανοποίησι νά διακονῆ καί νά διοχετεύῃ ὄλο τὸ ζῆλο του στή δουλειά γιά τὸ φωτισμὸ τοῦ Γένους... ὡς τὴν ὥρα πού ἡ Αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη τὸν πίεσε νά χειροτονηθῆ πρεσβύτερος. Καί πάλι ὁ Βούλγαρις ἀρνήθηκε. «Εἶμαι πιὰ γέρος» εἶπε στή Βασίλισσα. Αὐτὴ ὅμως ἐπέμεινε καί ζήτησε τὴν ἐπέμβασι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μόσχας Πλάτωνος, πού κατάρθωσε ν’ ἀποσπάσῃ τὴ συγκατάθεσί του καί νά τὸν χειροτονήσῃ στίς 30 Αὐγούστου 1775 Πρεσβύτερο.

Ὁ ναὸς τὴν ἡμέρα τῆς χειροτονίας του ἦταν ἀσφυκτικά γεμάτος. Ρῶσοι καί “Ἕλληνες, ἔμποροι καί ἀπλοῖ ἀνθρώποι τοῦ λαοῦ, θροντοφώνησαν τὸ «Ἄξιος».

Στὸ τέλος ὁ Μητροπολίτης Μόσχας τοῦ ἀπηύθυνε λίγα λόγια καί ὁ Εὐγένιος ἀπάντησε:

«Κατὰ τὸ ἐπ’ ἐμοὶ ἄπειρον ἔλεος τοῦ μεγάλου Θεοῦ καί Πατρός, χάριτι τοῦ μονογενοῦς καί ἡγαπημένου αὐτοῦ υἱοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί συνεργία τοῦ τελεταρχικοῦ Πνεύματος, διὰ τῶν σῶν εὐπροσδέκτων εὐχῶν καί δεήσεων, καί διὰ τῆς μυστικῆς σου χειροθεσίας, Πανιερώτατε Πάτερ καί Δέσποτα, ἰδοὺ ἐγὼ ὁ ἔως γήρως καί πρεσβείου ταπεινὸς καί ἀνάξιος διάκονος, προβιθασμένος ἤδη εἰς τὸν ὑψηλὸν τῆς ἱερωσύνης βαθμὸν, ἐγγεγερμένος ἀπὸ τῆς γῆς ὁ πτωχός, ἀνυψωμένος ἀπὸ τῆς κοπρίας ὁ πένης, τοῦ καθίσαι μετὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Καθέδραν πρεσβυτέρων...

»... Ἄλλ’ ἐν ᾧ ἐγὼ τὴν περὶ ἐμὲ ταύτην τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν καί ἐννοῶ καί θαυμάζω, ἐπιστρέφων ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ λογισμοῦ τὸ βλέμμα εἰς τὰ ἐνδότεα τῆς ψυχῆς, καί τὴν ἐμὴν διακρίνων ἀναξιότητα, δέν δύναμαι νά μὴ δειλιῶ καί νά μὴ τρέμω εἰς τὴν ὑποδοχὴν τοιαύτης ἀξίας καί χάριτος... Φοβοῦμαι καί δειλιῶ καί τρέμω διότι ἠξεύρω ὅτι, δικαίως, ὅσον ὑψηλότερα εἶναι τὰ χαρίσματα ὁποῦ χορηγεῖ εἰς τὸν ἀνθρωπον ὁ Θεός, τόσο αὐστηροτέρως πρὸς Θεὸν κρίνεται ὑπόδικος εὐθύνης ὁ ἀνθρωπος· ἡ ἀπαίτησις εἶναι βαρυτέρα, ὅταν τὰ δοθέντα τάλαντα εἶναι περισσότερα· τότε ἀληθῶς, ἰσόμετρος μὲ τὸ ὕψωμα ὁ κίνδυνος τοῦ κρηνοῦ καί ἀνάλογος μὲ τὸν ἀναβι-

θασμόν ἢ κατάθασις.

» Ἄλλὰ μὴ ποτε συμβῆ εἰς ἐμέ τὸ φοβερόν τοῦτο καὶ ἔλεινὸ σύμπτωμα' διὰ τοῦτο καὶ προλαμβάνω ἐγκαίρως, Πανιερώτατε Δέσποτα, καὶ προσπίπτω ἐνώπιόν σου ἀπὸ τοῦ νῦν πρὸ προσώπου πάσης τῆς Ἐκκλησίας, καὶ σὲ καθικετεύω θερμότατα πρόφθασον, περιφραξόν με, δχύρωσόν με, προασφάλισόν με διὰ τῶν δραστηρίων σου εὐχῶν, διὰ νὰ μένω εἰς τὸ ἐξῆς πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, ἐδραίως τε καὶ ἀκλινῶς κατεστηριγμένος εἰς τὴν χάριν ταύτην... καὶ δυνηθῶ νὰ διατηρήσω, ἄχρι τέλους, τὸν βαθμὸν ἀταπεινωτον, τὸν χαρακτήρα ἀκαταίσχυντον, τὸ ἐπάγγελμα ἀνεπίληπτον, τὸ πολίτευμα ἄμεμπτον, τὸ λειτούργημα εὐδόκιμον, τὸ ἔργον τῆς τοῦ λόγου διακονίας πιστὸν πρὸς οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς καταρτισμὸν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ».

Τέτοια κείμενα εἶναι ἱερὰ παρακαταθήκη γιὰ τὸ Ἔθνος! Θὰ ἔπρεπε σὲ χρυσὲς κορνίζες νὰ κοσμοῦν ὅλες τὶς ἱερατικὲς μας σχολές. Περισσότερο: νὰ γράφονταν σὶς καρδιὰς ὄλων τῶν νέων, ποὺ θέλουν νὰ ὑπηρετήσουν τὸν Κύριο!

Φυσικὸ ἦταν νὰ μὴ μείνῃ γιὰ πολὺ στὸν δεῦτερο βαθμὸ. Ἡ πείρα τῆς ζωῆς, ἡ μόρφωσις του καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἡ ἀγιότης του τοῦ ἔδιναν τὰ προσόντα νὰ ἀνεθῆ καὶ στὸν ἀνώτατο βαθμὸ: νὰ γίνῃ Ἀρχιερεὺς. Αὐτὸ ἦταν τὸ σχέδιο τῆς Μ. Αἰκατερίνης, αὐτὸ ἤθελε καὶ ἡ ρωσικὴ Ἐκκλησία.

Ὁ Εὐγένιος ἔφερε περισσότερες ἀντιρρήσεις ἀπὸ

πρίν. Ἡ Αὐτοκράτειρα ὁμῶς ἐπέμεινε καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τὸν ἐψήφισε Ἀρχιεπίσκοπο Σλαβηνίου καὶ Χερσῶνος.

Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν χειροτονία του σὲ ἱερέα, καὶ ἀκριβῶς τὴν 1ην Ὀκτωβρίου 1775, χειροτονήθηκε Ἀρχιερεὺς. Ἐπίσημη στάθηκε ἐκείνη ἡ ἡμέρα γιὰ Ἑλλήνας καὶ Ρώσους. Σοφοὶ καὶ μεγιστάνες παρόντες. Μὰ αὐτὸ ποὺ ἔδωσε σπάνια μεγαλοπρέπεια ἦταν ἡ παρουσία τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης, τὴν ὁποίαν ὁ Βούλγαρις εὐχαρίστησε ἐκφράζοντας συγχρόνως καὶ τὸ δέος του γιὰ τὸ θαρὺ ὑπουργημα ποὺ ἀνελάμβανε. Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα γράφει καὶ στὸ βιβλίον του «Ἀδολεσχία Φιλόθεος»:

«Οἶμοι ἐγώ!... Μὲ ποίαν ψυχὴν καὶ μὲ ποίαν καρδίαν, ἐγὼ ὁ ἄφρων ἐπροπετεύθην καὶ ἀπετόλμησα νὰ ἀναδεχθῶ τὴν διακονίαν ταύτην, ἣν ἀνεδέχθην, ἥτις τόσον εἶναι ἀνωτέρα τῆς Μωσαϊκῆς ἐκείνης, ὅσον ὑψηλότερα εἶναι ὑπὲρ τὴν διαταγὴν τοῦ Παλαιοῦ Νόμου ἢ νομοθεσία τῆς Χάριτος; Ἐκεῖ τοῦ Παλαιοῦ Ἰσραὴλ ἡ ἐπιστασία, ἐδῶ ἡ τοῦ Ἰσραὴλ τοῦ νέου κηδεμονία καὶ μέριμνα. Ἐκεῖ ἔξοδος ἡ ἐξ Αἰγύπτου, ἐδῶ ἡ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀποφυγὴ καὶ ἀπομάκρυνσις. Ἐκεῖ ἡ ἀπαλλαγὴ ἑνὸς Ἔθνους ἀπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ Φαραῶ, ἐδῶ ἡ ἀπολύτρωσις τῶσων ψυχῶν ἀπὸ τῆς καταδυναστεύσεως τοῦ Διαβόλου. Οἶμοι!... Πῶς ἐθάρρησα ὁ τολμηρὸς καὶ ἐπεφορτίσθην τοσοῦτον βάρους ἐπάνω μου! Ἄχ! ὁ θρασὺς καὶ ἀσύνετος! Ἐλαβον ἄρα γε καὶ ἐγὼ τινὰ ἀποκάλυψιν, διὰ νὰ ἀναδεχθῶ τοιοῦτον καὶ τηλι-

κοῦτον ὑπούργημα; Ἦκουσα καὶ ἐγώ, ὡς ὁ Μωϋσῆς τὸ «δεῦρο καὶ ἀποστείλω σε;»... Ἐδειλίασα τάχα ἔμπροσθεν εἰς τὸ φοβερὸν τοῦτο ἐπάγγελμα; Ἐσυλλογίσθην πρῶτον τὴν ἀναξιότητά μου; Εἶπα τὸ «ισχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος ἐγώ εἰμι;» Εἶπα τὸ «Οὐχ ἱκανός εἰμι», καθὼς ὁ Μωϋσῆς τότε; Ἐδεήθην ὡσπερ ἐκεῖνος: «Δέομαι, Κύριε, προχείρισε δυνάμενον ἄλλον, ὃν ἀποστελεῖς;» Ἄχ! παρεκρούσθην ὁ ἄθλιος· συνηρπάγην καὶ ἠκολούθησα συμβουλίας ἀνθρώπων· ἐτυφλώθην ὁ ἐλεεινὸς καὶ δὲν ἐπέστρεψα τὸ νοερὸν ὄμμα νὰ ἰδῶ καὶ νὰ μετρήσω τὴν ἀσθένειάν μου· ἐματαιώθην ὁ ἀλαζών καὶ δὲν ἐσυλλογίσθην μὲ ὄσσην ἔπρεπε προσοχήν καὶ κατηκριθωμένην ἔρευναν, οὔτε τὸ ὕψος τῆς τάξεως εἰς ἣν ἀνεπιβιβαζόμην οὔτε τὸ θάθος τῆς ταπεινότητος καὶ ἀχρειότητος ἐξ ἧς ἀνυψούμην».

Μὲ τέτοιο δέος ἔφθασε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Σλαβινοῦ καὶ Χερσῶνος, πού ἀπλωνόταν ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Κισθίας ὡς τὴν Μαύρη θάλασσα καὶ ἀπὸ τὸν Ἀζώφ ὡς τὸν Βώγ. Ἀπέραντη ἐπαρχία γιὰ ἕνα ἠλικιωμένο Ἱεράρχη, πού δὲν ἄντεχε σὲ πολλοὺς κόπους. Τὸ δὲν ἄντεχε ἀφορᾶ τὸ σῶμα. Τὸ ἴδιο ρῆμα δὲν ἰσχύει γιὰ τὴν ψυχή. Ἡ ψυχὴ, ὅταν φλογίζεται ἀπὸ τὴν φωτιά τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κρατᾶει καὶ στὶς πιὸ ἀντίξοες συνθήκες. Κι' ἦταν δυνατὴ ἡ θεία φωτιά, πού πυρπολοῦσε τὴν καρδιά του, ὅταν ἄρχισε τὴ δουλειὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ὕλικὴ βοήθεια τοῦ ποιμνίου του. Ἀγάπησε τὸ λαὸ του περισσότερο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Κι' ἔδειξε τὴν

ἀγάπη του φροντίζοντας γιὰ τὶς καθημερινές τους ἀνάγκες. Στὴν Ἐπισκοπὴ του ὁ φτωχὸς εὑρίσκει βοήθεια, τὸ ὄρφανὸ προστασία.

Σὰν Ἐπίσκοπος ὁ Βούλγαρις ἦταν ἀφθαστος καὶ στὰ ἔργα καὶ στὴ διδασχὴ. Πίστευε ὀλόψυχα καὶ προσπαθοῦσε νὰ τὰ ἐφαρμόζη, ὅσα καλὰ συμβούλευε νέους καὶ μεγάλους. Ὁ Χριστὸς ἦταν πάντα παρὼν στὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου. Καὶ τὸν Χριστὸ μετέδιδε σὲ πόλεις καὶ σὲ χωριά, πού ἐπισκεπτόταν.

Ἡ δρᾶσις του δὲν κράτησε γιὰ πολὺ. Οἱ συνεχεῖς κόποι καὶ τὰ γερατεῖα τὸν ἐξάντλησαν. Ἐνοιώθη ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ ἀνταποκριθῆ σ' ὅλες τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπαρχίας του. Τότε ἐκάλεσε κοντὰ του τὸν Νικηφόρο Θεοτόκη, πού τὸν διαδέχθηκε στὸν ἐπισκοπικὸ του θρόνο.

Σὲ λίγο γύρισε στὴν Πετρούπολι, ὅπου τὸν περιέμεναν νέες τιμές. Ἡ Μεγάλῃ Αἰκατερίνη τοῦ κάρφωσε στὸ στήθος τὸ παράσημο τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, πού τὸ ἔδινε σ' ὅσους ἠθελε νὰ τιμήσῃ γιὰ τὶς μεγάλες τοὺς ὑπηρεσίες στὸ ρωσικὸ ἔθνος. Ἡ Αὐτοκρατορικὴ Ἀκαδημία τῆς Πετρούπολεως τὸν κατέταξε στὰ τακτικὰ τῆς μέλη.

Οἱ τιμές ὁμως δὲν ἐπέδρασαν στὴν καθημερινή του ζωή. Ἐγκλειστος πάλι στὸ ἥσυχο κελλί του, συνέχισε τὴ συγγραφὴ του.

«Προὔτιμησησε, γράφει ἕνας βιογράφος του, νὰ ποιμάνῃ μέχρι τέλους τοῦ θίου του τὸ σύνολον τοῦ χριστιανικοῦ ἢ τοῦ ἑλληνικοῦ τοῦλάχιστον ποιμνίου διὰ γραφίδος, ἦτις, κάλλιστα ἐγίνωσκεν ὅτι εἰς χεῖρας αὐτοῦ

εἶχε μείζονα παντός σκήπτρου ἰσχύον». Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Στούρτζας σημειώνει λίγο καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, ὅτι «τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ποτὲ τοσοῦτον ὠραῖον, τότε δὲ στολιζόμενον ὑπὸ πολιᾶς τριχὸς καὶ πώγωνος λεπτοτάτου, ἔσωζεν ἀκόμη πολλὴν ἰλαρότητα. Ὁ λόγος του ἦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, περὶ θρησκείας. Ἐνίοτε δὲ ἐπλησίαζε πρὸς τὴν βιβλιοθήκην, κλονιζομένῳ ποδί, ζητῶν βιβλίον, καὶ σπανίως ἐλανθάνετο, ὡς ὁ ἀπευθυνόμενος μετὰ θάρρους πρὸς φίλον ἀρχαῖον καὶ βέβαιον».

Μὲ τὰ βιβλία στὰ χέρια, τὸν Χριστὸ καὶ τὴν Ἑλλάδα στὴν καρδιά, ἔφθασε στὰ 90 τοῦ χρόνια. Μὰ δὲν ἦταν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ τὰ περάσῃ. Τὴν ἀνοιξὶ τοῦ 1806 ἔπεσε βαρεῖά ἄρρωστος. Μέρους πάλαιψε μὲ τὸν θάνατο. Στὰ διαλείμματα συμβούλευε τοὺς γύρω του καὶ προσευχόταν. Εὐγνωμονοῦσε τὸν Θεὸ γιὰ τὶς δωρεές του καὶ ζητοῦσε νὰ κερδίσῃ τὴν Οὐράνιο Βασιλεία. Ὅταν θάρυνε πολὺ, μὲ δυσκολία πρόφερε «τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι», καὶ σώπασε γιὰ πάντα. Στὶς 10 Ἰουνίου 1806 ἡ ἀγία του ψυχὴ φτερούγισε στὰ Οὐράνια, ὅπου ἀντάμωσε μύριες ψυχὲς ὁσίων καὶ σοφῶν.

Λίγες ἡμέρες μετὰ τὸν θάνατό του ἀνοίχθηκε ἡ διαθήκη του, ὅπου μοίραζε τὸ λίγο βίός του στοὺς φτωχοὺς, στὰ σχολεῖα καὶ στὶς ἐκκλησίες.

«... Τὰ παρ' ἐμοὶ σωζόμενα, γράφει, δύο πολυτιμα λιθοκόλλητα ἱερά ἐγκόλπια, τὰ τὴν πάνσεπτον εἰκόνα τῆς Θεομήτορος παρασταίνοντα, ὧν τὸ μὲν παρὰ τῆς ἀοιδίμου αυτοκρατορίσσης Αἰκατερίνης

Β', τὸ δὲ παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου αὐτῆς ἀπογόνου τοῦ αυτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' πανευσπλάγχχνως μοι ἐπιχορηγήθησαν, προστεθέντος τούτοις καὶ τοῦ ἐγκολπίου σταυροῦ, ὃν ὡς δῶρον ποτὲ ἔλαθον παρὰ τοῦ πανεκλάμπρου αὐθέντου Μολδοβλαχίας Ἀλεξάνδρου Ἰωαννίδου τοῦ Μαυροκορδάτου τῶν Δακῶν προηγεμονεύσαντος· καὶ τὰ τρία ταῦτα κειμήλια ὁμοῦ τὰ ἀφιερῶνω εἰς προικισμὸν τῇ νεοσυστάτῳ πολιταρχίᾳ τῆς Ἰονικῆς Ἑπτανήσου ἡγεμονίας νὰ τὰ μεταχειρισθῇ ἐπὶ συνδρομῇ καὶ συστάσει τῆς ἀνοιχθείσης ἐν αὐτῇ Ἀκαδημίας...».

Στὴ συνέχεια χάριζε καὶ τ' ἄλλα πράγματά του: τὰ ροῦχα του σ' ἓνα μοναστήρι, τὰ βιβλία του στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Νευσιακῆς Ἀκαδημίας, τὰ χειρόγραφα του στὸ Ζῶη Ζωσιμᾶ καὶ τὰ λιγοστά του χρήματα τὰ διέθετε νὰ μοιρασθοῦν

«εἰς βοήθειαν πτωχῶν τε καὶ ἐνδεῶν προσώπων, ἐν ἀνάγκαις καὶ στενοχωρίαις εὕρισκομένων, κατ' ἀναλογίαν τῆς χρείας των».

4. Ποιύμορφη Προσωπικότης

Ο Εὐγένιος Βούλγαρις ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδασμένους καὶ τοὺς πιὸ μορφωμένους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, ὅπως παρουσιαζόταν στὴ διδασκαλία του, στὸ κήρυγμα καὶ στὴν πολυποίκιλη συγγραφικὴ του παραγωγή. Στὴν ἔδρα ἐμφάνιζε ὄλα τὰ χαρακτηριστικὰ «τοῦ κλεινοῦ διδασκάλου». Εὐφράδεια, ἀναλυτικότητα, ἐπαγωγικότητα ἦταν τὰ γνωρίσματά του.

Εἴκοσι πέντε χρόνια δίδαξε τὰ σκλαθόπουλα ὁ φλογερὸς δραματιστής. Χιλιάδες ἑλληνόπουλα ἔμαθαν γράμματα ἀπὸ τὸν ἀκούραστο σοφὸ. Δεκάδες μαθη-

ταὶ του ἀναδείχθησαν δάσκαλοι καὶ λόγιοι τοῦ Γένους. Οἱ Ζωσιμάδες βεβαιώνουν στὸν πρόλογο τῆς «Φιλοθέου Ἀδολεσχίας», ὅτι «ὄλαι αἱ φιλόκαλοι ψυχὰι κηρύττουσι τρανώς... ὅτι βλέπει τις τώρα εἰς κάθε κωμόπολιν σχολεῖα καταγινόμενα θεαρέστως εἰς καλλιέργειαν τῆς νεολαίας, τῶν ὁποίων προΐστανται ἄνδρες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν τοῦ Εὐγενίου πηγῶν τὰ υγιέστερα τοῦ λόγου νάματα ἀρυσάμενοι, ἢ πρὸς τὸ αὐτοῦ παράδειγμα μορφωθέντες».

* * *

Δὲν ὑπῆρξε ὅμως μόνο ὁ μεγάλος δάσκαλος τῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὑπῆρξε καὶ ὁ σοφὸς ὁδηγὸς τοῦ λαοῦ. Καὶ ὅταν σπούδαζε στὴν Ἰταλία, δίδασκε ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοὺς ξενητεμένους, ἀλλὰ καὶ ὅταν γύριζε στὴν Ἑλλάδα καὶ ὅσο ἔζησε στὴ Ρωσία, δὲν παρέλειπε νὰ παρηγορῆ, νὰ νουθετῆ καὶ νὰ τονώη τὸν ὑπόδουλο λαὸ μὲ τὰ φλογερά του κηρύγματα. Εὐφράδεια, πολυμάθεια καὶ πίστι θερμῆ συγκέντρωνε ὁ δυνατὸς ἱεροκήρυκας. «Σὲ ἀπλὴ καθαρεύουσα γοήτευε μὲ τὴ ρητορικὴ του δύναμι, τὴν ὑψηλὴ καὶ πυκνὴ σκέψι, τὸ μυστικὸ οἶστρο, τὸν λυρικὸ κάποτε λόγο του, ἀλλὰ, πρὸ πάντων μὲ τὸ σφικτὸ του δέσιμο», παρατηρεῖ ὁ Β. Τατάκης.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς λόγους του ἦταν καὶ στὸν Ἅγιον Ἀνδρέα, ἀπ' ὅπου εἶναι καὶ οἱ γραμμὲς τοῦ ἀκολουθοῦν:

«Βλέπω, ἀπὸ ἐδῶ ὑψηλὰ ὁποῦ εὐρίσκομαι, βλέπω καὶ σηκώνεται ἀπὸ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλι-

λαίας ὡσάν ἔν μικρόν συννεφάκι· «καί ἰδοῦ νεφέλη μικρά ὡς ἴχνος ἀνδρός», ὁ Ἄνδρέας. Τὸ νέφος αὐτὸ τὸ βλέπω καὶ ἀνεβαίνει, καὶ ὑψοῦται καὶ μεγαλύνεται, καὶ ἀπλώνεται εἰς πολὺ πλάτος, καὶ ἐκτείνεται εἰς μακρότατα διαστήματα, καὶ σκεπάζει ὄχι ἕνα, ἀλλὰ πολλοὺς ὀρίζοντας· ὄχι μίαν, ἀλλὰ ἀναριθμήτους πόλεις καὶ χώρας, καὶ περιέρχεται καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ στηρίζεται καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ περιτρέχει καὶ τὴν ξηράν, καὶ διαπλέει καὶ τὴν θάλασσαν. Ἐδῶ τὸ Αἰγαῖον, τὴν Προποντίδα, τὸν Πόντον, καὶ ὅσα χωρία παραθαλάσσια· ἐκεῖ τὴν Παλαιστίνην, τὴν Βιθυνίαν ὅλην, τὴν Θράκην ὅλην, τὴν Θεσσαλίαν ὅλην, τὴν Ἑλλάδα ὅλην. Πόσαι πόλεις! Ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Ἐφεσος, ἡ Νίκαια, ἡ Νικομήδεια, ἡ Χαλκηδών, ἡ Ἡράκλεια, ἡ Σινώπη, ἡ Νεοκαισάρεια, τὰ Σαμόσατα, ἡ Σεβαστοῦπολις, αἱ Πάτραι, τὸ Βυζάντιον τοῦτο, ὅλαι πολιτεῖαι ἐπίσημοι καὶ μεγάλαι δροσιζονται καὶ φωτίζονται, ὡσάν ἀπὸ μίαν νεφέλην πολύφωτον, ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἄνδρέου τὸ κήρυγμα, διὰ τὰ σιωπήσω τὰς πόλεις τὰς πλεον ἁσήμεους καὶ εὐτελεστέρας... Καὶ με πόσους κόπους νομίζετε; με πόσους ἀγῶνας; με πόσους κινδύνους; με πόσα πάθη περιῆλθε τόσα καὶ τόσα ἔθνη καὶ τὰ ἐφώτισεν;... Εἰς κάθε μέρος κατέτρεχον τὸν Ἄνδρέα· τὸν φωτιστὴν των. Ἀλλὰ τί διὰ τοῦτο; Ἐκεῖνοι τὸν ἐδίωκον, καὶ αὐτὸς με ἀποστολικὴν ἀνοχὴν τοὺς ὑπέμενεν! Ἐκεῖνοι ὑβρίζον καὶ ἐβλασφήμουν, αὐτὸς ἠύχετο καὶ ἠλό-

γει!... Ἐκεῖνοι ἀνηλεῶς τοῦ ἠκροτηρίαζον τὰ μέλη, καὶ αὐτὸς τοὺς ἔφερνεν εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ὀλοκληρίαν καὶ ὀλομέλειαν, καὶ τοὺς ἔκαμνε μέλη Χριστοῦ! Ἐκεῖνοι, τέλος πάντων, καὶ ἐπάνω εἰς τὸν Σταυρὸν τὸν ἀνέβασαν, καὶ αὐτὸς καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀνοίγοντας ἔν χεῖλος οὐράνιον, τοὺς παρέδιδε τῆς εὐσεβείας τὸ μάθημα, καὶ τοὺς ἔκαμνε μαθητὰς τοῦ Ἐσταυρωμένου!»

Πρόκειται γιὰ λόγῳ—ὁ μόνος ποῦ μᾶς ἔχει σωθῆ— ὄργανωμένο με ἀντίληψι τῶν ἀπαιτήσεων ἀρτίας οἰκοδομῆς. Με πόση δύναμι μᾶς ζωντανεύει τὸν ἅγιον, ποῦ τιμᾶει!

★ ★ ★

Περὶσσότερο ὅμως ὁ Βούλγαρις ὑπῆρξε ὁ σοφὸς ἐπιστήμων. Ἦταν μιὰ πνευματικὴ μορφή, πλατεῖα καὶ θαθεῖα καλλιεργημένη, με ἐνδιαφέροντα ποῦ ἀπλώνονταν σ' ὅλη τὴ σφαῖρα τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, τῆς φιλοσοφίας, τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης. Ἦταν ἕνα μυαλὸ ζωηρό, διάπλατα ἀνοικτὸ στὰ καινούργια ρεύματα τῆς ἐποχῆς του καὶ πάντα ἔγκυρο, χωρὶς κανένα ἴχνος ἐρασιτεχνισμοῦ, παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴ εὐρύτητα τῶν ἀπασχολήσεών του.

Πολυάριθμα εἶναι τὰ ἔργα του. Ὁ Μ. Γεδεῶν στὴν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» μᾶς δίνει ἕνα κατάλογο 35 ἔργων τοῦ Εὐγενίου, παραλείποντας τὰ ἀνέκδοτα συγγράμματά του. Καὶ τὰ θέματά τους ποικίλα. Ἐγραψε βιβλία θεολογικά, φιλοσοφικά, ἀστρονομικά, φυσικομαθηματικά καὶ φιλοτέχνησε πολλὰ με-

ταφράσεις έργων αρχαίων και νεωτέρων σοφῶν. Σὲ μερικά ἀπὸ αὐτὰ θὰ ρίξουμε μιὰ σύντομη ματιά.

Τὸ «Περὶ συστήματος τοῦ παντὸς» ἔργο του ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ 146 σελίδες μὲ 47 σχήματα ἐκτὸς κειμένου μᾶς δίνει μιὰ σαφεστάτη εἰκόνα τῶν προβλημάτων τοῦ σύμπαντος, ποῦ ἀπασχολοῦσαν τοὺς ἐπιστήμονας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸ «Σχεδίασμα περὶ παλιρροιῶν» εἶναι μιὰ λεπτομερῆς, σαφῆς καὶ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ πραγματεία στὸ δύσκολο αὐτὸ θέμα, ποῦ τόσοις ἐπιστήμονας ἀπασχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ.

Ἀπὸ τὰ φιλοσοφικά του ἔργα τὸ κυριώτερο εἶναι ἢ «Λογική» του. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι ἓνα πολυσέλιδο σύγγραμμα, ποῦ ἱστορεῖ ὅλους τοὺς φιλοσόφους μέχρι τῆς ἐποχῆς του καὶ κατόπιν μιλάει γενικὰ γιὰ τὰ ἐφόδια τοῦ φιλοσόφου καὶ μᾶς δίνει σειρὰ παρατηρήσεων σὲ θέματα φιλοσοφικά καὶ ἐπιστημονικά.

Ἄλλο σύγγραμμά του φιλοσοφικοεπιστημονικὸ εἶναι τὰ «Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς». Τὸ βιβλίο αὐτὸ διαιρεῖται σὲ τρία μέρη: Ὀντολογία, Κοσμολογία καὶ Ψυχολογία.

Τελευταῖο χρονολογικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικά του ἔργα εἶναι «Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις...», ποῦ περιλαμβάνει μαθήματα πειραματικῆς καὶ μαθηματικῆς φυσικῆς μὲ 179 σχήματα, καὶ ἐξετάζει μὲ ἐπιστημονικὴ μέθοδο «τὰ περὶ κινήσεως καὶ βαρύτητος σωμάτων, περὶ ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἐφεκλύσεως, περὶ ρευστῶν καὶ φωτὸς κ.ἄ.». Τὸ ἔργο αὐτὸ περιέχει ὅλες τὶς τελευταῖες ἔρευνες τῆς ἐποχῆς του καὶ

χρησιμοποιῶταν ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς πενήντα καὶ πλέον χρόνια μετὰ τὴν ἱδρυσι τοῦ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου.

Ὁ Βούλγαρις πλούτισε τὴ βιβλιοθήκη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ μὲ πολλὰ οἰκοδομητικά καὶ θεολογικά ἔργα. Στὸ «Θεολογικόν» του μὲ σαφήνεια καὶ πλούσιο ὄπλισμό ἀπὸ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μας πραγματεύεται τὰ κυριώτερα κεφάλαια τῆς Δογματικῆς.

Τὸ «Θεολογικόν» τοῦ Εὐγενίου ἔχει ἀξία ἱστορικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ. Στάθηκε σχεδὸν γιὰ ἓνα αἰῶνα σὰν θάσις κάθε θεολογικῆς παραδόσεως. Ἀντιγραφόταν καὶ περιφερόταν ἀπὸ πόλι σὲ πόλι καὶ ἀπὸ σχολὴ σὲ σχολή, ὡς τὰ 1872, ποῦ πρωτοεξεδόθηκε ἀπὸ τὸν Ἀγαθάγγελο Λεοντόπουλο, ἐφημέριο τῆς Ὀρθόδοξου κοινότητος στὴ Βιέννη. Ἀκόμα τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ σοφοῦ Κερκυραίου βοήθησε καὶ στὴ διαμόρφωσι τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς θεολογίας, ὅπως μαρτυροῦν οἱ συγγραφῆς τοῦ Μοσχοπούλου καὶ τοῦ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου. Ἡ «ἐπιτομὴ τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς θεολογίας» τοῦ Μοσχοπούλου καὶ «ἡ ἐπιτομὴ τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων» τοῦ Ἀθανασίου Παρίου ἔχουν γιὰ θάσι τὸ «Θεολογικόν» τοῦ Εὐγενίου. Καὶ τὰ δυὸ ἀκολουθοῦν τὴν ἴδια φρασεολογία καὶ πολλὰς φορές τὰ ἴδια παραδείγματα, ὥστε καὶ τὰ δύο νὰ θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς μελετητὰς σὰν ἀπλοποιήσις, ἐπεξεργασία καὶ συμπλήρωσις τοῦ «Θεολογικοῦ».

Ἐνα ἄλλο ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιοπρόσεκτα βιβλία τοῦ Εὐγε-

νίου είναι και τὸ ἔργο του «Φιλόθεος Ἄδολεσχία», πού συνδυάζει βάθος θεολογικὸ καὶ συγχρονισμό. Ξεκινώντας ἀπὸ μιὰ φράσι ἢ ἓνα γεγονός τῆς Πεντατεύχου μᾶς φέρνει πιὸ κοντὰ στὶς ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ἢ σπρώχνει τὸν ἀναγνώστη του στὴν πνευματικὴ ζωὴ. Παίρνοντας π.χ. ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς περιπλανήσεως τῆς Ἄγαρ στὴν ἔρημο, ὅπου ἀπὸ τὴν ἀνυπόφορη δίψα λιποψύχησε τὸ παιδί της ὁ Ἰσμαήλ, λέει:

«Καὶ τὸ ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι τὸ παιδίον ἐλιποψύχει ἀπὸ τὴν δίψαν, μ' ὅλον ὅπου πλησίον ἐκεῖ εὐρίσκετο τὸ φρέαρ, τὸ ὕστερον τοῦ ὄρκου ὀνομασθέν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐδύνατο νὰ ἀποσθήσῃ τὴν δίψαν καὶ αὐτὴ καὶ τὸ ταλαίπωρον τέκνον της. Ἄλλὰ τὸ ὕδωρ τὸ ζωηρὸν ἐκεῖνο ὅπου ἐγγύθεν ἀνέβρυνεν, αὐτὴ δὲν τὸ ἔβλεπε· καὶ ἐχρειάσθη λοιπὸν νὰ ἀνοίξῃ ὁ Θεὸς μὲ τὸν ἐξ αὐτοῦ φωτισμὸν τὰ ὄμματά της διὰ νὰ τὸ ἰδῇ. «Καὶ ἀνέωξεν ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς καὶ εἶδε φρέαρ ὕδατος ζῶντος» (Γεν. κα' 14-19).

»Διψῶμεν πολλάκις καὶ ἡμεῖς οἱ ἄθλιοι ἀμαρτωλοὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου τούτου τοῦ θίου πλανώμενοι, διψῶμεν τὰ ζωηρὰ νάματα τῆς θείας βοηθείας καὶ χάριτος. Τὸ φρέαρ τοῦ ζῶντος ὕδατος μακρὰν δὲν ἀπέχει ἀπὸ ἡμῶν: εἶναι πλησίον· ἀλλὰ τετυφλωμένοι ἀπὸ τὰ πάθη, δὲν τὸ βλέπομεν... Θεὲ τοῦ ἐλέους καὶ τῶν οἰκτιρῶν! ἄνοιξον καὶ ἡμῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὡς ἀνέωξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς Ἄγαρ τῆς παιδίσκης. Δὸς καὶ εἰς ἡμᾶς

δύναμιν καὶ φωτισμὸν, νὰ ἰδῶμεν αὐτὸ τὸ φρέαρ, νὰ δράμωμεν πρὸς αὐτό, ὡς ἔλαφοι διψῶσαι ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, διὰ νὰ πότισθῶμεν καὶ ζωογονηθῶμεν οἱ τάλανες. Ἄχ! «Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν μου, τὸν ἰσχυρόν, τὸν ζῶντα. Ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου». Τὰ ὕδατα ἐγγύς, ἀλλ' ἐγὼ δὲν τὰ βλέπω· εἶμαι τυφλός· βοῶ σοὶ καὶ ἐγὼ ἐκ καρδίας, ὡς ὁ τυφλὸς ἐκεῖνος τῆς Ἰεριχοῦς: «Υἱὲ Δαβὶδ, ἐλέησόν με! ἐρωτᾶς με τί θέλω; Κύριε, ἵνα ἀναβλέψω». Θεέ μου! Θεὲ οἰκτίρμον καὶ ὑπεράγαθε! Νίκησόν μου τὴν πώρωσιν, ἴασέ μου τὴν τύφλωσιν! Δός μοι νὰ ἰδῶ τὴν πηγὴν, νὰ δράμω, νὰ ποτισθῶ, νὰ ἀναζήσω! Ἡ ζωογόνος αὕτη πηγὴ εὐρίσκεται παρὰ σοί. «Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς». Ἄλλὰ καὶ τὸ φῶς ὅπου χρειάζεται διὰ νὰ ἰδῇ ὁ τετυφλωμένος ἄνθρωπος αὐτὴν τὴν πηγὴν καὶ αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ σοῦ καὶ εἶναι καὶ αὐτὸ δῶρον ἰδικόν σου: «Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς».

Ἄνάμεσα στὰ ἔργα πνευματικῆς οἰκοδομῆς εἶναι καὶ ἡ πραγματεία του «Περὶ φιλίας». Στὸ ἔργο αὐτὸ θρῖσκουμε τὸ ἀπόσταγμα βαθειᾶς πείρας πάνω στὸ σπουδαῖο αὐτὸ θέμα. Λέει:

«Οὔτε γλυκύτερον ἄλλο πρόβλημα, οὔτε ὠφελιμώτερον ἄλλο, οὔτε ἀξιοσπουδαστότερον ἐγὼ κρίνω, ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς φιλίας. Ἡ φιλία κατὰ κοινὴν κρίσιν ὅλων τῶν σοφῶν, εἶναι μία ἀμοιβαία καὶ φανερά κλίσις δύο ψυχῶν, αἱ ὁποῖαι συμφωνοῦσιν, ὅσον εἶναι δυνατὸν εἰς τὰ ἦθη καὶ δια-

θέσεις, καὶ θέλει ἢ μία τὸ καλὸν τῆς ἄλλης...».

Αὐτὴ ἡ πραγματικὴ φιλία στηρίζεται πάνω στὸν πιστὸ φίλο, ποὺ σκιαγραφεῖ πολὺ ζωντανά, ὅταν μᾶς λέη:

«Ὁ ἀληθὴς φίλος εὐφραίνεται καὶ τέρπεται εἰς ὄσα ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς τὸν φίλον του. Αἱ ἀξίαι, αἱ τιμαί, οἱ ἔπαινοι, αἱ φῆμαι, οἱ κρότοι, αἱ πρόσοδοι, ὅπου γίνονται εἰς τὸν φιλούμενον, τὰ βλέπει ὁ φίλος μὲ ὄμμα φαιδρὸν, ὡσάν νὰ ἐγένοντο εἰς τὸν ἑαυτὸν του· εἰς αὐτὰ χαίρει, καὶ ἀγαλλιᾶται καὶ σεμνύεται, καὶ φιλοτιμεῖται, ὡς εἰς ἀγαθὰ ἴδια. Ὁ Ἰωνάθαν ἠξέυρει, ὅτι κατὰ θεῖαν ψῆφον ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς του, ἡ ὁποία κατὰ κληρὸν ἔπιπτεν εἰς αὐτόν, μέλλει νὰ πέσῃ εἰς τὸν φίλον του Δαβίδ, καὶ χαίρει ὡσάν νὰ ἔμελλεν ὁ ἴδιος νὰ βασιλεύσῃ. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἀγαπᾷ τὴν δόξαν καὶ θέλει νὰ φονεύσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὸν ἀντίπαλον Ἐκτορα· ὅμως εὐχαριστεῖται νὰ λάβῃ αὐτὴν τὴν εὐκλείαν ὁ φίλος του Πάτροκλος, καὶ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ φίλου του νομίζει ὅτι ἀριστεύει αὐτός...

»Ἐξ ἐναντίας τοῦ ἀνωτέρου: ὅ,τι εἶναι ἢ εἰς ἀτιμίαν, ἢ εἰς ζημίαν τοῦ φίλου, ὁ ἀληθὴς φίλος τὸ νομίζει ὡς πάθημα καὶ δυστύχημα ἰδικόν του· μάλιστα ὁ ἀληθὴς φίλος περισσότερον λυπεῖται εἰς τὰς συμφορὰς τοῦ φίλου, παρά εἰς τὰς ἰδίας...

»Ὁ ἀληθὴς φίλος ὑπηρετεῖ τὸν φίλον χωρὶς ἐλπίδα ἀνταμοιβῆς. Ἀκίνητος εἶναι ὁ φίλος καὶ ἀδιάσειστος· δὲν σαλεύεται ἀπὸ διαβολάς, δὲν τα-

ράττεται ἀπὸ ὑποψίαν... τρόπος οὐδεὶς δύναμιν ἔχει νὰ τὸν διασειῇ ἀπὸ τῆς φιλίας. Εἰς τὴν μετὰ τοῦ φίλου συναναστροφὴν ἔσο γλυκὺς καὶ χαρῆεις, ὄχι ἀγροῖκος καὶ βαρὺς... Αὐτὴ ὅμως ἡ γλυκύτης πρέπει νὰ εἶναι συγκεκριμένη μὲ τὴν ὠφέλειαν, εἰς τρόπον ὅπου πρέπει νὰ γλυκαίνῃ τὸν φίλον μὲ ὠφέλειαν, καὶ νὰ τὸν ὠφελῇ μὲ γλυκύτητα. Ἐπιμελούμενος νὰ εἶσαι πρὸς τὸν φίλον γλυκὺς, φοβοῦ μὴ πέσῃς εἰς τὸ νὰ εἶσαι φίλου κόλαξ· τοῦτο δὲ φεύγεις, ἀνίσως φιλαλήθης καὶ πιστός, λέγεις εἰς αὐτόν τὰ σῦκα σῦκα, καὶ τὴν σκάφην σκάφην, ἀποδεχόμενος καὶ ἐγκρίνων τῶν ἔργων καὶ βουλευμάτων του, ὅσα καλὰ, καὶ ἀποπέμπων καὶ ἀποδοκιμάζων, ὅσα κακὰ καὶ ἐπιφογα. Ἄριστα ὁ Φωκίων «οὐ δύνασαι μοι, εἶπεν εἰς τὸν Ἀντίπατρον, οὐ δύνασαι μοι καὶ φίλω χρῆσθαι καὶ κόλακι». Βλέπων τι ἐλάττωμα εἰς τὸν φίλον, μὴ τὸ παραδράμῃς, ἀλλ' ἔλεγξαι το πρὸς διόρθωσιν· ὁ ἔλεγχος ὅμως ἔστω ἐπιεικὴς χωρὶς πικρίαν, ἔστω σεμνὸς χωρὶς ὑπεροψίαν, ἔστω κατὰ μέρος χωρὶς δημοσίευσιν. Τοιοιτοτρόπως ἡ τοῦ φίλου νοθεσία θὰ εἶναι καθαρὰ παντὸς ἰδίου πάθους. Ἐὰν ἔχῃς τι παράπονον κατὰ τοῦ φίλου σου, καὶ νομίζῃς ὅτι παρέβῃ εἰς τίποτε τῆς πρὸς σὲ φιλίας τοὺς ὅρους, μὴ τὸ θάψῃς εἰς τὸ στήθος· συμφερότερον νὰ ἐξαत्मίσης τὴν φλόγα τῆς λύπης λέγοντα εἰς τὸν φίλον τὸ παράπονόν σου. Πρόσεχε ὅμως νὰ μὴν εἶσαι τόσο ἐύκολος νὰ παραπονήσαι μὲ τοὺς φίλους, διότι τὸ μεψίμοιρον

δέν εἶναι φιλικόν. Ὑπακούοντας καί δουλεύοντας τὸν φίλον μὲ ὄλην τὴν προθυμίαν καί μὲ ὄλην τὴν δύναμιν, ὅταν ζητῆ νὰ εὐλογα καί δίκαια καί πρέποντα, φυλάττου μὴν τὸν ὑπακούσης διὰ τὴν φιλίαν καί εἰς τὰ ἄδिका καί παράλογα καί ἀπρεπῆ».

Δίπλα σ' αὐτὰ τὰ ἔργα του μᾶς ἔδωσε καί ἐπιμελημένες μεταφράσεις. Ἡ καλὴ μετάφρασις εἶναι μία δημιουργία. Ὁ μεταφραστὴς δίνει κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Κάτι ἀπὸ τὴν δημιουργικὴ πνοὴ τοῦ Εὐγενίου ἔχουν καί οἱ μεταφράσεις του. Ἀξίζει ἀπ' ὅλες τὶς μεταφράσεις του νὰ μνημονεuthoῦν πρῶτα οἱ ὑπέροχοι «Μονόλογοι» (ἢ «Κεκραγάριον») τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου καί κατόπιν ἡ «Αἰνειάς» καί τὰ «Γεωργικά» τοῦ Βιργιλίου, ποὺ τὰ ἀφιέρωσε στὴ Μεγάλῃ Αἰκατερίνη, ὅπως ἐπίσης τὰ «Μαθηματικά» τοῦ Σεγνέρου, ἢ «Ἀριθμητικὴ» καί «Γεωμετρία» τοῦ Βόλφ, ἢ «Φυσικὴ» τοῦ Βουκερέρ, τὰ «Στοιχεῖα Φυσικῆς» τοῦ Τακουετίου, ἢ «Μεταφυσικὴ» τοῦ Γενουηνοῦ κ. ἄ.

★ ★ ★

Τὰ ἔργα του καί ἡ γεμάτη δρᾶσι ζωὴ του τὸν ἀνύψωσαν σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ἀναγεννητάς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. «Εἶναι ἀδύνατον, γράφει ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς, νὰ πληροφορηθῆ τις περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τί ἦτο καί τί ἔπραξεν ὁ Εὐγένιος. Ὑπερέχει ὅλους τοὺς συγχρόνους του Ἕλληνας καί κατὰ τὴν πολυμάθειαν καί κατὰ τὴν διάνοιαν. Ὅχι

μόνον καθ' ὅλας τὰς ἐπιστήμας ἀναφαίνεται τοῦ Ἔθνους ἀρχηγέτης, ἀλλὰ καί καθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ κορυφαῖος... Ἡ ἠθικὴ ἀναμόρφωσις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, αἱ ἰδέαι αἵτινες ἐντὸς αὐτῆς εἰσῆχθησαν, ἡ ὥθησις τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ παιδεία, ὅλα χρεωστοῦνται εἰς τὸν Εὐγένιον».

Στὸν ἴδιο τόνο μιλοῦν γιὰ τὸ ἔργο του καί τὴν προσφορά του καί ὁ Αἰνιάν, ὁ Κούμας, ὁ Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός, ὁ Μανουὴλ Γεδεών κ.ἄ. Ὅλοι τονίζουν ὅτι ἦταν ὁ ἐπιφανέστερος ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς Τουρκοκρατίας.

Μεγαλυτέρα ὁμῶς σημασία ἔχει ἡ γνώμη τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, γιατί οἱ δύο ἄνδρες εἶχαν ἀντίθετες ἀπόψεις στὸ γλωσσικὸ καί σ' ἄλλα ζητήματα. Ἐγραψε, λοιπόν, στὰ γαλλικὰ ὁ Κοραῆς τὸ 1803 γιὰ τὸν Βούλγαρι:

«Αὐτὸς ὁ ἄξιος τιμῆς ἱεράρχης εἶναι σήμερα ὁ πρῶτανις τῶν διανοουμένων τοῦ Ἔθνους ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους, ποὺ συνέβαλαν περισσότερο ἀποτελεσματικὰ στὴν ἠθικὴ ἐπανάστασι, ποὺ γίνεται αὐτὴ τῇ στιγμῇ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων...».

Δὲν ἐγκωμίασαν τὸν Βούλγαρι μόνο οἱ συγγραφεῖς τοῦ 18ου καί 19ου αἰῶνος. Καί ὅσοι στὸν αἰῶνα μας ἀσχολήθηκαν καί ἀσχολοῦνται μὲ τὴ ζωὴ καί τὸ ἔργο του, τοῦ χάρισαν καί τοῦ χαρίζουν θερμούς ἐπαίνους. «Κορυφαῖον τῶν Ἑλλήνων θεολόγων, ἡγηθὲντα τῆς τότε πνευματικῆς κινήσεως», τὸν χαρακτηρίζει ὁ ἱστορικὸς καί Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος

Παπαδόπουλος. «Ἐπιφανῆ Ἑλληνα σοφόν» τὸν θέλει ὁ Καθηγητῆς Κ. Δουβουινιώτης. Ἄλλὰ καὶ συγγραφεῖς πού εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ θεολογικὸ κλίμα, υπογραμμίζουν τὴν μεγάλην του προσφορὰ καὶ τονίζουν τὴν διανοητικὴ του εὐρύτητα, μὲ τὴν ὁποία συγκέρασε στὴν μορφὴ του Ἄλήθεια καὶ Ἐπιστήμη, ἀρετὴ καὶ μόρφωσι, Ἑλληνικὸ Βυζάντιο καὶ Εὐρώπη. «Ἄν καὶ ἐσπούδασε, γράφει ὁ καθηγητῆς Β. Τατάκης, στὴ Δύσι, ἂν καὶ ἔφερε τὰ φῶτα τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἐπιστήμης στὴν Ἑλλάδα, ἐν τούτοις οὔτε ἡ θεολογικὴ του σκέψις οὔτε ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου του θυμίζουν τὴ Δύσι. Δὲν τῆς ὀφείλει τίποτε, οὔτε φέρνει τὴ νοοτροπία τῆς. Ὁ Βούλγαρις ἀνήκει ὀλοκληρωτικὰ στὴν παράδοσι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, συνεχίζει τὸ Βυζάντιο. Ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς βυζαντινῆς θεολογίας ἀντλεῖ, τὸ βυζαντινὸ μυστικισμὸ ἀναπνέει. Ἡ σύνθετη προσωπικότης τοῦ Βούλγαρι ἔχει τὴ δύναμι νὰ μὴν θυσιάσῃ τίποτα ἀπὸ τὴν πνευματικότητα τοῦ Βυζαντίου...». Τὴν ἴδια παρατήρησι κάνει καὶ ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος: «Ὁ Βούλγαρις, λέει, εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ καιροῦ του. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ὑπῆρξεν ἕνας ἀλόγιστος νεωτεριστής. Ἦταν ἕνας εὐρύτατος νοῦς, προικισμένος μὲ τὴν ἰκανότητα νὰ συνταιριάσῃ τὰ φαινομενικὰ ἀσυνταίριαστα καὶ νὰ θρίσκη τὴν ἁρμονία ἀνάμεσα στὶς ἀντιθέσεις... Ὁ Βούλγαρις ἔχει πολὺ Βυζάντιο μέσα του, εἶναι ὄλος Βυζάντιο. Εἶναι ἕνας ὀρθόδοξος, πού πιστεύει μὲ θέρμη. Ἐνας κληρικός, πού αἰσθάνεται πολλὴ ἀσφάλεια μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας.

Κι' ἕνας Ἑλληνας συνάμα, γεμάτος ζῆλο καὶ ἐνθουσιασμό. Τὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς του εἶναι καὶ δικά του πεπρωμένα... Συγχρόνως ὁμως εἶναι ἕνας φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Ἐνας ἀληθινὰ σοφός. Μιά πλήρης, τέλος, καὶ πάντα ζωντανὴ παρουσία».

Οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς μᾶς δίνουν τὸ κλειδί τῆς μεγάλης αὐτῆς προσωπικότητος καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ τις ἐπεκτείνουμε στὶς ἡμέρες μας. Πολλοὶ σήμερα ζητοῦν τὴ λύσι τῶν προβλημάτων πού μᾶς ζώνουν, μόνο στὴ γνῶσι. Περιφρονοῦν τὴν θεία Ἀλήθεια, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν πνευματικὸ κλονισμὸ τῶν ἀξιῶν μέσα στὸν ὁποῖον ζοῦμε. Γι' αὐτὸ τώρα μᾶς δίνεται νέα εὐκαιρία, πού θυμηθήκαμε καὶ ζήσαμε γιὰ λίγο κοντὰ στὸν Βούλγαρι, νὰ τονίσουμε τὴν ἀλήθεια: ἀνάγκη νὰ ξαναφέρουμε σὲ ἁρμονικὴ συζυγία Ἀλήθεια καὶ σοφία. Πίστις καὶ γνῶσις θὰ μᾶς χαρίσουν τὴ νέα ἐποχὴ, πού τόσο ἀποζητᾶμε.

Γ'

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

(1731 - 1800)

«Ὁ σκοπός μου εἶναι ἡ ὠφέλεια
τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν Ὀρθοδό-
ξων καὶ ὄχι ἐπαινος ἢ δόξα...»

1. Στὴν Πατρίδα καὶ στὰ Ζένα

Κερκυραίος καὶ ὁ Θεοτόκης, δεκαπέντε χρόνια νεώτερος ἀπὸ τὸν Βούλγαρι. Μὲ τὴν σταδιοδρομία του ἔχει πολλὰ κοινὰ ἢ δική του σταδιοδρομία.

Γεννήθηκε στὰ 1731 ἀπὸ γονεῖς ποὺ εἶχαν ζήσει στὴν Κωνσταντινούπολι. Ὁ κατατρεγμὸς ὄμως καὶ οἱ δυσκολίες τῶν καιρῶν τοὺς ξερρίζωσαν ἀπὸ τὴ Βασιλεύουσα καὶ τοὺς ἔρριξαν στὰ ἐνετοκρατούμενα τότε νησιά τοῦ Ἰονίου. Στέφανος ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα. Ἀναστασία λεγόταν ἡ μάνα του. Ἡ γενιά τους πλούσια καὶ ἀριστοκρατική. Φήμη καὶ χρῆμα εἶχαν καὶ οἱ δύο τους. Ἄλλ' ὁ Νικόλαος—αὐτὸ ἦταν

τὸ ὄνομά του πρὶν μετονομασθῆ Νικηφόρος—ποτὲ δὲν ξιππάσθηκε ἀπὸ αὐτά. "Ἐμεινε καὶ στὰ νειάτα του κι' ἀργότερα ἐλεύθερος κι' ἀδέσμευτος ἀπὸ κάθε πρόσκαιρο καὶ ὕλικό.

Ἄλλ' ἄς γυρίσουμε στὸ σπιτικό τοῦ σιῶρ Στεφάνου Θεοτόκη. Μόλις τὸ παιδί ξεπετάχθηκε, τὸ ἔστειλαν στὸν ἱεροδιδάσκαλο Ἱερεμία Καθαδία γιὰ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα. Κι' ὅταν τὰ τέλειωσε, ἀφίνοντας γονεῖς καὶ πατρίδα, τράθηξε γιὰ τὸ ἐξωτερικό. Πῆγε στὴν περίφημη τότε Ἀκαδημία τῆς Βολωνίας, πού σπούδαζαν κι' ἄλλοι Ἕλληνες. Ἐκεῖ ἔμεινε τρία χρόνια καὶ παρακολούθησε φιλοσοφία, μαθηματικά καὶ φυσική. Συγχρόνως καλλιέργησε καὶ τὸν χαρακτήρα του καὶ στόλισε τὴν ψυχὴ του μὲ τις ἀρετὲς τις εὐαγγελικές, πού τὸν ἔσπρωξαν, ὅταν ξαναγύρισε στὴν Κέρκυρα, στὴν ἀπάρνησι τῶν ἐγκοσμίων καὶ στὴν πλήρη ἀφιέρωσι στὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ Θεοῦ. Χειροτονήθηκε διάκονος καὶ ἀργότερα ἱερεὺς, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἀνέλαβε καὶ τὴν διδασκαλία τῆς νέας γενεᾶς.

Μαζῆ μὲ τὸν πρῶτο του δάσκαλο, τὸν Καθαδία, ἀποφασίζουν νὰ ιδρῦσουν ἕνα σχολεῖο καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς Συνδίκους (Δημογέροντας) τῆς Κερκύρας ἕνα κατάλληλο κτίριο:

«Ὁ ἀρμόδιος ἀριθμὸς τῆς ἐνταῦθα νεολαίας, γράφουν, πεπρoικισμένος διὰ τοῦ λαμπροτέρου ἡθους, τὸ ὁποῖον δυνατὸν ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ νὰ ἐπιθυμήσῃ τις, καὶ ὁ ὑπ' αὐτοῦ τρεφόμενος πόθος ἐκπαιδευτηρίου, κατέπεισαν ἡμᾶς ἵνα πληρώσωμεν τὴν ἐ-

πιθυμίαν αὐτοῦ καὶ ν' ἀναδεχθῶμεν τὸ ἔργον τοῦ νὰ ἴδωμεν αὐτὸν ἱκανοποιημένον καίτοι ἀσθενεῖς ὄντες τὸ πνεῦμα καὶ τὴν σοφίαν. Ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς ἡμᾶς πράγματα εἶναι ἡ διαμονή, ἦτοι, τὸ οἶκημα ἔνθα δέον νὰ γίνεταί ἡ διδασκαλία, περιεκτικὸν δωματίων καταλλήλων πρὸς τὰς διαφόρους παραδόσεις· ἐπὶ τῷ σκοπῷ δὲ τούτῳ προστρέχομεν τῇ τε φιλελεῖμονι καὶ πατρικῇ ἡμῶν στοργῇ, ὅπως προνοήσῃ καθ' ἕνα τρόπον ἢθελε φανῆ ἡμῖν ἀξιοπρεπέστερος καὶ ἀρμοδιώτερος. Ἀρθέντος τοῦ κωλύματος τούτου ἐπαγγελλλόμεθα ἵνα διδάσκωμεν πρῶτ' τε καὶ μετὰ τὸ γεῦμα Γραμματικὴν τε καὶ Ρητορικὴν καὶ Φιλοσοφίαν καὶ Μαθηματικά· οἱ δὲ μαθηταὶ ἔσονται τὸ καθ' ἡμᾶς ἀπηλλαγμένοι πάσης καὶ οἰασοδήποτε δαπάνης, συνεισφορᾶς καὶ ἐπιβαρύνσεως...».

Καιρὸς πέρασε καὶ ἡ πρότασις τῶν δύο κληρικῶν μας, ἀφοῦ παρακάμφθησαν πολλὰ ἐμπόδια, ἐγινε πραγματικότης. Τὸ κτίριο βρέθηκε καὶ στὰ 1758 ἐγκαταστάθηκε τὸ νέο σχολεῖο. Ὁ Νικηφόρος παραχώρησε τὴν διεύθυνσι στὸν Καθαδία σὰν γεροντότερο καὶ δάσκαλό του. Ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων κατανεμήθηκε. Τὰ Ἑλληνικά τὰ ἀνέλαβε ὁ Διευθυντής. Τὴν Γεωγραφία, τὴ Φυσική, τὰ Μαθηματικά ὁ Νικηφόρος. Τὴν Ἰταλικὴ Γραμματολογία, τὴ Φιλοσοφία, τὴν Ρητορικὴν, ἄλλοι καθηγηταί.

Μαθηταὶ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καὶ τ' ἄλλα νησιά γράφθηκαν στὸ καινούργιο Σχολεῖο, πού γρήγορα ἔγινε, ὅπως λέει ἡ ἱστορία, «τέμενος τῆς ἠθικῆς, διδακτῆριον

πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, ἄδυτον τῶν φιλοσοφικῶν διδασκαλιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνυψοῦσι τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Δημιουργοῦ». Ἀπὸ τῆ Σχολῆ αὐτῆ βγήκαν οἱ δάσκαλοι τοῦ Γένους Ἀνδρέας Πετριτζόπουλος καὶ Στυλιανὸς Βλασόπουλος, ὁ ἱατροδιδάσκαλος καὶ μαθηματικὸς Νικόλαος Καλοσογῦρος καὶ ἄλλοι.

Ὁ Θεοτόκης ἔγινε καὶ ὁδηγὸς τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆ στιγμῆ πού ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ ἐφημερίου στὸν Ἅγιο Ἰωάννη. Ἐξ ἑξήκοντα ἐξέμεινε στὴ θέσι αὐτῆ διδάσκοντας τὸ ποίμνιό του.

Ἄς ξεφύγουμε λίγο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας, πού σχεδὸν σ' ὅλα τὰ ἀστικά κέντρα ἀκούγεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια σπάνιοι ἦταν οἱ κήρυκες καὶ πὸ σπάνιοι οἱ κήρυκες μὲ μεγάλες ἀρετές. Πρόδρομος στὸ κηρυκτικὸ ἔργο τοῦ Θεοτόκη ἦταν ὁ Μηνιάτης, πού ὅπως εἶπαμε, φανερώθηκε σὰν ἕνα μετέωρο φωτεινὸ. Τώρα θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ὁ Νικηφόρος, πού ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμῆ πού ἀνέθηκε στὸν ἄμβωνα ἔδειξε τὶς σπάνιες ἰκανότητές του: «τὸ θερμόν, τὴν ἀφθονίαν τῶν πειστικῶν ἐπιχειρημάτων, τὴν τοῦ λόγου εὐροίαν, τὴν ψυχοτρόφον δύναμιν τῆς θεωρημονος γλώσσης του, τὸ ἀπλοϊκὸν μὲν, ἀλλ' εὐχάρι καὶ ἐπαγωγὸν ἐκεῖνο ὕφος τὸ εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἀρμόζον ταπεινότητα...».

Πλήθη λαοῦ ἔτρεχαν νὰ τὸν ἀκούσουν. Ἕλληνες καὶ Εὐρωπαῖοι οἱ ἀκροαταὶ του. Τὸ εἶπε σὲ μία του ὁμιλία, ἐπαινώντας τὸν ζῆλο τους:

«Χριστιανοὶ εὐσεβέστατοι, κάθε ἡλικίας καὶ τά-

ξεως, ξένοι καὶ αὐτόχθονες, μύριες εὐχαριστίες εἰς ὄλους ἀποδίδω, ὅσοι μὲ τὸσον σέβας τοὺς ταπεινούς μου λόγους, ἐκαταδεχθήκατε νὰ ἀκούετε. Θαυμάζω, ἐπαινῶ καὶ κηρύττω τὴν προθυμίαν σας, ὅτι μεγάλη εἶναι ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ προθυμία ὅπου ἔχετε, νὰ ἀκούετε, τὸν λόγον τοῦ Κυρίου μας».

Ἡ δράσις του στὴν Κέρκυρα διακόπτεται, ὅταν προσκαλῆται ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Σαμουὴλ τὸν Β' στὴν Βασιλεύουσα, ὅπου φθάνει στὰ 1765 καὶ ἐγκαθίσταται στὸ σπίτι τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως Γρηγορίου Ἀλεξάνδρου Γκίκα. Γίνεται δάσκαλος τοῦ γιοῦ του καὶ συνδέεται μὲ ἀδελφικὴ φιλία μὲ τὸν Γκίκα.

Στὴν Κέρκυρα, καὶ τώρα στὴν Κωνσταντινούπολι, ὄρες κλείνεται στὸ δωμάτιό του καὶ βυθίζεται σὲ μελέτες καὶ συγγραφές. Κάποια ἡμέρα, ἐκεῖ πού ἀνασκάλευε τὴν πλούσια βιβλιοθήκη τοῦ φίλου του, βρῖσκει κ' ἕνα ἀνέκδοτο ἔργο μὲ τὴν ἐπιγραφή «Σειρὰ τῶν Πατέρων». Τὸ διαβάζει προσεκτικὰ καὶ βλέπει ὅτι ἦταν σχόλια τῶν Μεγάλων Πατέρων στὰ ὀκτώ πρῶτα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τὸ ἀντιγράφει καὶ παίρνοντας μαζί του καὶ τὴν προσωπικὴ του παραγωγή φεύγει γιὰ τὰ ξένα.

Οἱ ἀποσκευές του εἶναι γεμάτες χειρόγραφα, ἡ καρδιά του βαρυφορτωμένη μὲ ποικίλα αἰσθήματα. Τὸν ἀπασχολεῖ τὸ «κοινὸ φροντιστήριον», πού εἶχε ἀφήσει στὴν Κέρκυρα. Γράφει καὶ παροτρύνει τοὺς Ἐφόρους νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν κάθε του ἀνάγκη. Τὸν ἀπασχολοῦν τὰ μελλοντικά του σχέδια. Θέλει νὰ τυπώσῃ

τά πονήματά του για να ωφελήσει ευρύτερα τὸ Γένος του. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα τὸν ταλαιπωροῦν οἱ ἀνθρώπινες μικρότητες, πού τὸν ἀναγκάζουν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινούπολι πάνω στὸν τρίτο χρόνο. Μικρόψυχοι ἄνθρωποι δὲν ἔνοιωσαν τὴν εὐρύτητα τοῦ πνεύματός του. Πρὶν ἐννοήσουν καὶ κατανοήσουν, οἱ ἄνθρωποι συχνὰ παρανοοῦν. Δὲν χρειάζονται, ὑποστήριζαν οἱ ὀπαδοὶ τῆς παλαιᾶς νοοτροπίας, ἡ γεωμετρία, ἡ ἄλγεβρα, τὰ μαθηματικά. Ὁ Νικηφόρος ἀπάντησε. Ὑποστήριξε τὴν ἀλήθεια. Μὰ μάταια, ὡς ὅτου ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ.

Πρῶτος σταθμὸς: Ἰάσιο Ρουμανίας. Τὸ Ἰάσιο ἦταν κτισμένο πάνω στὸ μικρὸ ποτάμι Βαλχούη—παρὰ πτόταμο τοῦ Προύθου—καὶ ἦταν πρωτεύουσα τῆς ἡγεμονίας τῆς Μολδαβίας. Τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν ἀπὸ τὰ πιὸ σφριγηλά κέντρα τοῦ ξηνητεμένου Ἑλληνισμοῦ. Ἐκεῖ ὁ Μαυροκορδάτος ἵδρυσε «φροντιστήριον» (Σχολεῖον) πού λίγο ἀργότερα μετωνομάσθηκε «ἀκαδημία» καὶ πῆρε τὸν τύπο μικροῦ πανεπιστημίου μὲ τέσσερις σχολές: θεολογίας, φιλολογίας, μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν. Σ' αὐτὴ τῇ σχολῇ δίδαξαν πολλοὶ λόγιοι καὶ κληρικοί, ὅπως ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ὁ Νικόλαος Κεραμεύς, ὁ Θεόδωρος Τραπεζούντιος, ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδαξ καὶ ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης.

Τὸ πέρασμα τοῦ Θεοτόκη ἀπὸ τὴν Σχολὴ ἄφησε βαθειὰ χαρακίες. Ἡ γνησιότης τῆς σκέψεώς του πού φαινόταν στὴν κάθε του διδασχὴ, ἐπιδρούσε στὴ νέα γενεά. Ἡ ζωὴ του σαγήνευε. Ἀνέκαθεν μαγνητίζει

τοὺς ἀνθρώπους καὶ πείθει ἢ Ἀλήθεια, πού ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ πρᾶξι καὶ λόγο. Καὶ ὁ Θεοτόκης μὲ τὴν ἀσκητικότητά του, τὸ ζῆλο, τὴν θερμουργὸ πνευματικὴ του παρουσία, ἔπειθε καὶ μαγνητίζει, μὰ συγχρόνως ὑπέμενε καὶ ἀντιδράσεις. Καὶ ἐδῶ οἱ «συντηρητικοὶ» δὲν τὸν ἄφησαν οὔτε στιγμή ἡσυχο, ὡς ὅτου τὸν ἀνάγκασαν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Μοισιόδαξ, νὰ φύγῃ «διὰ νυκτὸς ὡς δραπέτης» γιὰ τὴν Λειψία.

Περίφημη γερμανικὴ πόλις ἡ Λειψία σκέπαζε τότε, κάτω ἀπὸ τὴν πανάρχαια δόξα της, μιὰ ἀνθηρὴ ἑλληνικὴ παροικία. Παντοῦ Ρωμιούς συναντοῦσε. Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα δούλευαν στὴν συνοικία τῶν ξηνητεμένων, πού τύπωναν χιλιάδες βιβλία. Μερικὲς ἀπὸ τίς ἐκδόσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἐκεῖ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Πολλὰ βιβλία τῶν μεγάλων δασκάλων τοῦ Γένους «ἐν Λειψία» ἐξεδόθηκαν. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, μέσα σὲ μεγάλα κιβώτια, ταξίδευαν στὴ «χώρα τῶν φώτων», πού στέναζε κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα τοῦ ἄξεστου Ἀσιάτη. Ἦταν τὰ πνευματικὰ ὄπλα στὸν ἀγῶνα τοῦ «φωτισμοῦ» τοῦ Γένους. Οἱ «πρόδρομοι» πού ἐτοίμασαν τοῦ Ἑθνοῦς τὴν ἀνάστασι.

Ἐκεῖ καὶ ὁ Θεοτόκης τύπωσε τὰ πρῶτα του ἔργα. Ἐξέδωσε στὰ 1770 «τὰ εὐρεθέντα Ἀσκητικά Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Ἐπισκόπου Νινεῦσι», ἀργότερα κυκλοφόρησε τὴ «Σειρὰ τῶν πενήκοντα καὶ ἑνὸς ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν Παλαιὰν Γραφήν», τὰ «Στοιχεῖα φυσικῆς

ἐκ νεωτέρων συνερανοισθέντα», τοὺς «Λόγους» του καὶ ἄλλα.

Ἐκ τὴν πρώτη στιγμή, ποὺ ἔφθασε στὴ Λειψία, γνωρίσθηκε καὶ συνδέθηκε μὲ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι. Ἡ φιλία τους ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς ὁμορφότερες φιλίες τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας. Βαθειὰ, εἰλικρινὴς, οἰκοδομητικὴ, μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν παρομοιάσῃ μὲ τὴν ξακουσμένη φιλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου μὲ τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο, μιὰ καὶ εἶχε ὅλα τὰ γνήσια χαρακτηριστικά: τὴν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη, τὴν ἀλληλοβοήθεια στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα, τὸν ἀλληλοσεβασμὸ καὶ τὴν ἀμοιβαία κατανόηση.

Ὁ Εὐγένιος γνώρισε τὸ συμπατριώτη του στοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Τὴν πρώτη γνωριμία ἀκολούθησαν συζητήσεις πάνω σὲ φιλοσοφικά, θεολογικά καὶ μαθηματικὰ θέματα. Γρήγορα οἱ συνομιληταὶ του ἐξετίμησαν «τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς τὰς ἀπαραμίλλους ἀρετὰς καὶ τὴν παντοδαπὴ σοφίαν καὶ ἰδίως τὴν περὶ τὰς θείας Γραφὰς βαθεῖαν αὐτοῦ γνῶσιν».

Ὅταν τέλειωσε τὶς ἐκδοτικὲς του δουλειὲς στὴν Λειψία γύρισε στοὺς Ἰάσιο—οἱ «ἀντιδρῶντες» στοὺς ἔργου του εἶχαν φύγει—καὶ ἀνέλαβε πάλι τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς του, συνεχίζοντας καὶ τὴν συγγραφικὴ του παραγωγὴ. Ἐδῶ μετέφρασε καὶ ἓνα ἔργο ἀφιερωμένο στὴν ἀνασκευὴ τῶν βολταιρικῶν δοξασιῶν. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίον «Ἀνασκευὴ τῆς τοῦ Βολταίρου βίβλου», ποὺ βοήθησε τοὺς μορφωμένους Ἕλληνας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς νὰ μὴν παρασυρθοῦν ἀπὸ τὸν θόρυβο καὶ τὶς

τυμπανοκρουσίες, ποὺ ἄκουγαν γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γάλλου ἀθέου, ἀλλὰ νὰ γνωρίσουν τὸν πραγματικὸ Βολταίρο, τὸν Βολταίρο χωρὶς μάσκα!

Ἐμεινε στὴν Ρουμανία, ὡς τὴν ὥρα ποὺ ὁ Βούλγαρος τὸν κάλεσε στὴν Πουλτάβα, ἔδρα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς του. Πρὶν ὅμως συνοδεύσουμε τὸν Θεοτόκη στὸ νέο του ταξίδι, ἄς κλείσουμε τὴν περίοδο τῆς ζωῆς του στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη μὲ λίγες γραμμὲς ἀπὸ ἓνα γράμμα, ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸν Καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας J. Reisek. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα τοῦ ἔγραφε: «Πόθεν ἄρξομαι πλέκων τὸν ἔπαινον ὑμῶν; Δὲν θέλω εἶπει πόσον εὐσεβῶς ζῶν, μεθ' ὁποίας ἀμέμπτου ἠθικῆς καὶ ὁπόσης εὐπροσηγορίας καὶ φιλοφροσύνης, ἐφ' ὅσον διεμείνατε παρ' ἡμῖν ἐν Λειψίᾳ, προσεικύνετε τὰ βλέμματα πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν καὶ ἐκερδήσατε τὰς καρδίας αὐτῶν. Τίνι τρόπῳ θέλω ποτὲ δυνηθῆναι προσηκόντως νὰ ἐγκωμιάσω ἢν κατέχετε πολυμαθεῖαν, ἥτις δέον νὰ ἐγκωμιασθῆναι πανδήμως;... Τὴν ἐμπειρίαν ὑμῶν περὶ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, τὴν θεολογίαν, τὰ μαθηματικὰ μαρτυροῦσι τὰ παρ' ὑμῶν δημοσιευθέντα ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα διαλάμπει τὸ τε μελίρροον τῶν ὑμετέρων χειλέων, τὸ χρηστὸν τῆς καρδίας καὶ ἡ ὑμετέρα ἐνζήλος τῷ Θεῷ ἀγάπη».

Ἴσως δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ καλύτερη ἀναγνώρισις τοῦ ἡθους, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοτόκη ἀπὸ τὶς γραμμὲς αὐτές, ποὺ χάραξε ὁ Γερμανὸς Καθηγητής!

2 Στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ

Θρόνο.

Ταξίδι! Μαγικὴ λέξι γιὰ πολλοὺς σημερινοὺς ἀνθρώπους, πού συνεχῶς ἢ μετακίνησις γίνεται καὶ πιὸ εὐκολή, ἀναπαυτικὴ, ἀπολαυστικὴ. Δὲν ἦταν ὅμως τὸ ἴδιο γιὰ τὰ χρόνια, πού ἱστοροῦμε. Κάθε ταξίδι ἦταν τότε πολὺ κουραστικὸ. Καὶ τὸ ταξίδι τοῦ Θεοτόκη ἀπὸ τὸ Ἰάσιο στὴν Πουλτάβα τῆς Ρωσίας ἦταν κοπιαστικὸ μιά καὶ δὲν ἔμοιαζε μὲ τὸ ταξίδι πού ἔκανε ὁ Βούλγαρις μερικὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ Πότσδαμ στὴν Πετρούπολι. Γιὰ τὸν Νικηφόρο δὲν ἐστάλησαν ἀμάξια, οὔτε στρατιωτικὸς λόχος τὸν συνώδευσε στὴν πορεία του. Ταξίδευσε μὲ τὰ τότε πρωτόγονα μεταφορικὰ μέσα. Ὁρες πάνω στὶς καρότσες. Νύχτες μὲσα στὰ χάνια.

Μὲ τὰ πολλὰ ἔφθασε στὴν Πουλτάβα, ὅπου μὲ πολλὴ ἀγάπη τὸν ὑποδέχθηκε ὁ γέροντας Ποιμενάρχης. Καὶ ὁ Θεοτόκης γεμάτος ἀπορία ζήτησε νὰ μάθῃ τὴν αἰτία τῆς προσκλήσεώς του. “Ὡς ἐκείνη τὴν στιγμή δὲν ἤξερε, γιατί τὸν εἶχε καλέσει.” Ἐκανε ἓνα τόσο μακρυνὸ ταξίδι, μόνο γιατί τὸν ζητοῦσε κοντά του. Τόση ἦταν ἡ ἐμπιστοσύνη, πού εἶχε στὸν Βούλγαρι!

—Βλέπεις, τοῦ εἶπε ὁ σεβάσμιος Ἀρχιεπίσκοπος, πὼς εἶμαι πιά πολὺ γέρος. Δὲν ἔχω ἄλλες δυνάμεις. Ἡ Μητρόπολις μου ὅμως εἶναι μεγάλη, γι’ αὐτὸ χρειάζεται ἓνα νεώτερο Ποιμενάρχη. Σὰν τέτοιο σκέφθηκα ἐσένα, Νικηφόρε.

Βαρὺ τοῦ φάνηκε νὰ διαδεχθῇ τὸν ἅγιο καὶ σοφὸ φίλο του, γι’ αὐτὸ κι’ ἀρνήθηκε. Κι’ ὅταν ζοῦσε στὴν Εὐρώπη, προσπάθησαν νὰ τὸν κάνουν Μητροπολίτη. Καὶ τότε ὅμως δὲν δέχθηκε. Καὶ τώρα ζήτησε ν’ ἀποφύγῃ μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι δὲν ἤξερε τὴ ρωσικὴ.

Τὸ ἐπιχείρημα κλόνισε κάπως τὸν Βούλγαρι, πού ἀνέλαβε νὰ τοῦ μάθῃ ρωσικά. Γρήγορα, παρὰ τὴν ἡλικία του, ἔμαθε τὴ γλῶσσα τῆς δευτέρας του Πατρίδος. Πολλοὶ κάμπτονται καὶ νέοι ἀκόμα. Ὁ δυνατὸς ἄνθρωπος καὶ σὲ προχωρημένη ἡλικία ἐπιχειρεῖ. Καὶ πετυχαίνει πολλὰ. Ὁ Θεοτόκης, μεσῆλιξ, ἔμαθε ρωσικά. Ὅταν ἄρχισε νὰ τὰ μιλάῃ μὲ κάποια εὐχέρεια, ὁ Βούλγαρις ἔστειλε τὴν παραίτησί του στὴν Αὐτοκράτειρα καὶ ὁ Θεοτόκης πῆγε στὴν Πετρούπολι. Οἱ Συνοδικοὶ Ἀρχιερεῖς εἶδαν στὸ πρόσωπό του τὸν ἀντάξιο διάδοχο τοῦ Εὐγενίου καὶ στὶς 6 Αὐγούστου 1779 τὸν χειροτόνησαν Ἐπίσκοπο Σλαβίνου καὶ Χερσῶνος.

“Αγνωστο είναι πόσο καιρό ποίμανε την Ἀρχιεπισκοπή, πού παρέλαβε ἀπὸ τὸν Βούλγαρι. Πάντως ὅσο ἔμεινε ἐκεῖ, ἀναδείχθηκε ἀληθινὸς «Ποιμὴν ψυχῶν». Μὲ τις συχνὲς περιοδεῖες στὴν ὕπαιθρο τὸν ὠνε τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς του. Ἐνίσχυε τοὺς δασκάλους, ἐνθουσίαζε τοὺς μαθητὰς, βοηθοῦσε τοὺς φτωχοὺς, ὡς τὴν ὥρα πού ἦρθε ἡ συνοδικὴ μετὰθεσι. Ἄνοιξε τὸ ἔγγραφο καὶ εἶδε ὅτι γίνεται Μητροπολίτης Ἀστραχάνιου καὶ Σταυρουπόλεως.

Τράβηξε γιὰ τὴ νέα του Μητρόπολι, πού ἦταν ἀνάμεσα στὰ Οὐράλια Ὄρη καὶ στὴν Κασπία θάλασσα στὶς ἐκβολὲς τοῦ Βόλγα, μὲ ἀμείωτο τὸν ἐνθουσιασμό, μὲ τὸ ζῆλο τῶν πρώτων Ἐπισκόπων. Ἐνοιωθε πὼς εἶχε δεχθῆ μία θεῖα ἐντολή νὰ κηρύξη τὴ σωτηρία στὸ λαό, καὶ ἤθελε νὰ τὴν κηρύξη ὅσο μποροῦσε σὲ περισσοτέρους ὀρθοδόξους, μὰ καὶ ἀλλοδόξους.

“Ὅταν ἔφθασε στὴν νέα του ἔδρα, ἔμαθε ὅτι πολλοὶ Μωαμεθανοὶ τῆς ἐπαρχίας του, ζοῦσαν μὲ κλονισμένη τὴν πίστι στὴν θρησκεία τους, ἐπιθυμῶντας νὰ μάθουν περισσότερα γιὰ τὴν Ὄρθοδοξία. Τὸν πόθο τους καλλιέργησε ὁ νέος Ἀρχιεπίσκοπος καὶ σύντομα ἄρχισε καὶ νὰ τοὺς κατηγῆ. Τοὺς δίδαξε τὶς ἀλήθειες τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τοὺς ἔμαθε τὸ «Πιστεύω», τοὺς προετοίμασε γιὰ τὸ Ἅγιο Βάπτισμα.

Πανηγύρι σωστὸ ἔγινε στὸ Ἀστραχάν, ὅταν βαπτίσθηκαν οἱ πρῶτοι Μωαμεθανοί. Οἱ ἀρχεὲς τῆς ἐπαρχίας καὶ κόσμος πολὺς παρακολούθησε τὴ βάπτισι τῶν νεοφωτιστῶν. Βαθειὰ συγκινημένος ὁ Ἱεράρχης

μας τοὺς «ἔχρισε» καὶ τοὺς εὐχήθηκε νὰ μείνουν γιὰ πάντα πιστοὶ στὸν Ἀληθινὸ Θεό.

Δὲν ἦταν ἡ Ἐκκλησία μας ἱεραποστολικὴ Ἐκκλησία μόνον τοὺς πρώτους αἰῶνας, οὔτε μόνον στὰ δοξασμένα βυζαντινὰ χρόνια. Ἀκόμα καὶ στὰ μαύρα χρόνια τῆς σκλαβιάς ἀνέδειξε ἱεραποστόλους. Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης ἔκανε ἱεραποστολικὸ ἔργο στὰ βᾶθη τῆς Ρωσίας. Καὶ ἔγραψε ἔτσι μιὰ νέα σελίδα ἱεραποστολῆς στὶς δοξασμένες περγαμηνὲς τῆς Ὄρθοδόξου ἱεραποστολῆς!

Ἡ δρᾶσις του δὲν ἔμεινε κλεισμένη στὴν ἐπαρχία του. Ἐφθασε ὡς τὰ Τσαρικὰ ἀνάκτορα. Τότε ἡ Μεγάλῃ Αἰκατερίνη τοῦ ἔστειλε λευκὸ ἐπανωκαλύμμαχο μὲ σταυρό, ἀντὶ τοῦ συνηθισμένου μαύρου, ὅπως γινόταν ὅσες φορὲς ἡ ρωσικὴ δυναστεία ἤθελε νὰ τιμῆσῃ ἕναν μητροπολίτη γιὰ τὶς ἐξαιρετικὲς του ὑπηρεσίες. Ἀργότερα προσεκλήθη κι' ἔστειψε τὸν διάδοχό της, τὸν Παῦλο τὸν Α', ὁ ὁποῖος τὸν παρασημοφόρησε «διὰ τοῦ ἱπποτικοῦ παρασήμου τῆς Α' τάξεως τῆς Ἁγίας Ἄννης».

Τιμημένος γύρισε στὴν ἐπαρχία του καὶ συνέχισε τὴ δρᾶσι του μὲ περισσότερο ζῆλο. Ἐξακολούθησε τὶς περιοδεῖες του μὲ τὶς ἴδιες κακουχίες, τὶς ἀγρύπνιες, μὰ καὶ τοὺς ἠθικοὺς κατατρεγμούς, πού δοκιμάζοῦν ὅσοι θέλουν νὰ μείνουν πιστοὶ στὶς ἀρχὲς τους.

Ὁ πανίσχυρος Πρίγκιπας Ποτέμκιν, ἀρχιστράτηγος τῶν ρωσικῶν δυνάμεων, περιώδευε τὴν ἐπαρχία τοῦ Θεοτόκη. Μιὰ ἡμέρα γιορτῆς ἐκάλεσε τὸν Ἀρχιεπίσκοπο σὲ ἐπίσημο γεῦμα, ὅπου παρευρίσκονταν

οί διοικηταί και οί ανώτατοι αξιωματικοί τῆς περιοχῆς. Ἦταν ἡμέρα νηστείας. Μπρός στή θέσι τοῦ Ἱεράρχου ὑπῆρχαν νηστήσιμα φαγητά. Ἄλλ' οἱ ἄλλοι εἶχαν διαφόρων ειδῶν κρέατα. Πρὶν ἀρχίσουν, ὁ Ποτέμκιν ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο νὰ εὐλογῆσῃ τὸ τραπέζι. Τότε συνέβη κάτι τὸ ἀπροσδόκητο. Ὁ αὐστηρὸς Ποιμενάρχης ἀρνήθηκε, λέγοντας ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ εὐλογῆσῃ τὴν ἀδικαιολόγητη κατάργησι τῆς νηστείας. Τί θὰ πάθαιναν, ἂν ὅλοι ἔτρωγαν τὰ πολυποϊκίλια νηστήσιμα φαγητά τοῦ τόπου τους!

Ἀκολούθησε βαρειά ἀτμόσφαιρα. Οἱ συνδαιτημόνες πάγωσαν. Ὁ Πρίγκιπας ἄλλαξε χρῶμα. Δὲν περίμενε μιὰ τέτοια... προσβολή ἀπὸ τὸν πρᾶο καὶ ταπεινὸ Ἑλληνα κληρικό. Ἐρριξε μιὰ ματιὰ γύρω του καὶ κάνοντας ἕνα μορφασμὸ δυσαρρεσκείας κύτταξε τὸν Ἱεράρχη.

Ὁ Θεοτόκης ἔμεινε ἀτάραχος. Ἦξερε πολὺ καλὰ ὅτι ὁ σκληρὸς Ποτέμκιν μόνο κόλακας ἀνεχόταν. Ὅποιος τολμοῦσε νὰ τοῦ ὑποδείξῃ τὸ σωστό, ἔπεφτε στὴ δυσμένειά του. Ἄλλὰ τί μ' αὐτό; Εἶχε πεποιθήσεις πού δὲν μποροῦσε νὰ τίς ἀρνηθῆ, ἔστω κι' ἂν αὐτὸ τοῦ κόστιζε πολὺ!...

Ἐκείνη τῇ στιγμῇ ὁ Θεοτόκης μὲ τὸ παράδειγμά του, δίδασκε τὴν εὐθύνη τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, τὸ χρέος του ἀπέναντι στὴν ἀλήθεια. Δίδασκε τὴν ἠθικὴ γενναϊότητα, τὴν ὑποχρέωσι κάθε ἀνθρώπου πού ἐμφανίζεται ὁδηγός, νὰ πραγματοποιῆ στὴν ζωὴ του ἐκεῖνο πού θεωρεῖ ἀλήθεια ἀκόμα κι' ἂν πρόκειται νὰ ἔχῃ ἐναντίον του μιὰ ὀλόκληρη κοινωνία.

Ὅλ' αὐτὰ δυστυχῶς δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς περισσεύουν στὴν ἐποχὴ μας. Μᾶς χρειάζεται λοιπόν, καὶ γιὰ τοῦτο τὸ λόγο, ἡ ρωμαλέα μορφή τοῦ Θεοτόκη. Εἶναι ἕνα παράδειγμα, εἶναι καὶ μιὰ ἐλπίδα.

Ἀξίζει νὰ θυμώμαστε πὼς τὸ Ἔθνος μας θγάζει κάποτε καὶ Θεοτόκηδες!...

Λίγα λεπτὰ κατόπιν, δίνοντας λύσι στὴν ἀμηχανία τῆς στιγμῆς, ὑποκλίθηκε καὶ ἀποχώρησε. Ὁ Πρίγκιπας προσποιούμενος τὸν ἀτάραχο, ἄρχισε τὸ γεῦμα. Πῶς πῆγε ἐκεῖνο τὸ τραπέζι, καθέννας μπορεῖ νὰ τὸ φανταστῆ. Ἐτρωγαν κι' ὁ νοῦς τους στριφογύριζε στὸ ἐπεισόδιο. Οἱ περισσότεροι δικαιολογοῦσαν τὴ γενναία διαγωγή τοῦ Θεοτόκη. Μερικοὶ ὅμως ἔβλεπαν ἄκαμπτο πουριτανισμὸ καὶ δὲν τοῦ τὸ συγχωροῦσαν. Πάνω ἀπ' ὄλους δὲν μποροῦσε νὰ συγχωρήσῃ τὴ συμπεριφορά του ὁ Ποτέμκιν. Ὁ ἐγωϊσμὸς του εἶχε τρομερὰ θιγῆ. Καὶ μοχθηρὸς ὅπως ἦταν, ὠρκίσθηκε ἐκδίκησι.

Καὶ πράγματι μὲ διαβολὲς καὶ συκοφαντίες ἄρχισε νὰ ὑποσκάπτῃ τὴ θέσι τοῦ Ἱεράρχου. Μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, πού εἶχε παντοῦ, τοῦ ἔβαζε χίλια-δυὸ ἐμπόδια στὸ ἔργο του.

Σὲ λίγο ἡ θέσις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου ἔγινε πολὺ δύσκολη. Τότε μιὰ λύσις τοῦ ἀπόμενε: ἡ παιραίτησις. «Παρητήθη, γράφη ὁ Στούρζας, ἀφ' οὗ πιστῶς ἐξεπλήρωσε ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰ χρέη του, τὰ ὁποῖα ἦσαν τοσοῦτον μᾶλλον ἐπίμοχθα, ὅσον ἔπρεπε νὰ νικᾷ τῶν μὲν τὴν ψυχρότητα, τῶν δὲ τὴν κακίαν...».

Ἡ παραιτήσις του συγκίνησε τὸν κόσμον. Δίδαξε

περισσότερο από πολλά κηρύγματα του. Είπαν με θαυμασμό: να ένας άνθρωπος που ό,τι λέει το ζή!

Μετά την παραίτησί του, στα 1792, ο Θεοτόκης τράβηξε για τη Μόσχα, όπου «έγκαταβίωσε» σ' ένα ησυχό Μοναστήρι. "Ηθελε να περάση, όσα χρόνια θά του χάριζε ακόμα ο Θεός, με ειρήνη, επικοινωνώντας συνεχώς με τον Κύριο και ασχολούμενος με το γράψιμο. Στο άπεριτο κελλί του τέλειωσε και τὰ Κυριακοδρομιά του, που τυπώθηκαν για πρώτη φορά στη Μόσχα στα 1796, με δαπάνη τών Ζωσιμαδών.

Πάνω στις πνευματικές τουτέες επάλξεις έδωσε τις τελευταίες του αναλαμπές το κερι της ζωής του Νικηφόρου Θεοτόκη. Κατόπιν το κερι έσβησε. Ειρηνικός, γαλήνιος, με τον Χριστό στην καρδιά, έκλεισε για πάντα τὰ μάτια στις 31 Μαΐου 1800, στα 69 του χρόνια. "Η ψυχή του—ή άγνή κι' άτρόμητη ψυχή του—φτερούγισε στα ούράνια, στη φάλαγγα εκείνων που άγάπησαν το Θεό και τους συνανθρώπους τους.

"Η άγάπη στους συνανθρώπους του φανερώθηκε και με τη διαθήκη του. Κληροδότησε στην "Αθωνιάδα "Ακαδημία ένα χρηματικό ποσό, όπως οι τόκοι του χρησιμεύσουν για την αναδιοργάνωσί της. Στην ίδια Σχολή χάρισε και τὰ βιβλία του «εις κοινήν ωφέλειαν της μαθητιώσης έλληνικής νεολαίας». Και την ύπόλοιπη πενιχρή περιουσία του τη διέθεσε για την τύπωσι τών βιβλίων του και τις ανάγκες τών πτωχών.

3. Χαράζοντας τὸ πορταίτο του.

Θεολόγος, φιλόσοφος και έξοχος επιστήμων άναδείχθηκε στην εποχή του ο Θεοτόκης. Μαζί με τον Βούλγαρι υπήρξε ο πρωτεργάτης για την εισαγωγή τών φυσικῶν "Επιστημῶν στην "Ελλάδα. Δούλεψε για την δημιουργία επιστημονικής συνειδήσεως ανάμεσα στους "Ελληνες και συνετέλεσε στη σπουδή και προαγωγή της έρεύνης της φύσεως. "Οπως λέει ο Καθηγητής και "Ακαδημαϊκός Μ. Στεφανίδης, «ο Θεοτόκης είναι ο ύποστηρικτής της νέας επιστημονικής παιδεύσεως, ο αναγράφας εις τὸ εκπαιδευτικόν πρόγραμμα τών "Ελληνικῶν Σχολείων

ὡς πρωτεύοντα τὰ Φυσικά Μαθήματα. Καί μόνον αὐτό τὸ τελευταῖον ἐάν ἔκαμνε ὁ Θεοτόκης, δὲν θὰ προσέφερε διόλου μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ δούλου Γένους.

Ἡ δίτομη Φυσικὴ τοῦ Θεοτόκη ὑπῆρξε πανελληνιο διδασκατικὸ βιβλίον γιὰ ἀρκετὰς δεκάδες χρόνια. «Πραγματεῦται συστηματικῶς καὶ κατὰ τρόπον ἄκρως ἐπιστημονικόν, ὀλόκληρον τὴν Πειραματικὴν καὶ ἐν μέρει Μαθηματικὴν Φυσικὴν».

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆ Φυσικῆ, ὁ Θεοτόκης ἔγραψε καὶ εἰδικὰς πραγματείας περὶ «Μετεώρου Φυσικῆς», περὶ τῆς «Ἠλεκτρικῆς Δυνάμεως» καὶ τρίτομο ἔργο ἀνωτέρων Μαθηματικῶν. Μετὰ τὸν θάνατό του τυπώθηκαν καὶ ἄλλα του ἐπιστημονικὰ ἔργα, ὅπως τὰ «Στοιχεῖα Γεωγραφίας», ποῦ εἶχε διδάξει ὁ Θεοτόκης ὅταν ἦταν Καθηγητὴς στὸ Ἰάσιο. Ἄφηκε, ἐπίσης, ἀνέκδοτη Ἀστρονομία καὶ Μετεωρολογία. Γι' αὐτὴν τὴν καθαρὰ ἐπιστημονικὴ του δουλειὰ γράφει στὸ περιοδικὸ «Ἀκτίνες» ὁ Καθηγητὴς Δ. Κωτσάκης. «Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα του γραμμένα μὲ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν πνεῦμα ἀποτελοῦν μίαν ἀληθῆ Φυσικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν διὰ τὸ ὑπόδουλον Γένος. Καὶ δὲν εἶναι ἡ ἐγκυκλοπαιδεία αὐτὴ ἓνας ἄθλος διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην;»

★ ★ ★

Ὁ Θεοτόκης σὰν ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ «δὲν ἐπιδιώκει νὰ συναρπάσῃ, οὔτε νὰ θαμπώσῃ. Ὁ λόγος του δὲν θέλει νὰ εἶναι ἔντεχνα ρητορικός, δὲν θηρεύει στο-

λίδια λέξεων, εἰκόνες, σχήματα. Δὲν ἀποβλέπει στὸ χρῶμα καὶ στὴ μουσικὴ τοῦ λόγου. Χρησιμοποιώντας ἀπλὴ γλῶσσα, στρωτὸ λόγο, ὅπως παρατηροῦν ὁ Β. Τατάκης καὶ ὁ Κ. Δημαρᾶς, ἀποτείνεται στὴν καρδιά τῶν ἀκροατῶν του, προσπαθώντας νὰ τοὺς δείξῃ τὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ.

Ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς φαίνεται καθαρά ἀπὸ τὸν πρόλογο τῆς Α' ἐκδόσεως τῶν «Λόγων» του.

«Δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς μου, τονίζει, ἐπίδειξις μαθήσεως, ἢ ρητορικῆς τέχνης, καὶ πολυμαθείας ἔπαινος· ἂν τοιοῦτος ὁ σκοπὸς μου ἦτον, δὲν ἤθελα ἴσως ποτὲ ἔλθω εἰς τοιαύτην ἀπόφασιν, ἐπειδὴ καλὰ ἠξεύρω, πῶς ὄσον δύσκολον εἶναι τινὰς κάθε τι νὰ συνθέσῃ, τόσον εὐκολον εἶναι τὸ συντεθὲν νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐλέγξῃ· ὁ σκοπὸς μου ὠφέλεια εἶναι τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν Ὁρθόδοξων καὶ ὄχι ἔπαινος ἢ δόξα. Ἐπειδὴ, λοιπόν, ἐτούτος εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου ἐτούτου, ἄς συμπαθῇ ὁ ἀναγινώσκων τὰς ἐλλείψεις, στοχαζόμενος καὶ ἐτούτο, πῶς ἡ καθημερινὴ φροντίς τοῦ Σχολείου καὶ τῆς παραδόσεως τῶν μαθημάτων, δὲν μὲ ἄφησαν ποτέ, καθὼς ἔπρεπε, τὸν ἑαυτὸν μου νὰ ἀφιερῶσω εἰς τὴν σύνταξιν τῶν λόγων».

Οἱ «Λόγοι» ἀντιπροσωπεύουν τὴν πρώτη περίοδο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς τοῦ Θεοτόκη καὶ εἶναι καρπὸς τῆς δράσεώς του στὴν Ἑλλάδα. Περιέχουν τὰ κηρύγματα ποῦ ἐξεφώνησε στὴν Κέρκυρα.

Τὴν δευτέρη περίοδο τῆς ρητορικῆς του δράσεως

στην Εὐρώπη καὶ στὴ Ρωσία, ἀντιπροσωπεύουν τὰ «Κυριακοδρόμια», ποὺ πρωτοτυπώθηκαν στὰ 1796 ἀπὸ τοὺς μεγάλους εὐεργέτας, τοὺς Ζωσιμάδες. Τὰ «Κυριακοδρόμια» περιέχουν ἔρμηνεῖα καὶ ἠθικὴ ὁμιλία στὶς ἀποστολικὲς καὶ στὶς εὐαγγελικὲς περικοπές, ποὺ διαθάζονται κάθε Κυριακὴ στὴν ἐκκλησία.

Τὰ ὑπέροχα αὐτὰ βιβλία, καταστάλαγμα μεγάλης πείρας καὶ πολλῆς σοφίας, δονοῦνται ἀπὸ παλμὸ Βιβλικὸ καὶ Πατερικὸ. Ἀπὸ κάθε σελίδα τοὺς ἀναβλύζει τὸ Ζωντανὸ νερό, ποὺ ἀρδεύει τὶς ψυχές. Ἀπὸ κάθε ὁμιλία ξεπετάγεται τὸ μήνυμα τῆς μετανοίας καὶ κάποια ὑπόδειξις γιὰ μιὰ ἀληθινὰ χριστιανικὴ ζωὴ.

Ἀνάμεσα ὅμως στὰ ἠθικὰ διδάγματα, στὶς πνευματικὲς προτροπές γιὰ θερμὴ προσευχὴ, εἰλικρινῆ ἔξομολόγησι, μετοχὴ στὸ Μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, συχνὰ προβάλλονται καὶ ὑπέροχα κοινωνικὰ μηνύματα. Καυτηριάζει τὶς πολυώνυμες κακίες τοῦ παραστρατημένου ἀνθρώπου. Μαστιγώνει τὴν ἀδικία, τὴν κλεψιά, τὴ συκοφαντία, τὴν διαβολή, τὸ ψέμα, τὴν ἄσωτία, ὅλες τὶς τόσο ἀντικοινωνικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Θεό. Λέει π. χ. γιὰ τὸ ψέμα:

«Ὁ ἕνας ἀστεϊζόμενος καὶ ἀργολογῶν, λέγει μύρια ψέματα καθ' ἑκάστην ἡμέραν, εἰς αὐτὸν ἀρμόζει τὸ ὄνομα τοῦ ψευδολόγου· ἄλλος ὑπόσχεται μυρία πράγματα, ἔπειτα δὲ ψεύδεται καὶ οὐδὲν ἐκτελεῖ, καὶ ταῦτα οὐχὶ εὐλόγως, ἤγουν διὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἐμπόδια ἀλλ' ἄνευ λόγου καὶ μόνον ἐπειδὴ ἢ ἠμέλησεν ἢ μετέβαλε γνώμην,

οὗτος δὲ πρεπόντως ὀνομάζεται ψευδεπάγγελος ἢ ψευδεπαγγελεύς· ἄλλος πλάττει ψεῦδος, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ψευδοπλάστης, καὶ ὅταν μὲν πλάττη τὸ ψεῦδος, κατηγορῶν τὸν πλησίον αὐτοῦ, λέγεται συκοφάντης, ὅταν δὲ μαρτυρῶν κατὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, λέγεται ψευδομάρτυς.

»Ἐχει τὸ ψεῦδος καὶ ἕκτασιν μεγάλην καὶ πολλήν· πολιτεύεται εἰς τὴν ἀγοράν, κατοικεῖ εἰς τὰ ἐργαστήρια, ἐμβαίνει εἰς τὰς οἰκίας, εἰσέρχεται εἰς τὰς αὐλὰς τῶν βασιλέων καὶ μεγιστάνων, παραστέκεται εἰς τὰ κριτήρια· ὅπου καὶ ἂν σταθῆς ἐκεῖ εὐρίσκεις ψεῦδος... Τὸ ψεῦδος λέγεται, γράφεται, τυποῦται εἰς τὰ βιβλία, ἀναγινώσκεται, διέρχεται ἐκ πόλεως εἰς πόλιν, περιέρχεται πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Ὅθεν τὶς δύναται νὰ περιγράψῃ ἢ νὰ διηγηθῇ πόσῃν θλάβῃν προξενεῖ τὸ ψεῦδος;

»Αὐτὸ θλάπτει καὶ τὸν λέγοντα, ζημίαν προξενεῖ καὶ εἰς τὸν ἀκούοντα. Ὅστις λαλεῖ τὸ ψεῦδος, ἐκεῖνος γίνεται μισητός, ἄτιμος, ὑπόπτος· ζητεῖ δάνειον, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῷ ἐμπιστεύεται· ὑπόσχεται, ἀλλ' οὐδένα πείθει· γράφει ὁμολογίαν, ἀλλὰ καθεὶς διστάζει. Ὅστις δὲ ἀκούει τὸ ψεῦδος, καὶ θεμελιούται ἐπ' αὐτό, ἄλλοτε διαφθείρει τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ἄλλοτε κινδυνεύει τὴν ζωὴν, ἄλλοτε θλάπτει καὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν. Τὸ ψεῦδος πολλάκις ἐξαφανίζει ὀλοκλήρους πόλεις, καὶ ἄνω κάτω στρέφει κραταιὰς βασιλείας, ἐχθρεύει τοὺς φίλους, ταράττει τὴν οἰκογένειαν...».

Δέν μένει ὅμως μόνο στίς ἀντικοινωνικές ἐκδηλώσεις ὁ ρήτωρ. Ζητάει ἀπό τοὺς ἀκροατάς του νά ἀγωνίζωνται ν' ἀποκτήσουν καί τίς εὐαγγελικές ἀρετές, πού ἀνυψώνουν τὸν ἄνθρωπο καί τὴν κοινωνία. Λέει:

«Καθὼς ἀναρίθμητὸν ἔστι τῶν ἀμαρτημάτων τὸ πλῆθος, οὕτως ἀμέτρητὸς ἔστι καί τῶν ἀρετῶν ὁ ἀριθμὸς· ὅστις φύγη πᾶσαν ἀμαρτίαν, κατορθώσῃ δὲ πᾶσαν ἀρετὴν, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς ἀγωνιστὴς καί ἄξιος κληρονόμος τῆς ἐπουρανοῦ Βασιλείας. Πάσης δὲ ἀμαρτίας ἡ φυγή, καθὼς καί πάσης ἀρετῆς ἡ κατορθώσις, ἴδιον ἔχει κόπον καί δυσκολίαν καί ἀγῶνα. Ἄλλος ἀγὼν πρόκειται σοι, ἵνα κατασταθῆς πρῶτος καί ἀνεξίκακος, καί ἄλλος, ἵνα ἀναδειχθῆς σώφρων· ἄλλος ἀγὼν, ἵνα στρατευθῆς εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγάπης καί ἄλλος ἵνα καταστῆς δίκαιος, τίμιος εἰς τὰς συναλλαγὰς σου. Διώκωμεν τὴν πραότητα, τὴν ἀνεξικακίαν, τὴν ὑπομονήν, τὴν μακροθυμίαν...».

Ἐκ τῆς πρώτης τους ἔκδοσις τὰ «Κυριακοδρόμια» ἔγιναν τὸ ἀγαπημένον ἀνάγνωσμα τοῦ σκλάβου λαοῦ. Χιλιάδες ἄνθρωποι ἐτράφησαν πνευματικὰ ἀπὸ τὰ «μελίρρυτα καί κοινωφελῆ Κυριακοδρόμια», πού κυκλοφόρησαν σὲ ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις. 35 χρόνια μετὰ τὴν πρώτη τους ἐμφάνισι καί ἀκριβῶς στὰ 1831 ξαναεβγήκαν στὴ Βενετία πάλι ἀπὸ τοὺς Ζωσιμάδες κατὰ προτροπὴ τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια. Ἀκολούθησε τὸ 1840 τρίτη ἔκδοσις στὴν Ἀθήνα, πού γρήγορα ἔδωσε τὴ θέσι της στὴν τετάρτη ἔκδοσι. Καί αὐτὴ ἔγινε στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ἡ πέμπτη ἐμφανίστηκε στὰ

1871 στὴν Τρίπολι. Τότε τὸ Περιοδικὸ «Πανδώρα» ἔγραψε ἕνα χαρακτηριστικὸ σχόλιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο δινοῦμε λίγες γραμμές: «Ὀλίγα βιβλία ἀπέκτησαν ἐν Ἑλλάδι τοσοῦτῳ δικαίαν καί κατ' ἀξίαν φήμην, ἐπεζητήθησαν μετὰ τοσαύτης προθυμίας καί ἀνεγνώσθησαν μετὰ τοσαύτης σπουδῆς καί ὠφελείας ὅσον τὰ Κυριακοδρόμια τοῦ ἀοιδίμου Θεοτόκη. Καί διατὶ τοῦτο; Διότι ὁ Θεοτόκης ἐρμηνεύων τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔχει πρῶτος αὐτὸς θαθεῖαν τὴν πεποίθησιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς, καί διότι στολίζει τὸν λόγον αὐτοῦ καί δι' ἀξιοσημειώτου σαφηνείας, χάριτος καί γλαφυρότητος. Ἴδου διατὶ ἀπὸ τοῦ 1796, ὅταν τὸ πρῶτον ἐδημοσιεῦθη τὸ Κυριακοδρόμιον, μέχρι τῆς σήμερον, δηλαδὴ ἐπὶ ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη πολλάκις κατὰ χιλιάδας ἀντιτύπων ἀνετυπώθη καί πάντοτε ἐγένετο δεκτὸν ὡς ἐὰν ἦτο ὄλως νέον καί ἀνθηρὸν σύγγραμμα. Ἡ ἐν αὐτῷ χριστιανικὴ καί ἠθικὴ διδασκαλία εἶναι διδασκαλία ἰδιάζουσα εἰς πᾶσαν τοῦ χρόνου περίοδον, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, διδασκαλία τῆς ὁποίας οἱ ἐναρμόνιοι ἦχοι θέλγουσι καί τὰς ἦττον ἐξησκημένας ἀκοὰς καί κατανούγουσι καί τὰς πλέον πεπωρωμένας καρδίας».

Ἀκολούθησαν καί ἄλλες ἐκδόσεις τους καί τώρα ἔχουμε φθάσει στὴν δεκάτη. Διότι τέτοια ἔργα ποτὲ δὲν ξεχνιοῦνται. Παραμένουν στὴ συνείδησι τοῦ λαοῦ σὰν μιὰ ἀποκτημένη καί πολύτιμη πείρα ὁμορφιάς, σοφίας καί δημιουργικῆς θελήσεως, σὰν πάγια πνευματικὴ κληρονομία, ἀπὸ τὴν ὁποία κάθε γενεὰ ἀντλεῖ διδάγματα, περαδεύματα, κεντρίσματα, ἐμπνεύσεις.

Πολλά τέτοια έργα, συσσωρευμένα με την πάροδο του καιρού, άποτελούν την πνευματική και καλλιτεχνική του έμπειρία, τὸ σχολεῖο του καὶ τὸ καμάρι του.

***

Τὸ πορτραῖτο τοῦ μεγάλου Κερκυραίου θὰ ἦταν λιγὸ ἂν τὸ κλείναμε ἐδῶ, στὰ διανοητικά καὶ πνευματικά του φανερώματα. Αὐτὰ ἦταν οἱ κλάδοι. Ἡ ρίζα ἦταν ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ἀρετὴ του. Χωρὶς ἀνέσεις πέρασε τὸ βίο του. Ποτὲ δὲν ζήτησε δόξα, τιμὲς καὶ μεγαλεία. «Γενναῖως τῶν προσκαίρων μεγαλείων ἀποστραφεῖς, μόνην εἶχε φιλοδοξίαν τὸ αἰετοτε ἀγαπᾶν καὶ ἀνταγαπᾶσθαι». Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἀνέθηκε ψηλὰ καὶ εἶχε τὴν αὐτοκρατορική εὐνοια, με ἀπλότητα καὶ ταπεινοσύνη συναναστρεφόταν μικροὺς καὶ μεγάλους, ἰσχυροὺς καὶ ἀνισχύρους.

Μὰ τούτη ἡ ταπεινοσύνη του δὲν ἦταν ταπεινοσημία. Ἦταν παλληκαρίσια ταπεινώσις. «Γενναῖος τῆς εὐσεβείας φρουρὸς» στάθηκε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ. Πολέμησε με φιλοσόφους, τὰ ἔβαλε με τὸν πανίσχυρο Ποτέμκιν. Θυσίασε τὸ πᾶν στὸ θωμὸ τῶν χριστιανικῶν του πεποιθήσεων. Ἔτσι παρουσιαζόταν παντοῦ «μέγας κατὰ τε τὴν ἀξίαν καὶ τὸ γένος, ὅπως σημειώνει ὁ βιογράφος του Βροκίνης, ἀνεξάρτητος κατὰ τὸ φρόνημα, ἀξιοπρεπέστατος τὸ ἦθος, ἐπεικέστατος πρὸς τοὺς πταίοντας, καρτερικώτατος καὶ γενναϊόψυχος εἰς πᾶσαν δυσκολίαν, ἀνεξίκακος καὶ πρατότατος. Ἀπειλαὶ καὶ ὕβρεις, κατ' οὐδὲν ἰσχυον ἐπὶ τῆς ἀπότητου καὶ ἀταράχου αὐτοῦ ψυχῆς». Ὁ Θεοτόκης ὑπῆρ-

ξε μία σημαίνουσα πνευματικὴ φυσιογνωμία με τὴν σωστὴ ἔννοια τῆς λέξεως, ἕνας πράγματι «ἱεροπρεπῆς ἀνὴρ», κατὰ τὸν Κούμα.

Γράφοντας γιὰ τὸν Θεοτόκη ἀπαντήσαμε στὸ διάθεμα μας συχνὰ τὸ Βούλγαρι, με τὸν ὁποῖον τόσο συνδεόταν. Πολλὰ κοινὰ γνωρίσματα διαπιστώνουμε στοὺς δυὸ Ἑλληνας σοφοὺς. Στὶς σπουδές, στὴ δρᾶσι, στὴν Ἐπιστήμη δούλεψαν παράλληλα. Ἄνδρες, ἀληθινὰ, πνευματικοὶ καὶ με ἀνώτερο χαρακτήρα, θυσίασαν ὀλόκληρη τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν ἀνθησι τῆς Παιδείας καὶ τῆς Πίστεως στὸ σκλάβο Ἔθνος. Γι' αὐτὸ καὶ συχνὰ ἐγκωμιάζονται μαζῇ οἱ δυὸ μεγάλοι κερκυραῖοι λόγοι. «Εὐγενίων καὶ Νικηφόρων τὰ ἔργα, γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων, κατηγλαῖσαν τὸ καθ' ἡμᾶς στερέωμα τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὡς Φωστήρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες». «Ἡ Κέρκυρα, τὸ Βυζάντιο, αἱ πόλεις τῆς Γερμανίας, αἱ κορυφαὶ τοῦ Ἄθωνος, αἱ ἔρημοι τῆς Ρωσίας, αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Βόλγα καὶ τὰ παράλια τῆς Κασπίας, τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μεγάλου Πέτρου καὶ ἡ Μόσχα, πάντα ταῦτα τὰ μέρη ἐγένοντο μάρτυρες τοῦ θεοφιλοῦς ζήλου καὶ τῶν ἀγώνων τοῦ Εὐγενίου καὶ τοῦ Νικηφόρου», σημειώνει ὁ Ἄλ. Στούρζας.

Ἄλλὰ καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητὰς ἀσχολήθηκαν με τὴν παιδεία καὶ τὴν διανόησι τοῦ 18ου αἰῶνος, στέκονται με σεβασμὸ καὶ θαθεῖα ἐκτίμησι μπρὸς στοὺς δυὸ αὐτοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους. Ἔτσι ὁ ἐθνικὸς μας ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος χαρακτηριστρὶζει τοὺς δυὸ Κερκυραῖους λογίους «διδασκά-

λους ονομαστούς, ἐκ τῶν χειλέων τῶν ὁποίων χιλιάδες μαθητῶν ἐδέχοντο τὰ νάματα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἐπιστήμης». Ἐπίσης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος στὸ ἔργο του «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος» σημειώνει ὅτι «κορυφαῖοι τῶν Ἑλλήνων θεολόγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνεδείχθησαν οἱ Νικηφόρος Θεοτόκης καὶ Εὐγένιος Βούλγαρις... μετ' ἐκτάκτου πολυμαθείας καὶ δραστηριότητος ἠγηθέντες τῆς τότε πνευματικῆς κινήσεως».

Καὶ ἡ ἐποχὴ μας, δύσκολη ὅπως εἶναι, πνευματικούς ἠγέτας ἀποζητάει. Ἡγέτας ποὺ δὲν θὰ ἔχουν μόνο τὸν τίτλο καὶ τὴν ὥρα τῆς ἀνάγκης θὰ παθαίνουν ἔκλειψι, μὰ ἀνθρώπους μὲ γερὴ πνευματικὴ πανοπλία, ποὺ σκοπὸς τους θὰ εἶναι «ἡ ὠφέλεια τοῦ Γένους», γιὰ νὰ δώσουν «γραμμὴ πορείας» στὴν ἐποχὴ μας καὶ νὰ φέρουν ξανά στὴ βασανισμένη σύγχρονη ψυχὴ τὸ νόημα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς!

Αὐτὸ εἶναι τὸ αἶτημα τῶν καιρῶν μας. Ἀπὸ ὅλους μας, καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς νέους, ποὺ διάβασαν τὸ βιβλίο αὐτό, ἐξαρτᾶται νὰ δοθῇ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις στὴν ἀναζήτησι.

Βιβλιογραφικὸ σημείωμα.

Α΄. ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ

1. Κ. Σάθα: Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι, 1868, σελ. 394-597.
2. Ἀνθ. Μαζαράκη: Πρόλογος εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν διδασκῶν τοῦ Μηνιάτη 1859.
3. Ἡλ. Τσιτσέλη, Κεφαλληνικὰ σύμμικτα, τόμος Α΄. 1904.
4. S. Salaville: Miniatis ou Meniates Elie, ἄρθρο στὸ Dictionnaire de theologie catholique τόμος 10 σ. 1769-1773.
5. Ζερλέντου Περ.: Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Ἐκκλησία ἐπὶ Ἐνετῶν (1685-1715), Ἀθῆναι 1921.
6. Β. Τατάκη: Σκοῦφος, Μηνιάτης, Βούλγαρις, Θεοτόκης, Ἀθῆναι 1935.
7. Ἡλ. Μηνιάτη: Ἡλίας Μηνιάτης, Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», Ἀθῆναι 1952.
8. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Τομ. Α΄. Ἀθῆναι.
9. Η. Βουτιερίδη, Νεοελληνικὴ λογοτεχνία, Ἀθῆναι.

Β'. ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ

1. Γ. Ζαβίρα: Νέα Ἑλλάς, σ. 290 κ. ἔ.
2. Κ. Σάθα: Νεοελληνική Φιλολογία σ. 566 κ. ἔ.
3. Παπαδοπούλου—Βρεττού: Νεοελληνική Φιλολογία, τόμ. Β.
4. Κ. Κούμα: Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. ΙΒ. Βιέννη 1832.
5. Γ. Αἰνιᾶνος: Συλλογὴ ἀνεκδότων συγγραμμάτων Ε. Βουλγάρεως, Ἀθήναι 1838.
6. Ἄν. Γούδα: Βίοι παράλληλοι τόμ. Β'.
7. Π. Καλλιγᾶ: Εὐγένιος Βούλγαρις, «Πανδώρα» τόμ. Α' 1850-1851.
8. Μ. Γεδεών: Εὐγένιος Βούλγαρις, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, τομ. Γ' 1882-1883.
9. Δ. Θερειανού: Ἄδ. Κοραῖς, τόμ. Γ' Τεργέστη 1890.
10. Τρ. Εὐαγγελίδη: Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμ. 2, Ἀθήναι 1936.
11. Χρυσοστ. Παπαδοπούλου: Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1954.
12. Θεμελιωταὶ τῶν Ἐπιστημῶν, ἔκδ. Ζωῆς, 1950.
13. Δ. Κωτσάκη: Ἡ ἀστρονομία ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, Ἀθήναι.
14. Β. Τατάκη: Σκόρφος, Μηνιάτης, Βούλγαρις, Θεοτόκης, Ἀθήναι 1953.

Γ'. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

1. Λαυρεντίου Βροκίνη: Βιογραφικὰ Σχεδάρια, τόμος Β, Κέρκυρα 1884.
2. Ἄν. Γούδα: Βίοι Παράλληλοι τόμος Α'
3. Κ. Κούμα: Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμος ΙΒ.
4. Ἡλ. Τσιτσέλη: Κεφαλληνιακὰ σύμμικτα τόμ. Α' 1904.
5. Κ. Δουβουνιώτη: Νικηφόρος Θεοτόκης, Ἱεροσόλυμα 1913.
6. Δ. Κωτσάκη: Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, «Ἀκτίνες» 1943.
7. Οἱ θεμελιωταὶ τῶν Ἐπιστημῶν, ἔκδ. «Ζωῆς» 1950.
8. Β. Τατάκη: Σκόρφος, Μηνιάτης, Βούλγαρις, Θεοτόκης, Ἀθήναι 1953.
9. Κ. Βοβολίνη: Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας (1453-1953) Ἀθήναι.
10. Κ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, τόμος Α' Ἀθήναι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελις

Α'. ΗΛΙΑΣ ΜΗΝΙΑΤΗΣ

1. Στή Βενετία 9
2. Στά Έπτάνησα καί στήν Πόλι 16
3. Φωτεινό μετέωρο 26
4. Τεχνίτης του λόγου 35

Β'. ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ

1. Χρόνια σπουδής 49
2. Ό μεγάλος δάσκαλος 57
3. Στήν «Άγία Ρωσία» 76
4. Πολύμορφη προσωπικότης 88

Γ'. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ

1. Στήν πατρίδα καί στα ξένα 106
  2. Στόν Άρχιεπισκοπικό θρόνο 115
  3. Χαράζοντας τό πορτραίτο του 122
- Βιβλιογραφικό σημείωμα 133

ΑΘΑΝΑΤΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

ΦΩΤΙΣΜΕΝΟΙ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΙ

ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΟΙ ΝΕΟΙ ΣΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ

ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΕΣ

ΗΡΩΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

ΗΡΩΪΔΕΣ

ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΔΥΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΖΩΗΣ»
ΚΑΡΥΤΗ 14—ΑΘΗΝΑΙ 124